

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 2 MARS 2020 PRIS: 89:-

Ljus i mörkret

Vad krävs för att tända framtidstron?

SAMHÄLLE

ANNIKA BORG

om att intifadan har kommit till Sverige.

OPINION

JOHN SWEDENMARK

om att Rörelsen tröttnat på böcker.

RECENSION

ANDERS MATHLEIN

om Gudfadern själv.

AXESS

VETENSKAP BILDNING TRADITION

LYSSNA PÅ AXESS PODD

Har du hört? Det mesta av det Axess TV gör finns också i poddformat. Allt är samlat under *Axess podd*. Du hittar oss där poddar finns!

"Sveriges snabbast växande nyhetskanal"

fler än
Nu 200 000 användare

Nyhetstjänsten för företagsamma

www.fplus.se

Foto: Thomas Johansson/TT, Can Westberg/TT, Mostphotos

Forskare: Så vittrar äganderätten sönder - "Sverige illa ute som rättsstat"

Skyddet för äganderätten och rättssäkerheten i Sverige håller på att vittra sönder, varnar flera tunga experter. Och nu börjar bilden sprida sig till andra länder, visar fPlus djupdykning. Svallvågorna efter regeringens hantering av Preem är bara ett av många exempel. "Det är illa ute med Sverige som rättsstat", säger juristen Claes Sjölin till fPlus.

Läs mer i fPlus

Det här är fPlus

GRATIS

- ✚ **Morgonkoll:** Nyhetsbrevet som ger dig allt du behöver veta, i god tid före frukost.
- ✚ **fPlus Politik:** Nyhetsbrevet som följer, förklarar och fördjupar politiken.
- ✚ **Appen:** Få reda på det senaste direkt när det händer.
- ✚ **fPlus.se:** Nyheter dygnet runt.
- ✚ **fPlus Kommunkoll:** Nyhetsbrevet om allt som rör kommunerna och näringslivet.
- ✚ **fPlus Hållbarhet:** Nyhetsbrevet om näringslivet och klimatet.

KOM IGÅNG IDAG: om.fplus.se

Foto: Mostphotos, Sören Andersson

Hassler: Oljan är inte problemet - lägg all kraft på kolet

Ekonomiprofessor John Hassler riktar hård kritik mot den svenska klimatpolitiken. "Det internationella perspektivet måste komma först. Vi kan inte bara tänka på att städa vår egen bakgård", säger han. Hassler tonar också ned den konventionella oljans klimatpåverkan. "All kraft måste läggas på kolet".

Läs mer i fPlus

Läs mer i fPlus

- ✚ Tusentals nyhets-källor i ett svep
- ✚ Våra journalister hårdbevakar näringsliv och politik
- ✚ Skräddarsy ditt nyhetsflöde

f står för
företagsamheten
i fokus, och för en
publicistisk ambi-
tion om att förklara,
förnya och fördjupa
nyhetsflödet.

Foto: Mostphotos

Sveriges 25 coolaste klimatprojekt - hela listan

Det kokar av klimatidéer i Företagsverige. fPlus har tagit fram listan med projekt som redan idag har påverkan på utsläppen, men framför allt projekten, innovationerna och företagen som kan få stor effekt.

Läs mer i fPlus

PJ Anders
Linder

FOTO: ROGER TILLBERG/TT

Ingvar Carlsson – mottog Maktutredningen.

Med monopolen i levande minne

Det går inte att förstå ett samhälle – i den mån ett samhälle överhuvudtaget kan förstås – utan kunskap om de demografiska realiteterna. Befolkningsutvecklingen har betydelse för snart sagt varje fält och även om den inte definierar politiken definierar den uppgifter som politiken har att förhålla sig till.

Insikten om detta har vuxit tack vare uthålliga insatser av folkbildare som historikern Gunnar Wetterberg och nationalekonomen Charlotta Mellander. Men frågorna får fortfarande inte den plats de förtjänar i svensk debatt, och det gäller särskilt en viss aspekt på demografin: generationerna och deras erfarenheter.

Vad personer i tongivande kretsar har varit med om och inte varit med om, vad de har glömt och vad de kommer ihåg, påverkar i hög grad idé-, värderings- och bedömningsmiljöerna där

de viktiga besluten i ett samhälle fattas. Yngre makthavare kan stå oförstående inför prövningar och hot de aldrig har upplevt. Äldre kolleger kan sitta fast i en gången tids problemformuleringar. För bäggedera är det helt centralt att skaffa kunskap om och ta ställning till vad som varit.

VARFÖR HAR SVERIGE låg statsskuld och ett överskottsmål för statsfinanserna? Ja, det beror inte på nationella särdrag som varit med oss sedan hedenhös utan på smärtsamma erfarenheter av skyhöga räntor, krispaket och flinande finansvalpar under 1990-talets krisår. Aldrig mer, sade en generation, och gjorde religion av svarta siffror. Nu har denna generation lämnat över till nästa och den statsfinansiella sekulariseringen har skjutit fart. "Det är läge att visa handlingskraft och satsa ambitiöst, när staten till och med kan få betalt för att låna", predikar en ny tids och läras evangelister.

Varför har Sverige en försvarsmakt som i bästa fall kan hålla en fiende stången i en begränsad tid på en begränsad plats? Ja, det beror inte på att vi aldrig har brytt oss om vår beredskap utan på att minnet av Sovjetunionen klingade bort och att man vande sig vid tanken på den eviga freden. Vid det olycksaliga försvarsbeslutet 2004 hade det gått 15 år sedan Murens fall, ett kvartssekel sedan undantagstillståndet i Polen och 36 år sedan inmarschen i Tjeckoslovakien. De ansvariga visste och mindes, men minnena hade bleknat och kunskapen kändes överspelad. Sedan dess har nya beslutsfattare sett både Georgien och Krim och förstått att det måste bli ändring, men i frågavar av personliga erfarenheter saknas ändå den där riktiga känslan av angelägenhet och brådska.

MINA FUNDERINGAR om generationer, upplevd verklighet och minne har legat och pyrt ganska länge, men den senaste tidens debatt om behovet av borgerlig omprövning har fungerat som blåsbälg och fått fart på tankarna. Har de borgerliga partierna gått för långt när de har välkomnat privata företag till de olika välfärdstjänsterna och öppnat landet för arbetskraftsinvandring? Har de haft företagets istället för medborgarnas bästa för ögonen och vägrat att se problemen i vitögat? Ledarskribenter och ungdomsförbund har riktat tuff kritik längs dessa linjer mot både partier och en marknadsekonomisk tankesmedja som Timbro (där jag var vd 1996–2000).

I mina ögon har kritiken visst fog för sig, men den lider av brist på historisk medvetenhet och minne av att det fanns en värld före valfriheten och välfärdsföretagandet. Åren runt 1990 präglades inte bara av överhettning, kronförsvar och kris i statsfinanserna utan också av växande insikt om att den offentliga monopolismen i vård, skola och omsorg hade nått vägs ände. I en tid av växande möjligheter att fatta egna beslut på alla andra områden av livet blev det alltmer orimligt att välfärdstjänsterna skulle komma i en enda form levererad av landsting och kommun.

Näringslivets opinionsbildning spelade stor roll för att få förändring till stånd, men insikten om behovet av förändring var ännu bredare förankrat. Det enskilt viktigaste uttrycket var sannolikt Maktutredningen, vars slutrapport *Demokrati och makt i Sverige* (SOU 1990:44) talade klarspråk om läget. Det visade sig inte vara vid valurnan eller på marknaden som medborgarna upplevde brist på inflytande: "många som kommer i kontakt med den offentliga sektorn känner tyst vanmakt. Områden som skola och sjukvård kännetecknas av brist på valalternativ." Att vidga valmöjligheterna behövde inte utgöra något hot, enligt utredarna: "Demokratin står inte och faller med staten som serviceproducent."

DEN SOM INTE HAR upplevt Monopol-Sverige, där man bara förväntades tacka och ta emot, har sannolikt litet svårare att förstå varför Valfrihets-

"Mina funderingar om generationer, upplevd verklighet och minne har legat och pyrt ganska länge, men den senaste tidens debatt om behovet av borgerlig omprövning har fungerat som blåsbälg och fått fart på tankarna."

Sverige i alla delar har försvarats med sådan intensitet. Samtidigt är det säkert så att de som minns monopolen och har glatts åt deras hädanfärd har litet svårare att förstå varför de nya leverantörerna måste granskas. Poängen var ju att brukarnas val, inte statliga godkännanden, skulle garantera verksamhetens kvalitet. Det har suttit onödigt långt inne, även för mig, att erkänna att vissa familjer väljer skola enligt helt andra kvaliteter än kunskap om de får chansen, eller att viss etableringsfrihet har gjort det möjligt för skojar att skinna skattebetalarna.

Fast det vore djupt olyckligt om detta ledde till nya skyttegravar. Att återvända till Monopol-Sverige vore förfärligt. Att inte justera Valfrihets-Sveriges brister vore djupt oansvarigt. Det ska inte gå att tjäna pengar på undermålig kvalitet, lika litet som kommuner ska kunna erbjuda bristfälliga tjänster av det enda skälet att de är kommuner. Antingen får man införa tuffare granskning och utvärdering eller så får man privatisera helt och hållet.

DEN MARKNADSEKONOMISKA renässansen efter 1990 har varit en förutsättning för både statens och hushållens ekonomiska uppsving. Valfrihet har blivit en självklar del av välfärden. Det är ytterst angeläget att vårda dessa landvinningar mot febriga drömmar om planering, förstatliganden och styrning hos dem som aldrig har upplevt vad genompolitiserings innebär. Men i denna vård ligger inte bara att hålla reglerna i schack och skatterna nere, utan också att värna skattebetalarnas intressen mot individer och bolag som försöker utnyttja illa organiserade kvasimarknader där producent och konsument skickar notan till tredje man. En del av den kritik som nu hörs är ytlig och svepande men allt är inte utan poänger.

Vad ska man då säga om synpunkten att borgerligheten varit för ensidigt ekonomisk och mest talat om företag och marknader? Att det ligger mycket i den. Men för det kan man inte gärna lasta dem som på allvar har varit aktiva i debatten, nämligen näringslivet.

P/Anders Lind

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Annika Borg försvarar sin klass **10**
 Susanna Birgersson om musik som underminerar livets mening **10**
Politik Annika Borg ser framväxten av en svensk intifada **12**
Kriminologi Mats Bergstrand noterar kriminologkårens likriktning **18**
Sociologi Henrik Nilsson kräver känsla för ordens valörer **21**
BBC Stephen Castle analyserar en ifrågasatt ikon **22**
Samtiden Fredrik Johansson ser sig om och skakar på huvudet **23**

24 FRIZON

- Erik W Larsson tar del av en amerikansk skendebatt **24**
 Johan Frostegård diagnostiserar humoralpatologin **28**

32 OPINION

- John Swedenmark går in i striden om Arbetarrörelsens arkiv.

TEMA: FRAMTIDSTRO

34

- Vi får ta oss tid* Nicklas Berild Lundblad ser framtiden som ett gemensamt projekt **36**
När frosten nalkas Jenny Sonesson sätter sin lit till realism och verklighetsförankring **38**
En osynlig epidemi Elisabeth Braw letar efter nya områden för gemenskap **40**
Nu går vi på djupet Petter Birgersson konstaterar att debatten har blivit friare **42**
Prata med alla Ann-Sofie Dahl uppmanar oss att blicka västerut **44**
Vi får vänja oss Fredrik Erixon om en ny epoks längtan efter mening och identitet **46**
Framtiden är din och min Torbjörn Hållö varnar för att köpa sig fri från problem **48**
Staten krymper debatten Emma Jaenson säger nej till skattefinansierad åsiktsaktivism **50**
Det går åt rätt håll Naod Habtemichael tycker att det ändå inte är så illa **52**
Närhet spelar roll Özge Öner analyserar den urbana elitens självcentrering **54**
Unergången får vänta Andreas Henriksson avfärdar alarmen om klimatkatastrofer **56**

58 TRADITION

- Lena Kåreland om bröderna Goncourt.

”

Angreppen på
 BBC är förstås
 inget nytt.
 Margaret
 Thatchers
 anhängare
 brukade kalla
 det för Bolshevik
 Broadcasting
 Corporation.

Stephen Castle, sid 22

62 CIVILISATION

- Historia* Charlotta Seiler Brylla om flykten från DDR 62
Resebrev Henrik Nilsson tittar på Bukarests arkitektur 64
Politisk filosofi David Andersson om liberalen Mario Vargas Llosa 66
Idéhistoria Carl Rudbeck läser George Duby 68
Historia Petra Östergren om sexhandeln på 1700-talet 70
Krönika Edvard Hollertz värnar om vår mjölk 71
I korthet Jakob Sjövall om Dieter Wieland 71

72 RECENSIONER

- Anders Mathlein åker berg och dal-bana med en tungviktare 73
Inger Enkvist dechiffrerar nyspråk 78
Karin Henriksson reser i tanken 80
Ulf Ellervik följer S-kurvor 82
Helena Granström ställer rätt frågor 84
Göran Frankel klipper och klistrar 86
Maria Engqvist reder ut begrepp 88
PJ Anders Linder går i mål med Fru T 90
Jonas Elvander glömmar inte 92
Katrine Marçal läser över elitens axel 94
Erik W Larsson rapporterar från psyket 96

98 I VÅR TID

Bengt Ohlsson blir fnissig av skatter.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter

Luthersson och Nathan Shachar
Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 31 mars 2020

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte
ansvar för insänt obeställt material.
Material insänt till Axess kan lagras
och publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Inger Berg

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Alamy

Vinjettbilder: Johan Patricny

Porträtteckningar: Johan Patricny

Villkor och personuppgifter:
www.axess.se

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 689 kr

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

David Andersson
Författare och redaktör i *Axess*

Mats Bergstrand
Partner på Priority Group

Nicklas Berild Lundblad
Fil dr i informatik

Susanna Birgersson
Fri skribent

Petter Birgersson
Politisk redaktör i
Ystads Allehanda och
Trelleborgs Allehanda

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Elisabeth Braw
Verksam vid tankesmedjan
Rusi i London

Stephen Castle
Journalist i *New York Times*

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell politik
och nonresident senior
fellow vid Atlantic Council

Ulf Ellervik
Professor i bioorganisk kemi
vid Lunds universitet

Jonas Elvander
Kritiker och utrikesredaktör
i *Flamman*

Maria Engqvist
Forskare i Rysslandsprojektet
på Totalförsvarets
forskningsinstitut

Inger Enkvist
Professor emerita i spanska

Fredrik Erixon
Chef för European Centre for
International Political Economy

Göran Frankel
Vetenskapsjournalist
och författare

Johan Frostegård
Professor i medicin vid
Karolinska Institutet
och överläkare

Helena Granström
Författare, fil mag i teoretisk
fysik och fil lic i matematik

Naod Habtemichael
Förbundsordförande
för Centerstudenterna

Andreas Henriksson
Redaktör, rådgivare och
medlem i Socialdemokraterna

Karin Henriksson
Redaktör och skribent

Edvard Hollertz
Politisk redaktör i
Svenska Nyhetsbyrån

Torbjörn Hållö
LÖ-ekonom

Emma Jaensson
Ledarskribent i *Blekinge
Läns Tidning*

Fredrik Johansson
Senior director på Hallvarsson
och Halvarsson

Lena Kåreland
Professor emerita i
litteraturvetenskap

Erik W Larsson
Läkare

Katrine Marçal
Journalist och författare

Anders Mathlein
Frilansjournalist och författare

Henrik Nilsson
Författare och essäist

Bengt Ohlsson
Journalist och författare

Roland Poirier
Martinsson
Redaktör på Timbro

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Charlotta Seiler Brylla
Professor i tyska vid
Stockholms universitet

Jakob Sjövall
Statsvetare

Jenny Sonesson
Socionom

John Swedenmark
Essäist, översättare och redaktör

Özge Öner
Fil dr i nationalekonomi och
research fellow vid Institutet
för näringslivsforskning

Petra Östergren
Författare och doktorand
i socialantropologi

Axess nr 1/2020.

FOTO: ALAMY

Skyddslös demokrati

NÄR JONATHAN RAUCH skriver (Axess nr 1/2020) att institutioner i USA fallerar påstår jag att detta mer än något annat är sant för primärvalen. Ändå har regelverken förändrats endast i detaljer. Så varför är det nu som krisen briserat?

Jag tror att svaret är att samhällsinstitutioner i sig inte är stabiliserande. De stagas upp av externa beteenden, attityder, mekanismer och preferenser som tränger bort avvikelser och i sin tur sugas in i ett system som blir internt självförstärkande.

Ett exempel: den svenska skolan har inte förfallit på grund av politiskt finsnickeri, utan till följd av skiftande attityder till bildning, auktoriteter och föräldraansvar. Så länge skolan stagades upp externt kunde den se ut hur som helst och ändå fullgöra sin uppgift. Samma sak, men omvänt, när det skyddande bältet försvann. Den svenska skolans misslyckande har alltså mycket lite att göra med politiska beslut. Det tillhör vad vi lite luddigt kallar tidsandan. Och hur styr man den?

Primärvalens skyddande bälte har bestått i toppstyrda partier och partitrogna medier. Denna symbios uteslöt en majoritet väljare och till och med majoriteten partiaktiva. En handfull bossar och tidningsägare utsåg kandidater på distrikts-, delstats- och presidentnivå.

TILL FÖLJD AV destruktiva ideal som fullständig direktdemokrati och transparens har detta på uppseendeväckande kort tid förändrats. Demokrati är nämligen en god idé som styrelseskick för ett land, men kan i andra sammanhang snabbt övergå till vad Aristoteles benämnde som pöbelvälde. Denna avart utser idag partiernas kandidater.

Rauch påpekar att de väljare som främst engagerar sig är konsekvent ideologitrogna och extrema. De kännetecknas inte av mogna överväganden, utan ansluter sig till en stam för gemenskapens skull. Eftersom primärvalen är nästan uteslutande interna för partierna är det dessa ytterkantväljare som utser kandidaterna.

När de båda partiernas kandidater ställs mot varandra i huvudvalet är det för sent. Då representerar de inte bara sig själva, utan också sina

partier. Därför kan extremisterna utse inkompetenta och ovärdiga kandidater som föraktas av en stor del av befolkningen och ändå ha gott hopp att vinna. Problemet förstärks av att väljare, som Eric Groenendyk vid University of Memphis beskrivit, inte främst kännetecknas av att de stöder sitt parti, utan av att de avskyr det andra partiet. Så vilken blir då varje kandidats rationella strategi? Givetvis att framställa motståndaren som djävulen själv.

KANSKE HADE INGET av detta varit ett problem om det inte varit för nedmonteringen av partiernas historiskt sett främsta allierade: de traditionella medierna. Rauch pekar på en rad sociala faktorer – fattiga, ensamma män, invandring, identitetspolitik, marknadsfundamentalism – som gör väljarna särskilt mottagliga för polarisering, men dessa är inga nyheter: de har bara sett ut och upplevts på olika sätt genom historien.

Istället är det den mekanism han nämner som antas utnyttja dessa fenomen som är grundorsaken: ”Mediernas fragmentering [som] isolerar oss i våra separata informationsbubblor [och de] sociala mediernas algoritmiska plattformar [som ger] viral vrede [...]”

Precis som med det svenska skolväsendet är det alltså inte interna drivkrafter hos traditionella medier som lett till förändringen, utan extern dynamik.

OM JAG SKULLE hitta en särskilt stark orsak till den amerikanska politikens polarisering är det därmed att primärvalens skyddande bälte har försvunnit. Rauch tror att det som förlorats kan återvinnas genom insikt, medvetenhet och brobyggande. Men kanalerna för att uppnå detta är ju desamma som skapat krisen och i just detta sammanhang är faktiskt *media the message*. Så hur ska då restaureringen gå till?

Jag vill påminna om att den amerikanska demokratin är bräcklig. Vad händer om Trump eller Sanders vinner valet i höst på samma sätt som George W Bush vann mot Al Gore år 2000? Då kan mycket väl den institution som är den amerikanska federationen hotas i takt med att delstat efter delstat förklarar den sittande presidenten för illegitim. Också det, kan man förmoda, en självförstärkande process.

Roland Poirier Martinsson

Krönikor

Roll over Beethoven

I skrivande stund pågår en debatt om något som kallas gangster-rap. Artister från socialt belastade bostadsområden pratsjunger om vardagen i förorten, om våld och kriminalitet, om polisen och om droger. Kvinnoosynen som framkommer är inte alltid alltigenom respektfull. Tydligt är detta vad svenska tonåringar av alla kategorier lyssnar på allra mest. Det är sådant de går runt med i öronen, det spelas på fritidsgårdar och gym, detta är vad som belönas på Grammisgalor. Och frågan i debatten gäller om den här typen av musik påverkar unga människor negativt,

om musiken rentav gör ungdomar kriminella.

JAG VILL INTE utesluta att någon enstaka vilsen tonåring, med trasiga hemförhållanden och våld och kriminalitet runt sig, kan få en knuff i fel riktning av artister med namn som Z E eller Gee Dixon. Att musiken romantiserar en kriminell livsstil och bekräftar den offermentalitet som många förortsungdomar ständigt matas med är stötande.

Men jag tror att det finns ett annat, mycket mer generellt problem med den musik vi lyssnar på idag, ett problem

Vi sköter oss – och betalar

En svensk intifada

12 Intifada är nyckeln till att förstå våldet i allt fler svenska städer.

Vinklad verklighet

18 Svenska kriminologer ligger lågt om de dramatiska förändringarna inom våldsbrotten.

De rätta orden

21 Hur vi uttrycker oss är en fråga om ansvar och respekt.

Vinden ur seglen för flaggskeppet

22 Digitala utmaningar och politiska påtryckningar pressar BBC.

Samtiden

23 Fredrik Johansson håller efter de statsblinda.

MEDELKLASSRESERVATET. Ordet dök upp i en artikel om tillståndet i Svea rike och hängde sig kvar. Det var sådana som jag som åsyftades, vi som framlever våra dagar i medelklassreservatet och borde skämmas över våra privilegier. Det är vi som skälls för att leva förljugna liv, blomma ut som populister, släpa på sållsynt unkna värderingar, förakta fattigdom och döva vår ångest med konsumtion. Dubbelmoralen är vårt särmerke och vi håller undan klimatpaniken genom att svepa en rejäl whisky eller tre på flygresan till semesterparadisen på andra sidan jordklotet. Det är vi som vill ha vackra hus omkring oss istället för brutal betongarkitektur, vi som önskar rena gator och att nationalscenerna spelar klassiker.

Från mitt medelklassreservat kan jag rapportera en iakttagelse i kölvattnet av

det otäcka coronaviruset. På gator, torg och i gränder kommer jag nu fram med mina matkassar och behöver inte plinga högljutt på cykelns ringklocka och addera rop som *I need to pass, thank you!* och (det mer desperata) *Please, let me pass!* för att skingra stora grupper av turister från Kina och andra delar av Asien.

I medelklassreservatet anser vi att det är en märklig kullerbytta i klimatångestdebatten att hitflugna turister uppfattas som bra och avgörande för Sverige, samtidigt som svenska flygturister ska skämmas. Klimatskam gäller tydligen inte för besöksnäringen. Det finns en besvärande motsägelser i uppfattningen att det skulle slita mindre på klimatet att flyga Peking-Stockholm tur och retur än vice versa, önskar medelklassvän av ordning påpeka.

Bidrog musiken till att skapa en mysig stämning? Inte precis. Det ska bara vara så.

som inte bara rör ungdomarnas kulturkonsumtion.

På restauranger, arbetsplatser, bussar, tåg och flygplan, på caféer och i butiker råder absolut rökförbud. Men lika självklart som rökförbudet har blivit, lika lite ifrågasatt är den själsliga förorening vi ständigt utsätts för överallt i det offentliga rummet. Härmdagen satt jag på ett konditori i en liten sydsvensk stad. I fönstret precis bredvid bordet stod en liten radio och släppte ut en jämn ström av anonym popmusik. Varför? Bidrog musiken till att skapa en mysig stämning? Inte precis. Det ska bara vara så.

Det är likadant överallt. Du kan inte gå in på en restaurang utan att mötas av ljudet av den minst banala popmusik. I varenda butik i varenda stad spelas musiken som är den ljudfält du är insvept i medan du går omkring och försöker hitta något att köpa som kanske kan göra dig lite gladare.

Ett av de allra största folknöjena i Sveri-

ge är melodifestivalen. Med de många deltagarna som föräras olika städer runt om i landet, med ett 30-tal bidrag, och med övriga mediers välvilliga uppbackning, marinerar vi under hela vårintern i den kultur som inte är något annat än fluff och flams, paljetter och fjädrar, glittriga konfettiregn och dansande strålkastare, meningslösa texter, plastiga melodier och artister berövide allt egensinne.

VAD ÄR PROBLEMET? Givetvis har den nyligen bortgångne tänkaren Roger Scruton förklarat det bättre än något annan: Problemet med den allestädes närvarande popmusiken är att du förlorar förmågan att lyssna till riktig musik, musik som kräver att du lyssnar, musik som kan öppna världen för dig, musik som blir din ju mer du lyssnar.

En av människotillvarons existentiella uppgifter är att söka efter skönhet; om det är sant, då underminerar den allestädes närvarande popmusiken meningen med livet. Faktiskt.

I år firas Ludwig van Beethovens 250-årsdag. Du-du-duuuu, nynnar någon. En annan minns sina egna försök att spela *Für Elise* och senare *Mänksenssonaten*. Men jämfört med melodifestivalen är den gamle tysken rätt ointressant, tycker de flesta.

Jag säger inte man blir en bättre männi-

ska av att lyssna på klassisk musik, man blir inte nödvändigtvis vänligare, snällare eller mer självupppoffrande. Men det gör mig ont att så få ungdomar har tillgång till den tröst och glädje, skönhet och intellektuella utmaning som finns förborgad i den klassiska musiken. Tänk att inte veta att man alltid kan lyssna på Beethovens femte pianokonsert när man behöver påminnas om att livet är stort och vackert, tänk att inte veta att man kan låta sig vaggas till sömns av basgången i *Ödessa symfonins* andra sats.

Jag oroar mig inte så mycket över vad ungdomar lyssnar på – som över att de inte ens vet att man kan lyssna på något annat. ❄

Av Susanna Birgersson

VI I RESERVATET reflekterar även över coronavirusets ekonomiska och sociala konsekvenser, den så kallade coronaeffekten. Lyxmodemärket Burberry, exempelvis, erhåller 40 procent av sin omsättning från kinesiska konsumenter och försäljningen har nu störtdykt med över 70 procent. Den kinesiska medelklassen drabbas av minskade möjligheter till resor och konsumtion. Styrkan i den känsla av frihet som lyxkonsumtion alstrar ska inte underskattas. Är coronaeffekten gnistan, den faktor X som till slut får människor i kommunistiska Kina att resa sig mot den totalitära regimen? Är det nu medelklassen får nog?

Över disken i brödboden, där vi medelklassare inhandlar vårt surdegsbröd, konstaterar bagerismåföretagaren, vars verksamhet skapar fem arbetstillfällen, och jag att en diktatur alltid är en diktatur. Läkaren som slog larm om viruset sattes i fängelse av regimen, i repressiv sovjetisk katastrofförnekarsstil. Vad var det vi sa, nickar vi i samförstånd. Vi låter oss inte luras som nyligen Utbildningsradion UR, vars ansvariga inte insåg att inköpta program om det av Kina ockuperade Tibet inte bör ha den kinesiska regimen som avsändare. Vad f-n får vi egentligen för skattepengarna,

Fast skammen kanske snart kommer på skam, trots allt.

sammanfattade bagaren. Vi är känsliga för det där, vi i reservatet, vi tycker inte om propaganda och osynliggjorda politiska agendor under förment neutral flagg. I synnerhet inte när vi betalar för det.

FÖR DET ÄR PRECIS detta medelklassmänniskor som vi gör: Vi betalar. Vi sköter oss, vi skäms – och vi betalar. Vi vet att ingenting är ”gratis”, utan att all offentlig verksamhet utgår från skattebetalarna. Det är därför bekymmersamt att medelklassen i hela västvärlden krymper och att Sverige är bäst, eller värst, i klassen. Häromåret visade en OECD-rapport att medelklassen krympt i högre utsträckning i Sverige än i andra jämförbara länder sedan 1980-talet, från 72,6 till 65,2 procent. Det rör sig förvisso om en minskning från en hög nivå, men det är i all sin stillsamhet en alarmrande utveckling.

Vi i reservatet funderar över hur färre ska kunna försörja det ökande antalet i arbetsför ålder som inte klarar sitt eget uppehälle och inte heller bidrar till det gemensamma. Det där med ekvationer som inte går ihop vet vi allt om. Och vi undrar hur det blir med folkräkningen nu när antalet boende i landet är höljt i dunkel (och försöker hämta oss från chocken att det förhåller sig så). Vi fortsätter förvisso att sköta oss och att betala. Fast skammen kanske snart kommer på skam, trots allt. Klart slut. ❄

Av Annika Borg

POLITIK

En svensk intifada

Intifada är en nyckel till våldet och kriminaliteten i allt fler svenska städer. För att förstå vad som sker krävs nya tolkningsraster, skriver [Annika Borg](#). >>

En svensk intifada

FÖLJANDE INTRÄFFADE i en svensk småstad. ”Vi omringades av ett gäng unga killar på cykel som cirklade runt oss. Stämningen var obehaglig. Hade jag och min man inte haft med oss våra två stora hundar hade vi kanske inte klarat oss.” Så beskriver en kvinna från Lysekil sin känsla av obehag och hot under en promenad i hennes hemtrakter. Av filmen på Youtube att döma har händelsen skakat om henne. Från Lysekil har flera rapporter kommit om barn och unga från stadens så kallade utsatta och invandrartäta område som stör ordningen. De ägnar sig åt stenkastning och bränder.

Efter att en septembereftermiddag ha spelat bingo i den utsatta stadsdelen Kronogården i Trollhättan möttes pensionärer av en mindre grupp barn som skrek könsord, gjorde gester och kastade sten. På videoklippet ses en av killarna svänga med en kätting och en pojke ser inte ens ut att vara i skolåldern. Under flera kvällar i december året efter sattes bilar i brand och ett stort ungdomsgäng skapade social oro och angrep polisen.

I Araby i Växjö har sedan flera år problem med blåljussabotage, våldsamt upplopp, otrygghet och social oro. Polisen har börjat använda drönare över området för att återta kontrollen.

I Uddevalla misstänktes en brand vara anlagd för att locka dit polis och räddningstjänst. Polisen utsattes vid ankomsten till grillplatsen för stenkastning av ett ungdomsgäng. Några dagar senare fick polisen åka med en avsevärd styrka till Dalaberg i Uddevalla, eftersom de var oroliga över att situationen återigen bli vid orolig.

OXHAGEN I ÖREBRO skakades av ett våldsamt upplopp hösten 2016. Ett större ungdomsgäng kastade brandbomber, stenar och var beväpnade med tillhyggen av skilda slag. Flera hade maskerat sig, många var tonåringar medan andra var vuxna män. Polisen fick rekvirera en

FOTO: OLA AXMAN/TT

helikopter från Stockholm. Flera som deltog i insatsen undrade var föräldrarna var, varför de inte var ute och tog hand om sina barn.

Beskrivningarna ovan av ungdomsgäng och barn som attackerar såväl civila som poliser och andra yrkesgrupper är endast ett axplock av över ett decenniums liknande händelser runt om i Sverige. Händelser som har förvärrats och numera äger rum även i mindre samhällen, i småstäder och i mellanstora tätorter. I flera områden i Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala har staten förlorat kontrollen. Det har inte skett över en natt, utan kan beskrivas som en successiv och nedåtgående spiral där grupperingar tagit makten och odlat sina normer och regler i det vakuum som uppstått då ordningsmakten retirerat.

Vad är det som då har hänt och vad är det som sker i Sverige och i Europa? Den

Fast 1989 kunde jag inte föreställa mig att liknande scener skulle äga rum i svenska småstäder runt om i hela Sverige.

som har tagit del av rapporteringarna om och satt sig in i upploppen i Paris hösten 2005 eller kravallerna i Husby och andra delar av Sverige under några tumultartade dagar 2013, kan inte undgå att associera till de mönster, metoder och den retorik som präglade den första intifadan (1987–1993) och andra intifadan (2000–2005) i Mellanöstern.

INTIFADA ÄR EN NYCKEL för att förstå de våldsbrott och den kriminalitet där gäng av unga killar, och även barn, är inblandade. Sverige har haft och har en stor invandring från muslimska länder. Därför behövs nya utblickar och tolkningsraster för att förstå vad som sker. Ett sådant avgörande raster är händelseutvecklingen i Mellanöstern och Nordafrika.

I Sverige har ungdomar förvisso skapat kravaller tidigare. Unga har samlats på platser centralt i större städer och protesterat mot föräldragenerationer, överhöghet eller haft en specifik politisk agenda. I efteranalysen av Berzeliikravallerna i centrala Stockholm, som pågick flera kvällen under juli 1951, kunde man konstatera att en del av orsakerna fanns att finna i den rådande polisstrejken med minskad bemanning som följd samt bristen på systerställning för sommarlediga ungdomar. I rapporten "Våldsamma upplopp i Sverige – från avvikelse till normalitet" (2011) från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), friläggs skillnader mellan olika typer av upplopp. Rapportförfattarna menar att kunskaps- och forskningsläget när det gäller svenska kravaller och upploppsliknande händelser är relativt knäpphändigt.

FÖRRA ÅRET KOM boken *Den bråkiga staden. Ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm* av forskarna Andrés Brink Pinto och Martin Eriksson, båda historiker som bland annat arbetat med rasismens historia. Boken kretsar kring ungdomsupplopp i huvudstaden mellan åren 1948 och 1987 och behandlar inte de upplopp som sker i samtidigt segregerade Sverige. För den analysen behövs fler tolkningsnycklar och raster än enbart nationella och socioekonomiska.

När jag såg de första bilderna från upploppen i Paris förorter 2005 slungades jag tillbaka femton år i tiden. År 1989 besökte jag Gaza City och då hade den första intifadan pågått i två år. Hemma i Sverige debatterades att det spreds en felaktig bild av att barn sändes ut för att kasta sten. Att barn utnyttjades av äldre på det sättet och att föräldrarna inte beskyddade sina barn och höll dem inomhus kolliderade fullständigt med det svenska folkhemmets normer och ideologi.

Det jag såg i Gaza City var brinnande bildäck och unga killar och barn med stenar i händerna, rök och misär. Jag minns än idag smällen som hördes när den första stenen träffade bussen jag färdades i. Det går givetvis att förstå frustrationen hos befolkningen över att vi kom dit för att beskåda deras elände – vi kunde resa därifrån och ägde friheten. Men deras frustration hade många bottnar.

Verklighetens bild i Gaza med stenkas-

tande barn och unga etsade sig fast och långt senare skulle jag förstå att det jag upplevde då var en nyckel för att förstå det som händer i mitt eget land nu. Fast 1989 kunde jag inte föreställa mig att liknande scener skulle äga rum i svenska småstäder runt om i hela Sverige.

NÄR PARIS SKAKADES av upplopp, bränder, stenkastning, skadegörelse och våld rasade den andra intifadan i Mellanöstern. Under samma period drabbades Frankrikes judar av ökade trakasserier och våld. Det skedde en explosionsartad stegring av rasistiska attacker mot judar och judiska institutioner under den andra intifadan, beskriver den franska statsvetaren Nonna Mayer i en artikel i *Guardian* i januari 2015. Samma sak skedde under Gazakriget år 2014. Sociologen Pierre-André Taguieff menar i samma artikel att mediernas systematiska stigmatisering av Israel upp-

I flyktinglägret i Gaza City.

FOTO: MOHAMMED ABED/TT

som deltog i kravallerna använde händelserna i Mellanöstern som legitimering av hat, upplopp, våld och annan kriminalitet. Men upploppen var även en spegelsbild av ingredienserna i en intifada. Kampen man förde i Frankrike var dock mot

I det ivriga mångfaldstänkandet har inte våra västerländska demokratier förstått att mångfald faktiskt konkret innebär diversitet.

muntrar utbrott av den judeofobi som har sin upprinnelse i den muslimska världen. Den brittiske forskaren Alan Johnson har dragit liknande slutsatser av sin forskning: den anti-israeliska diskursen inom västvärldens politiska vänsterrörelser bidrar till att legitimera antisemitism.

Kravallerna i Paris – och även upplopp på andra håll i Frankrike – beskrevs redan när de pågick som den franska intifadan eller Parisintifada. Benämningarna användes såväl av de aktiva i upploppen som av polis och andra aktörer. De

Europa och mot västvärlden. Förorten sågs som det egna territoriet och polis, myndigheter och staten betraktades som ockupanter som skulle bekämpas. Majoritetssamhället ses som ockupanter av förortens fysiska territorium när dess representanter träder in där.

Stenkastning, bilbränder och andra anlagda bränder, en retorik mot polis/väst (ockupationsmakt) och en uppfattning om heder och kränkningar är ett mönster som präglar Mellanösterns intifador. En signifikant i upploppen och bråken är att

Husby 2013.

FOTO: ÅKE ERICSON/TT >>

vårdnadshavarna är osynliga när de sker och att gängen även består av barn.

UPPLOPPEN OCH BRÅKEN är i olika grad organiserade. Här finns en glidande skala och det är inte så att varje individ är en medveten aktör. Intifador är inte folkliga uppror, utan organiserade eller inspirerade av små radikaliserade grupper som har våld och splittring som drivkrafter, med motiv som är såväl politiska som religiöst färgade. I Mellanöstern går inte religion och politik att åtskilja, utan är sammanflätade. Radikalisering behöver även den förstås utifrån en glidande skala, från islamism till militant islamism och jihadism.

En annan stark minnesbild dyker upp när jag tar del av de omfattande rapporteringarna om stenkastning, glåpord och bilbränder i Sverige. Det är en händelse i samband med ett besök i ett palestinskt flyktingläger utanför Amman i Jordanien, även det under den första intifadan. Vi hade träffat en jordansk läkare, utbildad på Kuba, som visade oss den svåra situationen i flyktinglägret. När han skulle behandla en manlig patient bad han mig sätta mig på cementtrappan utanför den enkla läkarmottagningen. Det började bli kväll och mörkret sänkte sig snabbt. Enstaka gatlyktor med neonsken lyste upp grusvägen

Polisen fick rekvirera en helikopter från Stockholm. Flera som deltog i insatsen undrade var föräldrarna var, varför de inte var ute och tog hand om sina barn.

och de fyrkantiga, nedgångna husen framför mig. En grupp barn och ungdomar kom fram. Snabbt samlades fler och fler. Det tog en stund för mig att förstå att det inte var av nyfikenhet de närmat sig, mitt leende stelnade och jag avbröt mina försök till dialog.

EN ÄLDRE KILLE tog några steg framåt och bokstavligen spottade ur sig några ord, om och om igen. Situationen blev obehaglig och jag reste mig upp. Nu var de ganska många som slutit upp och situationen kändes hotfull, trots att de flesta framför mig var barn. När jag skulle gå tillbaka in, och tänkte ignorera förhållningsorden om att inte befinna mig därinne då jag är kvinna, steg läkaren ut genom mottagningens dörr. Han hade hört oväsendet och röt något till barnen och ungdomarna.

När jag frågade vad de hade sagt till mig var han till en början motvillig att berätta,

men jag insisterade. ”Hora”, sade han, ”och andra ord jag inte tänker delge dig.”

Frågan om hur Europa ska möta en allt större population invandrad från Mellanöstern, och från muslimska länder i andra delar av världen, och de värderingskollisionerna som oundvikligen uppkommer är inte ny, utan har upprepat ställts i flera decennier. År 2011 publicerade professor Boaz Ganor, verksam vid International Institute for Counter-Terrorism (ICT) utanför Tel Aviv, en komparativ analys av radikaliseringsprocessen bland palestinier och muslimska immigranter i Europa. I rubriken formulerar han frågan om det sker en intifada i Europa. De processer som gav upphov till den första intifadan 1987, där radikalisering bland mindre grupper inom den palestinska befolkningen, kan ge oss lärdomar om vad som sker i Europa, menar han. De som i huvudsak utövade våldet var mellan 15 och 25 år.

Intifada 1989.

FOTO: MAX NASH / TT

GANOR ÄR MÅN om att även lyfta fram de avsevärda skillnader som finns mellan Europa och Västbanken och Gaza vad gäller livsbetingelser. I Europa kan människor fritt uttrycka sina åsikter och lever inte under förtryck. I vår del av världen kan man inte berättiga upplopps våldet genom att hävda att handlingarna är en konsekvens av att man inte har haft möjlighet att uttrycka sin mening eller visa sitt missnöje. En annan skillnad är att den palestinska befolkningen generellt sett är etniskt homogen, medan den muslimska diasporan i Europa utgörs av människor med skilda etniciteter.

Men det finns flera likheter, visar Boaz Ganor. Precis som i de palestinska samhällena ser vi i Europa och Sverige flickor av individer som radikaliserats i sin syn på västvärlden och på den egna uppgiften i livet. Mellan Sverige och Mellanöstern existerar idag endast ett geografiskt avstånd.

När forskare uppmärksammar den muslimska invandringen till Europa och analyserar dess konsekvenser har således särskilt fokus lagts på den andra och tredje generationens invandrare och hur deras frågor om identitet, utanförskap och alienation påverkar de europeiska samhällen där de växer upp. Deras föräldragenerationer och mor- och farföräldragenerationer kom i huvudsak till Europa för att arbeta. Dessa generationer uppfattade ofta att deras liv förbättrades, även om många av dem inte klättrade på den socioekonomiska stegen på samma sätt som majoritetsbefolkningen. De yngre generationerna anser istället att deras föräldrar och tidigare generationer nöjt sig med för lite då de accepterat sin socioekonomiska situation.

En signifikant i upploppen och bråken är att vårdnadshavarna är osynliga när de sker och att gängen även består av barn.

HOS DE YNGRE generationerna riskerar deras upplevelse av missnöje och alienation att göra dem mottagliga för radikalisering. En sårbarhet som effektivt utnyttjas av radikala islamistiska grupper. Identitetsskapandet är en avgörande faktor, menar Ganor. Alienation, frustration och generationsklyftor ökar mottagligheten hos unga för radikaliserings identitetsbyggande kraft.

De yngre generationernas sökande öppnar dem för identitetsstärkande islamistisk propaganda och för våld som metod att markera mot en västvärld som kolliderar mot deras normsystem, ideologi och framväxande självbild.

En äldre generation utan auktoritet.

FOTO: RAFAEL BEN-ARI / ALAMY

Det finns andra avsevärda likheter mellan utvecklingen i de palestinska områdena och i Europas utsatta områden. En avgörande punkt är att fäder och andra äldre män i dessa patriarkala kulturer förlorat sin auktoritet och status. Bland de unga existerar även uppfattningen att de äldre generationernas förhållande till islam är för ljumt. Denna generationskollision och den förlorade fadersmakten får stora konsekvenser såväl i Gaza och på Västbanken som i muslimska kommuniteter i segregerade områden i Sverige. Kvinnor och flickors egenmakt och makt är redan starkt beskuren. Pojkar och unga män har en helt annan frihet. När fadersrollen och de äldre människors auktoritet imploderar växer grogrunden för de gängbildningar, de ordningsstörningar och den kriminalitet vi ser

aktiviteterna. Det är viktigt att betrakta dem som deltar som aktörer och förstå kraften i det normsystem, de nätverk och det identitetsskapande som upploppen är ett uttryck för.

Den cocktail som definitivt kommer att resultera i fler och våldsammare intifador i Europa är blandningen av alienerade och segregerade enklaver, flickor av radikala element i den muslimska kommuniteten, ytterligare försvagning av den äldre generationens auktoritet och dålig integration med bristande jämställdhet för kvinnor. Fortsätter vårt samhälle dessutom att odla religiösa och etniska gruppers särintressen och därmed förstärka ett särartstänkande, blir drycken riktigt giftig.

I det ivriga mångfaldstänkandet har inte våra västerländska demokratier förstått att mångfald faktiskt konkret innebär diversitet. Världen, kulturer och religioner innehåller skilda normer och värderingar, vårt universalistiska synsätt på människan, på frihet och på livet förändrar inte detta faktum.

An Intifada in Europe? frågade sig Boaz Ganor i rubriken till sin forskningssessä. Frågetecknet behövs inte längre. Vi kan inte förstå Europa om vi inte förstår Mellanösterns logik och normsystem. Från statens sida krävs en ökad repression och kontroll, kraftfulla åtgärder mot segregation samt ett kompromisslöst krav på föräldraansvar för att möta och få bukt med Sveriges intifador. Värderingskollisioner och normsystem behöver synliggöras och ett flertal ingredienser i dem aktivt motarbetas. Det kommer inte att bli enkelt, men är heller inte omöjligt. Alternativet är ökad social oro, fortsatta våldsspiraler, misstro och ytterligare cementerad segregation. ✨

Januari 2020: sprängdåd på Östermalm.

FOTO: TOMAS ONEBORG/TT

KRIMINOLOGI

Vinklad verklighet

För svenska kriminologer är det viktigare att berätta att våldsbrotten inte ökat generellt än att det skett dramatiska förändringar inom denna brottskategori. Det kan bero på likriktning inom kären, skriver **Mats Bergstrand**.

MED OJÄMNA MELLANRUM pockade en kriminolog vid namn Henrik Tham på uppmärksamhet. Det var i en annan tid, jag var redaktör och han föredömlig företrädare för forskarsamhällets tredje uppgift: att förmedla forskningens landvinningar till en bredare allmänhet. Budskapet var alltid detsamma: Brottsligheten har inte ökat. Om något så har den minskat. Jag minns att jag fann denna vurm för det goda

svenska samhället fascinerande och hoppningivande. Det känns länge sedan och förbi. Men samtidigt så nära.

För på kriminologifronten intet nytt. Ett kvarts sekel senare är tongångarna nämligen exakt desamma. Henrik Tham kommenterar år 2018 den politiska debatten om våldsbrottsligheten: "Nivån på det dödliga våldet ligger också fortsatt under åren runt 1990." Tham slår fast att i ett lite

längre perspektiv så minskar andelen unga som begår brott, våldet minskar, återfallen i brott minskar och oron för att utsättas för brott minskar.

MEN HÄR FINNS en annan verklighet, en annan sanning.

Dödsorsaksregistret hos Socialstyrelsen visar att antalet dödsskjutningar i Sverige har fyrdubblats sedan år 2005. En

fördubbling har skett sedan 2012. (Jämför med 2018.)

Det totala antalet dödsskjutningar, per 100 000 invånare, var på samma nivå i Sverige och Norge år 2005. Tittar du på 2015, senast jämförbara period, begås det fem gånger så många mord med skjutvapen i Sverige.

Vilka är det då som faller offer för detta dödliga handeldvapenvåld i vårt land? Jo, det är unga män. Fler killar i åldersintervallet 15–29 år skjuts ihjäl i Sverige än i något jämförbart europeiskt land. Tabellen här bredvid med WHO-statistik talar sitt tydliga språk.

Och vilka unga män handlar det om? Enligt Brottsförebyggande rådet är det fem gånger vanligare att dessa mord äger rum i våra utanförskapsområden. Hela ökningen av de dödliga skjutningarna i Sverige under senare tid förklaras enligt Brå av utvecklingen i dessa områden.

VILKEN SANNING som ska berättas är alltså avhängigt av vem som berättar den. Och för svenska kriminologer är det viktigare att berätta att våldsbrotten inte ökat generellt än att det skett dramatiska förändringar inom denna brottskategori. För Henrik Tham befinner sig här i en mittfåra inom svensk kriminologi, inte minst så på den ledande kriminologiska institutionen i Sverige – den på Stockholms universitet.

Varför har vi fått denna diskrepans mellan den verklighet kriminologerna vill förmedla och den verklighet som jag redovisat här?

Låt oss först konstatera att både kriminologer och medieföreträdare ibland har svårt att hantera situationer där offret samtidigt tillhör kategorin högriskförövare. Jämför bevakningen av den ihjälskjutna kvinnan med barnet i Malmö med normalrapporteringen av mördade unga, kriminella män med invandrarbakgrund i Husby, Rosengård eller Vivalla. Kriminologen Leif GW Perssons karaktärsdåd på offret i ASAP Rocky-målet är också talande i sammanhanget – om än i en helt annan brottskategori.

Skillnaden är att mediebevakningen från Malmö gav sken av att vem som helst kan bli skjuten när som helst även om detta mord var en del i en väldigt specifik brottsproblematik, medan GW Persson ville skapa en motbild i ett något överbevakat misshandelsmål i Stockholm. En förklaring till kriminologernas agerande när det gäller våldsbrotten kan kanske också vara att de försöker nyansera bilden, peka på omständigheter som annars inte kommer fram. Problemet blir då att denna vetenskapskår därmed verkar plädera mot en beskrivning av sakernas tillstånd som i allt väsentligt är korrekt.

ETT BESLÄKTAT fenomen är den vetenskapliga hanteringen av en känsla – vår oro och rädsla kopplat till brottsutvecklingen. BRÅ mäter detta och forskarna söker stöd i vetenskapen. Kriminologiprofessor Jerzy Sarnecki skriver (*Stöta på patrull – en ESO-rapport om polisens problemorienterade arbete*): ”De senaste årens ökade otrygghet (ibid.) kan till stor del tillskrivas den politiska debattens fokusering på brottslighet och otrygghet. Det är uppenbart att om politiker talar om

Men vi måste också beröra elefanten i rummet: Är den kriminologiska forskningen i landet politiskt vinklad?

Ja, vad betyder då ”politiskt vinklad” till att börja med? En definition är att forskningen låter sig styras av externa krafter. Det är vad den uppmärksamade rapporten från Linköpings universitet handlar om. En annan mer sofistikerad analys rör gruppdynamiken på förhållandevis små forskningsinstitutioner.

Den oro som naturligen finns i de utsatta områdena riskerar alltså att systematiskt undervärderas.

människors otrygghet och att ’man måste ta den på allvar’ leder detta till att känslan av otrygghet ökar.”

Samtidigt konstaterar han att Brås material här är behäftat med en del metodologiska problem, inte minst ett högt och ojämnt fördelat bortfall. Vilka är det då som inte svarar? Sarnecki: ”Det är svårare att få människor som bor i utsatta områden att svara på undersökningsfrågor; bortfallet och därmed osäkerheten hos resultaten är således stor.”

DEN GRUPP som har direktkontakt med våldet och störst anledning att känna oro är också den grupp som är minst benägen att svara på Brås enkäter. Den oro som naturligen finns i de utsatta områdena riskerar alltså att systematiskt undervärderas. Orsakssambandet är här sannolikt motsatt det Sarnecki målar upp: Politikerna reagerar på en befintlig oro, de skapar den inte. Här har vi alltså att göra med en oro som finns i verkligheten men inte i vetenskapen.

DEN ANSEDDA kriminologiprofessorn vid John Jay College of Criminal Justice, Robert McCrie, berörde ämnet när jag talade med honom i New York i höstas med anledning av en studie om spetsforskning för Svenskt Näringslivs räkning:

”Hur välkommen kommer någon med en divergerande ståndpunkt att vara i en ny och politiskt spänd omgivning. Ibland finns ingen förståelse för sådana avvikelser inom institutionerna. Ni svenskar har visat en mycket välkommande attityd gentemot exempelvis syrierna. Men kanske är den akademiska miljön inte lika välkommande mot dem som inte delar dess värderingar.”

I Stockholm fanns i början av 1990-talet två läger med kriminologer som slogs om herravälde och problemformuleringsprivilegium. Skiljelinjen har målade beskrivits av kriminologen Johannes Knutsson i ett anförande vid den så kallade Polisriksdagen 1993: ”Den första gruppen har en pragmatisk empirisk orientering och den andra >>

Jerzy Sarnecki ser andra orsakssamband.

FOTO: MALIN HOELSTAD/TT

För hur enkelt är det för en begåvad ung kriminolog som ifrågasätter professorn att verka i en miljö med Christie i väggarna och Tham i fikarummet? Styrning sker sällan med dekret.

en teoretiskt ideologiserande hållning med rötter i 60-talets hippie- och blomsterrörelse. För de senare kriminologerna har en konflikt uppstått mellan karta och verklighet, som de försökt lösa genom att insistera att kartan är rätt.”

DET VAR ENLIGT honom den senare falangen som vann. En utpekad fanbärare för denna skola är Henrik Tham. Bönemat-tan riktades mot väster och den dyrkade norske kriminologen Nils Christie (1928–2015).

Så frågan är alltså om Tham och andra ledande kriminologer omedvetet styrt rekryteringen till institutionen mot likriktning och renlärlighet. För hur enkelt är det för en begåvad ung kriminolog som ifrågasätter professorn att verka i en miljö med Christie i väggarna och Tham i fikarummet? Styrning sker sällan med dekret.

Det finns idag anledning för svenska kriminologer att fundera över Robert

McCries generella betyg. McCrie var under 13 år redaktör för den vetenskapliga tidskriften *Security Journal* där arbetsmetoden var att samla ledande kriminologer från världens alla hörn till ett redaktionsråd i syfte att ligga i vetenskaplig framkant. Han säger sig aldrig ha hittat någon att rekrytera från Sverige. Orsaken är vad McCrie kallar ett ”vänsterbias” i svensk kriminologi som han finner hanterbar i en större vetenskaplig kontext som den amerikanska, där motkrafterna är lika starka; men i en liten disciplin i ett litet land som Sverige kan en särskild inriktnings dominans skapa problem.

Spelar detta in i diskussionen kring rapporten ”Går det att lita på Brå? En studie om bias i myndighetsforskning”? 37 personer har intervjuats, bland dem före detta rikspolischefer och justitieministrar. Kritik framfördes mot Brå, bland annat dryftades den inneboende problematiken med att polismyndigheten här både ska finansiera och bli granskad av Brå. Det tenderar att skapa uddlösa rapporter från lättstyrda forskare.

OCH DET ÄR klart, här finns inte bara ett vetenskapligt råd, där Jerzy Sarnecki ingår, utan också ett insynsråd där alla tänkbara, i sammanhanget intressanta, aktörer är representerade: polisen, kriminalvärlden, domstolsverket, åklagarmyndigheten med flera. Jag känner utvecklingschefen på polismyndigheten Anders Hall som en utomordentligt dugande och hedervärd person, men inte är hans primära uppgift här att hjälpa Brå att hitta svagheter i polisarbetet.

Att söka utröna om denna konstruktion är problematisk är inte oväsentligt. Den vetenskapliga huvudfrågan kan här

skalas ned till diskussionen om huruvida intervjuundersökningar rent generellt kan betecknas som vetenskap, eller om de mer ska falla under epitetet undersökande journalistik. Och det är en fråga som i sådana fall berör ett stort antal vetenskapliga rapporter.

Därför blir det problematiskt när drivkraften här synes vara att tysta rapportförfattarna snarare än att diskutera det problem de lyfter fram. Och det är denna, av forskarna själva upplevda, tendens som går att återkoppla till problematiken med en för dominerande inriktning inom en forskningsdisciplin. Rapportens slutsats att Brå är för undfallande gentemot polisen behöver inte vara mindre sann därför att den emanerar ur en metod som inte faller alla på läppen, eller utgör ett ifrågasättande av forskningens oberoende som irriterar. För detta oberoende är avgörande för det brottsförebyggande arbetet. Låt mig ge två exempel:

NÄR RIKSREVISIONEN granskar hur arbetet mot den organiserade brottsligheten bedrivs ((RIR 2019:11) blir slutsatsen att ”varken regeringen eller myndigheterna säkerställt att verksamheten bedrivs så att målen nås...”. Varför är det så? Kan Brå hjälpa oss?

Och när polisens internrevision kritiserar den egna utredningsverksamheten för ”pinnjakt”, det vill säga att prioritera lättupplärda brott framför de mer komplicerade, vad händer då? Rapporten levereras till polisledningen 2018. Rikspolischefen Anders Thornberg låter den sedan ligga till den 21 januari 2020 innan han fattar beslut om vad som ska göras. Eftersom dessa rapporter inte offentliggörs förrän rikspolischefen fattat dessa beslut betyder det att Thornberg i praktiken sett till att kritiken hemlighållits i över ett år.

Och när den sedan till sist offentliggörs avfärdar enhetschefen på Noa – Nationella operativa avdelningen – Håkan Wall det hela med att det handlar om en gammal granskning, att kritiken inte längre är giltig. Heder åt Per Hagström på *Polistidningen* som uppmärksammat detta. Finns här också någonting för Brå att titta på?

Om inte annat så borde detta vara ett intressant material för de ledande nyhetsmedierna att fördjupa sig i. Linköpingsstudien bygger trots allt på 37 djupintervjuer. För DN brukar det annars räcka med 18. ✨

Rikspolischefen Anders Thornberg hemlighöll kritiken.

FOTO: HENRIK MONTGOMERY/TT

Brister i känslan för ordens valörer.

FOTO: PONTUS LUNDAHL/TT

Är Sveriges språkliga inkompetens vid kollektivt allvarliga situationer värre än andra länders? Jag vet inte. Det saknas knappast avskräckande exempel där ute. Minns bara Donald Trumps infantila twittrande och brevet där han efter Turkiets offensiv mot kurderna uppmanade president Erdogan att inte "spela tuff". Det finns länder där det motsatta problemet råder – makthavarnas språk tyngs av stelhet, formalitet och elitism. I vårt fall misstänker jag emellertid att den långa historien av fred och demokrati har betydelse. Det är som om vårt politiska språk ännu inte har uppdaterats för att kunna omfatta skarpa lägen.

SOCIOLOGI

De rätta orden

Hur vi uttrycker oss är en fråga om ansvar och respekt. Orden kvittar inte, skriver **Henrik Nilsson**.

NÄR EN VÄN FÖR EN TID sedan ringde mig och berättade att hennes cancer kommit tillbaka och spridit sig blev jag tyst ett slag i luren. I efterhand förbannade jag min villrådighet. Tills jag påminde mig själv om att det kanske inte är eftersträvarnsvärt att alltid kunna finna de rätta orden. Att vara människa är att förr eller senare hamna i situationer då man inte vet vad man ska säga. Det gäller även oss som har språket som dagligt arbetsredskap. Ändå kan kanske det kontinuerliga umgänget med litteraturens i bredare mening existentiella tradition bidra till en språklig beredskap inför svåra situationer i livet; Kafka, Dos- tojevskij, Camus. Jag vill åtminstone gärna tro det. Men helt säker är jag inte.

Jag tänker ibland på en anteckning i Imre Kertész *Galärddagbok*, där den ungerske författaren talar om plikten att leva ett högtidligt liv, "antingen i ordets sorgliga eller glada, under alla omständigheter alltid upphöjda betydelse". Högtidligheten har dock två sidor. Å ena sidan det pompösa, livlösa och tomt ceremoniösa. Men det är förstas den andra sidan som Kertész åsyftar – den högtidlighet som säger att livet faktiskt inte kvittar, att vi måste ta oss i kragen; göra oss värdiga de situationer vi ställs inför, också i en språklig bemärkelse. Mer än sällan misslyckas vi. Men plikten – den kvarstår.

FRÅGAN KAN LYFTAS till en samhällelig och politisk nivå; då man talar inte till en enskild människa utan till ett kollektiv.

Alla som har varit på en begravning där prästen uttrycker sig alltför lojt och diffust om den avlidne vet vad jag talar om. Också myndighetspersoner kan förvisso hamna i situationer då de inte finner de adekvata orden. Jag kan till och med känna sympati för en överrumplad minister som snubblar över orden eller ett kommunalråd som inte genast finner sig inför journalisternas

Mer än sällan misslyckas vi. Men plikten – den kvarstår.

frågor. Särskilt i dessa tider av medieträning och epidemiskt konsultspråk. Språklig slapphet i kollektivt avgörande stunder är desto svårare att acceptera. Jag ryser fortfarande av obehag vid minnet av hur ett av målsägandebiträdena i rättegången mot Rakhmat Akilov inledde sina frågor med: "Hej, Rakhmat." Inte för att jag har något emot du-reformen, men ska man tilltala någon som ligger bakom det största terrorattentatet i vår moderna historia, måste formuleringarna stramas upp på ett annat sätt. Det mest famösa exemplet på språklig kollaps av det här slaget torde vara när statsminister Stefan Löfven beskrev terrorresorna till Syrien som "inte okej".

TILL SAKEN HÖR väl att högtidligheten – också den eftersträvarnsvärda – blivit något av ett tabu i världens modernaste land, där den ironiska populärkulturen under det förra seklets sista år trängde djupare än vi egentligen vill tillstå. En vardaglig skillnad som jag har lagt märke till är att man i många andra länder fortfarande använder "ursäka" och besläktade artighetsfraser när man är på väg att gå in i någon på gatan eller i affären, medan det kortare och mer inåtvända "oj!" har brett ut sig i Sverige.

Det sociolingvistikerna kallar olika "register" – i grunden en språklig känslighet där man anpassar sitt sätt att uttrycka sig efter situation och miljö – verkar vara på utdöende. När Stefan Löfven skulle presentera en regeringsombildning i höstas inledde han presskonferensen med ordet "hejsan". Men vi som lyssnade var faktiskt inte hans vänner eller kolleger – utan medborgare och väljare. När SD i samma veva för första gången gick om S i en Demoskopmätning beskrev partisekreterare Lena Rådström Baastad det i en intervju som "en skittuff situation". Orden som vi använder i offentligheten, inte minst när saker och ting ställs på sin spets, avslöjar något djupt om oss som samhälle. Jag fruktar att de säger: Vi respekterar inte riktigt oss själva. Vilka plattityder och medietränade nulliteter vi skulle mötas av i ett riktigt skarpt läge – en invasion, en omfattande naturkatastrof – vågar jag knappast tänka på.

DET ÄR HÖG TID att vi skaffar oss en reservoar av värdighet och allvar inför sådana lägen. Ordinera Camus till alla byråkrater? Kanske kommer det inte att hjälpa. Kanske är det bara svåra tider som kan lära oss på djupet. Men till dess: Kom ihåg att orden inte kvittar. Ryck inte på axlarna åt verkligheten. Använd inte bara förnamnet om ni ska tilltala dem som vill förintä oss. Och erkänn att det offentliga språket faktiskt är något annat än en kväll på puben med polarna. ✨

BBC:s Broadcasting House i London.

FOTO: ALEXMACNAUGHTON / ALAMY

BBC

Vinden ur seglen för flaggskeppet

Digitala utmaningar och politiska påtryckningar sätter press på BBC. Frågan är hur länge den nationella institutionen kan behålla sina lyssnares och tittares lojalitet, skriver **Stephen Castle**.

BBC GRUNDADES 1922. Nu när hundraårsdagen närmar sig är företagets relationer med regeringen i kris och dess framtid är mer osäker än någonsin. Högste chefen Tony Hall har just begärt avsked, budget och personal skärs ner på nytt och ministerrarna vill inte ens delta i morgonprogrammet *Today*, som är företagets flaggskepp.

Med sitt uppdrag att informera, sprida kultur och underhålla har BBC en unik plats i nationens liv, det är en av landets mest betrodda nyhetskällor men serverar också sin publik otroligt populära underhållningsprogram som *Strictly Come Dancing*, komedier som *Fleabag* och dramer som *Killing Eve*. BBC är en av de få brittiska institutioner som med rätta kan påstå sig ha mycket stor prestige världen runt.

Finansieringen är också unik. Verksamheten bekostas till största delen med en licensavgift (för närvarande 154,50 pund om året), som lagen ålägger alla som äger en tv-apparat att betala, men allt färre konsumerar produkterna i takt med att unga människor skaffar sig andra tittarvanor. Konventionell tv lockar inte längre.

Regeringen överväger att slopa straffet för den som smiter från licensen, och det

kan kosta BBC minst 200 miljoner pund om året. Ministrarna säger sig vara beredda att avskaffa licensen helt och hållet från 2027, och premiärminister Boris Johnson själv har ifrågasatt om systemet är hållbart. Det innebär att företaget kan leva vidare som en abonnemangstjänst i likhet med sina nya rivaler som Netflix, men hur det i så fall ska drivas är oklart med tanke på de många olika typerna av program.

ANGREPEN PÅ BBC är förstas in inget nytt. Margaret Thatchers anhängare brukade kalla det för Bolshevik Broadcasting Corporation, och många konservativa är extra misstänksamma och betraktar det som storstadsliberalismens epicentrum.

I själva verket råder inget vänstermonopol på BBC och Johnsons båda konservativa föregångare, David Cameron och Theresa May, värvade sina främsta medierådgivare från företaget (Craig Oliver och Robbie Gibb, som båda belönades med en förnäm orden med vidhängande sir-titel). Labourregeringarna har också haft spektakulära gräl med BBC. Tony Blairs närmaste medarbetare Alastair Campbell, beskyddes för att ha snyggat till ett underrättelse-

dokument och på så vis förstärkt argumenten för kriget i Irak. Under parlamentsvalet i december anklagade Labours anhängare rutinmässigt BBC:s journalister för att vara partiska.

Boris Johnsons relationer till BBC sjönk rekordlångt under valkampanjen när han vägrade att ta sig tid för en intervju med Andrew Neil, Storbritanniens mest fruktade tv-inkvisitor, som sedan gav premiärministern en skrapa i slutet av en sändning med miljoner tittare.

I valets efterdyningar medgav Tony Hall att BBC hade begått en del misstag och att reportrarna alldeles för ofta avbröt politikererna och gillrade fällor för dem: "Jag tror på den grundliga politiska intervjun där man har tid att gå på djupet med de reella politiska beslut som politikererna fattar. Snuttar duger inte."

DET ÄR HÄRDA TAG i den brittiska politiken just nu och bitterheten avspeglar delvis brexits radikaliserande effekt som delade britten i två läger, väckte de starkaste känslor och placerade nyhetsmedierna i ett mycket utsatt läge.

Medan landet vändades i politisk paralyse fick somliga brexitörer för sig att de etablerade eliterna ville sätta krokben för deras projekt. Liksom statsförvaltningen, domstolarna och parlamentet är BBC känt som etablissemangets stöttepelare och därför kunde det attackeras.

Om det vore dess enda problem skulle BBC kunna kosta på sig att sitta still i båten och lita på att stormen bedarrar till slut. Men det står inför stora strukturella, eventuellt existentiella svårigheter. BBC når allt färre genom tv och radio och trenden är ännu mer påtaglig bland personer mellan 16 och 34 år, som varje dag lägger mer tid på Youtube och strömningstjänster som Netflix än de gör på alla de traditionella kanalerna tillsammans.

BBC:s starkaste kort i alla förhandlingar med regeringen om finansieringen av verksamheten är att det producerar några av landets populäraste program och även de allra bästa kulturprogrammen. Ett hot mot finansieringen är därför också ett hot mot några av nationens mest uppskattade tv-shower, och ingen politiker vill få skulden för att de försvinner.

Men det gäller bara så länge BBC behåller sina tittares och lyssnares lojalitet och sin centrala position i nationens liv. Och där har BBC inte råd att förlora mer terräng. ✨

Översättning: **Margareta Eklöf**.

Fredrik Johansson
är senior director
på Hallvarsson &
Halvarsson.

Armlängds avstånd

Det har varit kulturkonferens i Eskilstuna. Eller som arrangörerna bakom Folk och kultur själva beskriver det: "Ett kulturpolitiskt konvent." Folk och kultur genomfördes för tredje gången och kulturutövare och kulturpolitiker samlades i dagarna fyra för att diskutera allt mellan himmel och jord. Det hade säkert sina poänger.

En som blev särskilt upplyft var SVT:s kulturkommentator Per Andersson, som i Kulturnyheterna rapporterade om en debatt om vad "armlängds avstånd" betyder inom kulturen.

Enligt Andersson finns det en "ny intellektuell borgerlig kritik" som "på ett väldigt spännande och intelligent sätt" kritiserar hela idén med armlängds avstånd, eftersom man menar att kulturpolitik i sig är styrande. Köttgrytorna påverkar.

Utifrån denna insikt begick Per Andersson dessutom en "analys" på SVT:s hemsida:

Under underrubriken "Ny och vital borgerlig kritik ifrågasätter systemet" förklarar Andersson:

"Är konsten verkligen fri när den till stor del lever av anslagspengar? Hur anpassar sig kulturen för att få plats vid den byråkratiska köttgrytan? Till största delen är detta en viktig och uppfriskande kritik."

Och ny. Inte minst. Lite som att höra någon berätta om den nye spännande debutanten John Stuart Mill.

Ingen skugga över Andersson. Han är inte ensam. Och till skillnad från många andra har han ju faktiskt gjort denna upptäckt. Av rapporterna från Eskilstuna att döma verkar politisk styrning av kulturen framförallt handla om fel styrning av kulturen.

FÅ VERKAR HA reflekterat över att kulturpolitiken kan komma att styras av någon med något mindre glänsande värderingar och att de egna ullstrumporna kanske kan tas över av någon annan. Åtminstone fram till det att Sverigedemokraterna klivit över 20 procent. Nu är längden på armen akut.

Statsvetaren och tidigare näringslivsorganisationsdirektören Carl-Johan Westholm har myntat uttrycket "statsblindhet". Den statsblinde förstår inte att statens beslut också är moraliska. Att staten tar ställning.

"Många i Sverige ser inte att staten kan både hjälpa och stjälpa – utan ropar på staten så fort de snubblar på en svårighet. Statsblindhet är vanligare än färgblindhet."

Att inte förstå att också de egna ambitionerna blir politiska när man vänder sig till staten för att genomföra dem är att vara blind. Det innebär inte att det inte kan finnas goda argument för

såväl kulturpolitik som annan politik. Men den förmenta neutraliteten är en illusion. Politik är potenta saker. Försiktighet med statens makt är en bra princip. Och den är äldre än tredje upplagan av Folk och kultur i Eskilstuna.

För det är inte helt enkelt att se den fundamentala skillnaden mellan en politik som för några år sedan flyttade Östasiatiska museets fokus till "migration, integration, demokrati och mänsklig kreativitet" och en sverigedemokratisk linje om "klassisk och tidlös" kommunal konst i Sölvesborg.

I GRUNDEN HANDLAR det om relationen stat och samhälle. Och hur man ser på balansen mellan olika delar av detta samhälle. Kulturen har en roll i sitt oberoende, sin förmåga att göra motstånd och att balansera staten. Kanske vara fyrbåken mot staten när politiken går grovt fel. Det fristående kulturlivet är i detta en del av vår civilisations försäkring.

Den statsblinde kan också se detta. Men drar inte sällan slutsatsen att staten ska se till att det som inte är staten stärks och utvecklas på önskvärt sätt. Samhället görs beroende av staten.

"Försiktighet med statens makt är en bra princip."

Varje del av det civila samhället har också sin egen politik. Trossamfundspolitik, näringspolitik, forskningspolitik, ungdomspolitik, civilsamhällespolitik, demokratipolitik.

Ibland är styrningen direkt. Ofta är institutionerna starka och oberoende. Men det är klart att pengar och politiska ambitioner styr. Inte minst har ju skattebetalarna rimliga skäl att ställa krav på vart pengarna går. I den senaste statsbudgeten passar regeringen på att ge sig själv lite beröm för den förda civilsamhällespolitiken.

"Regeringen gör bedömningen att statens insatser på civilsamhällesområdet har bidragit till att uppfylla målet för politiken, som är att villkoren för det civila samhället som en central del av demokratin ska förbättras."

STATEN HAR ALLTSÅ politiskt sett till att civilsamhället – dvs det som definitionsmässigt inte är stat och politik – blivit bättre på att uppfylla det politiskt fastställda målet om att stärka demokratin.

Hur det mer exakt går till är inte helt självklart. Eller hur det mäts. Det framstår som en grupp statsblinda som försöker orientera sig i en potatissäck.

Eller som "ett kulturpolitiskt konvent" initierat, arrangerat och finansierat av olika offentliga institutioner. Där nya spännande liberala idéer om armlängds avstånd upptäckts av offentligt finansierade journalister.

Staten ser till att allt blir till det bästa. Än så länge. ✨

Av Erik W
Larsson

Ett högt pris att betala

Att ekonomiskt gottgöra slaveriet har blivit en het politisk debatt. Men frågan är om inte debatten främst är en möjlighet för vita amerikaner att friskriva sig från ansvar för dagens segregation.

Ett par dagar före presidentvalet år 2012 dök en säregen insändare upp i en amerikansk nättidning. Texten var undertecknad Barack Obama, och förespråkade utbetalning av skadestånd till svarta medborgare för deras förfäders slaveri. Obama medgav att dagarna före valet nog inte var den bästa tidpunkten att föra fram en så kontroversiell ståndpunkt, men insisterade på att det nu blivit hög tid för det amerikanska folket att "kavla upp skjortärmarna och ta miljarder dollar från vita människor och ge dem till svarta". I artikeln föreslog president Obama en 10 procents skattehöjning för vita amerikaner, och lovade att ägna all sin energi åt just denna fråga.

Det kanske bör påtalas att insändaren publicerades i satirtidningen *The Onion*, och förstås inte var skriven av presidenten själv. Skämtets poäng var att en slipad och moderat politiker som Barack Obama aldrig skulle lägga fram ett så huvudlöst och impopulärt förslag. Skadestånd för slaveriet (så kallade *reparations*) var den typ av påfund folk förknippade med eldfångda radikaler som Al Sharpton eller Louis Farrakhan. För en respektabel statsman som Obama var frågan strängt *verboden* – en politisk cyanidkapsel.

Det är därför slående hur många av de nuvarande demokratiska presidentkandidaterna som tagit ställning för *reparations*, om än med vissa reservationer. Den enda som förespråkade omedelbar utbetalning av kontanta medel är new age-pastorn Marianne Williamson, vars svärmiska valkampanj i och för sig mötte sitt öde tidigare i år. Ledande kandidater som Bernie Sanders, Elizabeth Warren och Pete Buttigieg är dock alla överens om att frågan bör utredas. Till och med mittenkandidaten Joe Biden har nyligen öppnat för en utredning. En ståndpunkt som för två presidentval sedan sågs som otänkbar är alltså nu i det närmaste obligatorisk, åtminstone för demokrater. Hur gick detta till?

En del av äran bör gå till skribenten Ta-Nehisi Coates, vars essä "The Case for Reparations" från 2014 fick stort genomslag i den amerikanska debatten. Snarare än att fokusera på slaveriets fasor ägnar Coates sin essä åt den institutionella rasism som svarta amerikaner fick uthärda under 1900-talet. Han är särskilt kritisk mot så kallad *redlining* – en praktik som innebar att svarta erbjöds sämre villkor för bolån och andra tjänster. Ta-Nehisi Coates essä är hjärtskärande läsning, och hans berättelser lämnar ingen oberörd. Men essäns varma mottagande beror inte enbart på Coates stilistiska talang. Han uttryckte den moraliska indignation amerikanska vänsterliberaler har känt under de senaste åren.

Att det republikanska partiet girat kraftigt till höger under Trump är en ofta upprepad truism. Men en ännu häftigare strömkantring har drabbat den amerikanska vänstern. I en essä från förra året, rubricerad *The Great Awokening*, visade skribenten Matthew Yglesias hur vita demokrater radikaliserats i rasande takt sedan år 2012. Denna utveckling tillskrivs delvis en serie uppmärksammade incidenter där obehäpnade, svarta män skjuts ihjäl av vita män, företrädesvis poliser. Tendensen är som tydligast bland unga och högutbildade, vars vurm för social rättvisa nu nått tidigare oanade höjder. Yglesias uppskattar att vita demokrater "rört sig så långt vänster ut i frågor om ras och rasism att de till och med hamnat till vänster om den svarta befolkningen". Det finns alltså utrymme för nya och radikala idéer.

Idén om *reparations* fördes först på tal efter det amerikanska inbördeskriget, då nordstatsgeneralen William Tecumseh Sherman utlovade "fyrtio tunnland och en mulåsna" åt varje befriad slavfamilj. Detta löfte kunde emellertid inte infrias efter mordet på president Abraham Lincoln år 1865. Lincolns efterträdare, Andrew Johnson, hade föga sympati för befriade svarta, och gjorde allt för att återupprätta den

Slavar på Cassina Point plantation i South Carolina 1862.

FOTO: ALAMY

gamla ordningen i Södern. Det var först mer än hundra år senare – 1989 närmare bestämt – som skadestandsfrågan åter dök upp i det offentliga rummet. Då lade den svarte kongressledamoten John Conyers först fram sin motion om att ”inrätta en kommission för att studera slaveriets påverkan på vår nations sociala, politiska och ekonomiska liv”. Conyers upprepade sitt förslag årligen fram till sin död år 2017, och varje år röstades det ner med stor marginal. Kongressens orubbliga vägran att ens diskutera skadestandsfrågan säger något om hur marginell den var fram tills nyligen.

Men hur ska då dessa skadestånd betalas ut? Och vilka belopp? Härom råder delade meningar. Uppskattningar av den totala skulden varierar mellan femhundra miljarder och fjorton biljoner dollar, beroende på vilken expert man frågar. Ännu knivigare är frågan om vem som ska betala vem. Ska alla vita medborgare betraktas som ersättningsskyldiga? Hur blir det med latinamerikaner eller nyanlända invandrare? Och hur ska staten avgöra vilka av dagens amerikaner som härstammar från slavar? När Elizabeth Warren hösten 2018 gjorde ett dna-test i hopp om att bevisa sitt indianska ursprung kritiserades hon hårt av sina egna partikamrater för att ha ”befäst gamla föreställningar om separata, biologiska raser”. Att genetiskt testa folk för att avgöra deras rastillhörighet är så gott som uteslutet. Det kanske minst orimliga förslaget kommer från ekonomen William Darity jr – en av USA:s ledande experter på just *reparations*. Enligt professor Daritys plan skulle amerikanska medborgare

med minst en afrikansk slav i sitt släkträd kvala in för skadestånd. Deras härkomst skulle fastställas genom noggrann granskning av befolkningsdata från 1860, i den mån sådana finns tillgängliga. Om lagstiftningen följde hans principer uppskattar Darity att drygt trettio miljoner amerikaner skulle uppfylla kriterierna för skadestånd. Fast ett sådant genealogiskt detektivarbete skulle sluka oerhörda resurser – och ändå lämna gott om utrymme för fusk och juridiskt käbbel. Dessutom, ifall kongressen mot all förmodan skulle klubba igenom ett förslag om *reparations* och presidenten mot all förmodan skulle skriva under det, finns det ändå goda skäl att tro att Högsta domstolen prompt skulle sätta sig på tvären. Vi talar således om ett synnerligen intrikat och långsökt projekt, med minimala utsikter att förverkligas. Så vad är det som har triggat essä-författaren Ta-Nehisi Coates och andra amerikanska ”liberals”? Varför har *reparations* plötsligt blivit en het politisk fråga?

Ja, paradoxalt nog har det att göra med att den historiskt så viktiga frågan om *integration* är iskall och bortglömd. Kampen mot rasbaserad *segregation*, i synnerhet inom skolväsendet, har annars varit en demokraternas kärnfråga åtminstone sedan 1950-talet. Amerikanska skolor är fortfarande mycket segregerade, och på vissa håll har situationen förvärrats. Med tanke på hur radikala och ”woke” demokrater blivit på sistone kan man tycka att integrationen av USA:s skolor borde ligga högt på partiets agenda. Så är dock inte fallet. Som historikern Brett Gadsen nyligen beklagade i tidskriften *The Atlantic* har ingen demokratisk

”

En ståndpunkt som för två presidentval sedan sågs som otänkbar är alltså nu i det närmaste obligatorisk, åtminstone för demokrater.

»

”

Men hur ska då dessa skadestånd betalas ut? Och vilka belopp? Härom råder delade meningar.

presidentkandidat föreslagit någon meningsfull åtgärd mot segregation i skolan – på tjugo år. Problemet är inte löst, det har bara skuffats undan och sakta glömts bort.

Historien om segregationens avskaffande har något episkt över sig, och skildras i ett otal tv-filmer och dokumentärer. Den första viktiga segern för medborgarrättsrörelsen var *Brown v. Board of Education of Topeka* – ett rättsfall från 1954 där USA:s högsta domstol slog fast att rasbaserad segregation i skolsystemet bröt mot landets författning. Nästa stora genombrott kom 1963, då Alabamas guvernör George Wallace ställde sig framför porten till University of Alabama i ett försök att hindra de första svarta studenterna från att komma in. President Kennedy svarade med att sätta in nationalgardet, och guvernör Wallace blev till sist tvungen att backa ur. Filmerna slutar vanligen här, och av vinjettmusiken att döma levde huvudpersonerna lyckliga i alla sina dagar. Så enkelt var det dock inte. Trots att segregation avskaffats *de jure* förblev amerikanska skolor segregerade, delvis av geografiska skäl. För att utplåna de facto segregation krävdes tuffare tag. I fallet *Swann v. Charlotte-Mecklenburg Board of Education* från 1971 gav Högsta domstolen grönt ljus för statsmakten att tvinga fram integration av offentliga skolor med hjälp av skolbussar. Genom att transportera vita barn till svarta skolor och vice versa – en praktik som gick under benämningen *busing* – skulle staten

till slut infria sina löften om en integrerad och jämlik skolgång åt alla amerikanska barn.

Busing blev aldrig någon succé, milt uttryckt. Missnöjet var som störst bland vita amerikaner, varav många flydde ut till förorterna för att slippa skicka sina barn till svarta skolor. Andra tog barnen ur det offentliga skolsystemet och skrev in dem på privatskolor, som plötsligt började dyka upp över hela USA. Busing sädde också fröna till det vita klasshat och Washingtonförakt som fyrtio år senare förde Donald Trump till valseger. Populister som George Wallace tog varje tillfälle i akt att häckla skenheliga politiker som påtvingade vanligt folk busing, men ”lät sina chaufförer släppa av deras egna barn vid privatskolor”. Projektet rann så småningom ut i sanden, och segregerade skolor har förblivit ett ”socialt faktum”, för att återigen citera historikern Brett Gadsen.

Det var först efter att ha flyttat till USA som jag själv började fatta vilken säregen roll skolor spelar i det amerikanska medvetandet. Jag minns särskilt min anställningsintervju vid ett sjukhus i Durham, North Carolina, där jag sedermera kom att bosätta mig. Efter att ha gått igenom mitt cv och klarat av diverse småprat lutade sig min blivande chef framåt med allvar i blicken.

”Jag vet inte om du har barn, Erik”, sade han med låg röst, ”men du ska veta att det finns skolor här i stan.”

Jag svarade med en häpen uppsyn. Att en medelstor stad i ett rikt land som USA tillhan-

Tillsammans men åtskilda:
busing i Columbus,
Georgia 1971.

FOTO: GETTY

dahöll skolor hade jag nog tagit för givet, liksom rinnande vatten i kranarna och en fungerande postgång.

”De flesta är privata förstås”, fortsatte min kollega. ”Men om du kan tänka dig att pendla så finns det bättre möjligheter.”

Jag nickade artigt, utan att riktigt förstå vad han menade. Min chef var inget undantag, visade det sig snart. Alla mina läkarkolleger talade om skolor – om var de fanns eller inte fanns. Kostnaden för ett hus plus privatskola för två jämfördes med den för ett dyrare hus i ett bättre skoldistrikt, och så vidare. Sådana kalkyler låg ofta till grund för hela familjebudgeten. Som självaste Elizabeth Warren påpekade i sin bok *The Two-Income Trap* från 2004 tenderar dagens amerikanska familjer att ”svepas med i ett anbudskrig, i häftig kamp med varandra om den viktiga ägodelen: ett hus i ett hyfsat skoldistrikt”. I Durham verkade alla veta var de *bra* skolorna låg och vilka distrikt de tillhörde. Övriga skolor var av föga intresse. Det var som om de inte fanns.

Några veckor efter samtalet med chefen var jag nere på stan för att titta på den årliga 4 juli-paraden. Vårt sällskap var tidigt ute, och vi fick en plats framför den stora väggmålningen av Durhams historiska medborgarrättshjältar. Först i paraden gick borgmästaren och viftade glatt med en amerikansk flagga. Han åtföljdes av ett par poliser till häst, en fullt utrustad brandbil och ett par handikappade krigsveteraner på en kärra. Därefter kom stadens skolelever, stolt marscherande under banderoller och i full paradmundering. Vissa av skolornas namn var bekanta, från mina kollegers diskussioner. Andra hade jag aldrig hört. Eleverna från dessa, för mig obekanta, skolor var alla svarta. Utan undantag – från drillflickorna längst fram, till killen med bastrumman längst bak. Inte ens en asiat eller latino gick att urskilja bland dem. Jag tittade mig förundrat omkring, men ingen av mina amerikanska vänner rörde en min. Frihetskämparna på väggmålningen tittade strängt från ovan, men hade inget att säga om saken. Vid det här laget har alla vant sig. Det är som det är – inget att göra åt. Ett *socialt faktum*.

En som faktiskt hade något att säga om segregationen var senatoren och presidentkandidaten Kamala Harris. I demokraternas första debatt sommaren 2019 gick afroamerikanskan Harris hårt åt Joe Biden för att han motsatt sig busing under 70-talet. Kamala Harris påpekade tårögt att hon själv som barn gynnats av busing och uppmanade den federala statsmakten att integrera USA:s skolor. Harris uppläxning av Biden blev debattens mest minnesvärda ögonblick, och gjorde henne ett tag till de liberala mediernas gunstling. Rent visuellt var det en triumf – en karismatisk, svart kvinna som läser lusen av en trångsynt, vit gubbe. Först några dagar senare, efter att segeryran lagt sig, började folk fundera över vad hon faktiskt hade sagt. Menade den demokratiska senatoren verkligen påtvingad integration? Kamala Harris stab gick skyndsamt ut med ett förtydligande: hon tycker förvisso att busing är en kul idé

Startade debatten: Ta-Nehisi Coates.

FOTO: COLE WILSON / TT

som enskilda skoldistrikt väl kan prova på om de har lust, men anser *inte* att de är något som staten bör kräva av medborgarna. Vid det laget var skadan dock redan skedd, och i väljarnas ögon var Harris för evigt förknippad med busing. Under hösten 2019 gick hennes opinionssiffror snabbt nedåt, och i december kastade hon in handduken.

Sigmund Freud noterade ibland hur hans mer sofistikerade patienter gärna klädde sina trauman i högravande, analytisk jargong. Hellre än att, till exempel, tala öppet om hustruns otrohetsaffär valde en patient att filosofera kring otrohet som sociologiskt begrepp, eller spekulera om själva ordets etymologi. Patienter kunde ibland ägna timmar åt dylika utläggningar – bara för slippa prata om det som verkligen gjorde ont. Fenomenet kom att kallas *intellektualisering*. Jag frågar mig ibland om inte någon liknande process ligger bakom amerikanernas sätt att hantera rasfrågan. Ojämligheten och segregationen mellan vita och svarta är den amerikanska nationens arvsynd, en skamfläck som aldrig helt tvättats bort. Mina kolleger säger inte rent ut att de skickar sina barn till vita privatskolor, eller slåss om bostäder i vita kvarter. Segregation diskuteras, ofta i uppstyldade och abstrakta termer som ”utanförskap”, men handlar i grunden om något väldigt enkelt – att människor som ser olika ut inte lever tillsammans. Alla vet vad som borde göras, men ingen gör det. Motsättningen mellan ideal och verklighet ger upphov till ett slags kollektiv, obearbetad skam.

Det är här *reparations* kan fungera som en välkommen distraktion. Genom att skylla alla problem på slaveriet frikänner dagens vita amerikaner sig själva. De äger ju trots allt inte några slavar. Skadestandsfrågan är förstås oerhört komplex, vilket på sätt och vis är hela poängen. Nu kan rättänkande människors arbete generera oräkneliga debattartiklar, historiska analyser, utredningar, avhandlingar, kalkyler, polemiska inlägg, kommentarer och genmälen. Med lite tur kan diskussionen hållas igång i årtal, eller åtminstone tills ungarna gått ut skolan. ✨

”

Amerikanska skolor är fortfarande mycket segregerade, och på vissa håll har situationen förvärrats.

Allt förklarade

Av Johan
Frostegård

Johan Frostegård är professor i medicin vid Karolinska Institutet och överläkare.

allting

Med humoralpatologin slutade läkare att tro på det övernaturliga och började leta efter naturliga orsaker. Men framsteget stelnade till dogm där allt skulle pressas in i förklaringsmodellen.

De fyra elementen av Giulio Romana. FOTO: ALAMY

Man kan fundera på varför Pythagoras och hans lärjungar hade strikta regler när det gällde böner som man inte fick äta, trots att man förespråkade vegetarisk kost. I den pythagoreiska skolan trodde man på själavandring, och enligt en anekdot berodde bönförbudet på att när man släppte väder, så förlorar man lite av sin själ – vilket då skulle tala till bönornas nackdel med tanke på deras vanliga biverkningar. Självt tycks han dock inte ha varit någon särskilt rätttrogen vegetarian, han lär ha ätit en del kött. Han kan ha rätt i att världen egentligen består av siffror, denna föreställning, hypotes om man så vill, är svår att leda i bevis eller falsifiera, men stimulerar fantasin. Att deras mystik gick väl ihop med den fantastiska utvecklingen av matematiken som de stod för är inte ägnat att förvåna – sentida matematiker och tänkare som Newton ägnade det mesta av sina skrifter åt mystiska och alkemiska spekulationer och Linné såg Gud i naturen vart han gick. Einstein för sin del menade att Gud inte spelar tärning. Naturvetenskap, religion och mystik kan som bekant samsas väl tillsammans, om betingelserna är gynnsamma.

Bland mycket annat var Pythagoras också en av flera pionjärer när det gäller teorin om de fyra elementen, denna märkliga lärobyggnad som hade så stort inflytande på tänkandet i våra delar av världen under mer än 2 000 år.

Enligt denna lära består världen av fyra element, jord, eld, luft och vatten. Detta kan man till nöds acceptera som en rimlig arbetshypotes, även om Demokritos med atomläran var mycket mer framsynt, kan man slå fast, med facit i hand. Inte nog med att världen består av fyra element, de korresponderar dessutom med fyra kvaliteter och en kvalitet var antingen torr, het, kall och våt. För att göra saker än mer intrikata och till synes erbjuda en heltäckande förklaring av tillvaron, fanns det också en korrespondens med årstiderna: höst, sommar, vår och vinter korresponderade med kvaliteterna, i nämnd ordning. En vidareutveckling till den medicinska vetenskapen fick en väldig betydelse. Här tänkte sig tänkare och läkare som Hippokrates och senare Galenos att det fanns fyra kroppssafter som förstås korresponderade med i de andra >>

”

Det är lätt att raljera över dåtidens läkekonst, som dock i många fall kan ha haft en positiv effekt när mediciner som användes trots allt fungerade hyggligt.

delarna av lärobygget. Sjukdom berodde på en obalans mellan dessa: blod, flegma, gul galla och svart galla. Till detta kom ytterligare korrespondenser, med personlighetstyper. Tillvaron tolkades alltså genom ett filter, kunskapen stod under fyrsaftslärans färla. Läkarens uppgift blev då att diagnosticera obalansen mellan kroppssafterna och återställa balansen. I allmänhet verkställdes detta genom rätt dramatiska behandlingar, med åderlåtning som en vanlig och ofta självklar åtgärd genom vilken man befriade den sjuka kroppen från obalanser i blodet. Andra vanliga behandlingar gick ut på att driva ut kroppsvätskor på ett lämpligt sätt, genom att framkalla diarré och kräkningar. Sådant kunde den dåtida farmakologin stå till tjänst med, effektiva preparat fanns.

Det är lätt att raljera över dåtidens läkekonst, som dock i många fall kan ha haft en positiv effekt när mediciner som användes trots allt fungerade hyggligt. Sådana exempel finns, och inom kirurgin fanns viktiga insikter och färdigheter. Det är inte en orimlig gissning att dåtidens läkare var bra på placebo! Man måste också påpeka att själva tanken att kroppen behöver vara i balans, homeostas som begrepp används än idag och i själva verket kan man beskriva en del av dagens medicinska praktik som ett slags vidareutveckling av de antika lärorna.

När man som reumatolog utreder och bedömer en patient är sjukhistoria och kroppsuppsökning förstås viktiga, i nämnd ordning faktiskt. Men laboratorieprover är oundgängliga och ser man obalanser så reagerar man på dem och detta vägleder diagnos och behandling.

Mycket riktigt brukar åtminstone traditionella medicinhistorier beskriva humoralpatologin, som den ofta kallas, som ett framsteg, eftersom man slutade tro att övernaturliga krafter och demoner fanns med i spelet och orsakade sjukdom. Istället letade man efter naturliga orsaker.

Men var som till en början kan betraktas som ett framsteg, visade sig stelnat till dogm där allt mer eller mindre obesatt, oavsett empiri, skulle pressas in i förklaringsmodellen, med fyra aspekter av allting som förklarade allting.

Denna förklaringsmodell dominerade tänkandet inom vetenskapen under lång tid, och intressant nog dröjde den sig kvar längst inom den medicinska vetenskapen. Det är märkligt att så många läkare fortsatte med åderlåtning så länge och dessutom förefaller det som om denna eskalerade mot slutet, innan medicinen blev modern och vetenskaplig, i mitten av 1800-talet.

Man måste fundera på vad läkarna som åderlät George Washington tänkte när de 1799

Välbeprövad men ovetenskaplig metod.

FOTO: WIKIPEDIA

åderlät den före detta presidenten på ett sätt som bör ha orsakat hans död. 67-åringen var ute och red på sina ägor – som var stora – och när ovädet kom hann han bli genomblöt innan han hann hem. Han blev därefter svårt sjuk i en febersjukdom, och fick andningsbesvär, förmodligen kan det ha rört sig om epiglottit – struplocksinfektion. Man diskuterade att göra ett kirurgiskt ingrepp, tracheotomi, för att öppna luftvägarna, men sådant var vådligt på den tiden och man avstod. Washington själv var medicinskt intresserad och bevandrad, inte minst låg det i hans intresse att hålla de många slavar han ägde vid god hälsa. Antagligen bad han själv om att bli åderläten, vilket effektuerades, man blödde honom på 2,5 liter, vilket bör ha orsakat hans död. Huruvida det kirurgiska ingreppet, tracheotomi, hade kunnat lyckas, är osäkert, men otänkbart är det inte men med den blodförlusten var hoppet ute.

I en intressant och tankeväckande anteckning hos Johann Peter Eckerman, *Samtal med Goethe under hans sista levnadsår*, beskrivs hur den gamle herrn, som han på äldre dagar kallades i Weimar i slutet av 1820-talet, behandlats av sin läkare, den kulturella, bildade och av allt att döma mycket sympatiska dr Vogel. I samband med blodstörtning, som kan ha berott på tuberkulos, åderläts Goethe – trots att han redan förlorat blod. Han överlevde som tur är Vogels behandling, annars hade vi inte fått läsa *Faust II* annat än som halvfärdigt, bland mycket annat, inklusive delar av Eckermans egen berömda bok. När Goethe avled några år senare, på sitt 83:e år, var Vogel även då vid hans sida som läkare och är den som hävdar att Goethes sista ord var: Mera ljus. Goethe, denne universalbegåvning som lovprisades både för sin iakttagelseförmåga och sin fantasi, vilket förstås kombinerades med väldig lärdom, var nöjd och belåten med sin doktor. Detta även när doktors behandling med åderlåtning kunde ha tagit livet av honom.

Läran om de fyra elementen tjänade som övergripande förklaringsmodell inte bara för att förstå kroppen och ohälsa, utan även själva personligheten, för att inte tala om hela den fysiska verkligheten. Indelningen i fyra delar bestod men fylldes med lite olika innehåll, korresponderade med varandra, de satt ihop i en ideologisk teoribyggnad, en gökunge som trängde ut verklig vetenskap.

Hela denna utvecklingen påminner, menar jag, om dagens dogmatiska identitetspolitik och intersektionalitetstänkande som blivit allt vanligare inom samhällsvetenskap och humaniora och som tycks sträcka sina ambitioner även in över naturvetenskapen för att inte tala om myndigheterna.

Marxismen tycks vara en utgångspunkt, där analysen baseras på en dikotomi, kampen mellan klasserna, i praktiken mellan arbetarklassen och kapitalisterna. Man kan mycket väl betrakta en odogmatisk marxism som ett dåtida vetenskapligt framsteg,

George Washington: en blodig död, men inte på slagfältet.

FOTO: ALAMY

med nya möjligheter att närma sig den empiriska verkligheten i samhället, liksom läran om de fyra elementen från början snarast var ett framsteg – även om det enligt min mening fanns vasare knivar i lådan än marxismen även då!

I stället för att dela in allt i fyra delar har man nöjt sig med två och sedan marxismen fallit i vanrykte eller befunnits vara i behov av renovering, har ett flertal teoretiska skolbildningar växt ut från denna där man liksom i läran om de fyra elementen delar in allt i två delar – detta är analysens själva utgångspunkt och livsnerv. De olika indelningarna hänger ihop genom intersektionalitet, liksom de antika lärorna korresponderade med varandra och spelade på samma teman. Idag har vi som tillägg till Marx klass mot klass fått andra indelningar, dikotomier: förtryckta och förtryckare; offer och förövare; kulaker och icke-kulaker under stalinismen, trogna och otrogna i dogmatiska religionsideologier. Sedan har dessa indelningar – memorer om man så vill – ytterligare muterat och innefattar nu män och kvinnor; genus; etnicitet och rasifiering. Här kan man notera att även feminism, postkolonial teori från början hade viktiga poänger, och pigga perspektiv, men de riskerar sedan länge att fastna i dogmer. Tanken att tidigare offer också kan vara förövare är inget man vill beakta och empiri är inte i fokus.

Allt hänger ihop och passas in i den ideologiska prokrustessängen! Denna världsbild vinner mark alltmer i myndigheter och i politiken och har redan en särställning i den akademiska världen. Om man tvivlar på det senare kan man ju betrakta ansökningar till vetenskapsrådet i medicin, där man måste lämna omfattande redogörelser för hur studierna förhåller sig till genusperspektivet – där ideologin således blir ett slags intellektuell överrock.

Denna schematiska och ideologiska världsbild har vunnit mark alltmer även om den också kritiserats, och har vi otur får vi leva med detta i ett par tusen år, liksom folk fick leva med en överspelad lära om fyra element. ✨

”

I samband med blodstörtning, som kan ha berott på tuberkulos, åderläts Goethe – trots att han redan förlorat blod.

Arbetarrörelsens arkivs bibliotek läggs i malpåse och tillförs inga nya resurser. Det går ut över forskningen och väcker frågor om politisering.

”

I jagandet efter röster och opinioner, med tillhörande intriger och maktkamper, kan den egna historien bli en belastning, något som bör tonas ner för husfridens skull.

Utan historisk förankring

Av John Swedenmark

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek är *inte* nedläggningshotat. Vad styrelsen har beslutat är att stoppa biblioteksdelen i malpåse. Medan arkivverksamheten fortsätter ungefär som vanligt; man går in för en satsning på inflödet av digitalt material samt digitalisering av de egna samlingarna.

Det rika beståndet av böcker om facklig kamp och politik – inte minst arbetarlitteratur – kommer att finnas kvar, dock inte kompletteras eller fyllas på, och på så vis vara mer en depå i den nationella bibliotekskatalogen Libris än ett bibliotek.

På sikt finns dock alltid risken för gallring av dubletter, varvid de unika titlarna skulle föras över till något annat bibliotek. Det föreligger knappast några konkreta planer, men det är ett möjligt scenario.

Mer direkt oroväckande är att om inga nya böcker kan köpas in, eller äldre relevanta böcker tillförs, då upphör den enda nationella kompetensen inom området. Ingen kommer att hålla koll.

Illa är också att själva arkivet kommer att utarmas om böckerna skjuts i bakgrunden. Det finns nämligen täta band mellan folkrörelser och bokutgivning. Här är tre exempel:

DET VAR BÖCKER (och häften) som en gång formulerade politiken och gjorde den tillgänglig för de stora skaror som ville bilda sig, för egen förkovran och även för att kunna ta viktiga poster i samhället trots bristande skolgång.

Arbetarlitteraturen – utgiven både på

folkrörelseägda förlag och hos kapitalisterna – hade omätligt inflytande på tolkningen av det svenska samhället och därmed också på politiken.

Och boomen av samhällsengagerad litteratur, mer eller mindre välskriven, var ett av fundamenten för vänstervågen från 1960-talet och framåt. Tillsammans bildar dessa böcker ett slags encyklopedi, men är idag mycket svåra att få tag i, till stor del beroende på dålig limning i ryggen av de lösa bladen.

Faktum är att Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i stort sett har varit det enda ställe som kunnat erbjuda överblick på 1960- och 70-talens vårfod av teori- och rapportböcker. I de rullbara kompakthyllorna står böckerna nämligen i anskaffningsordning, så att hämtandet även en bok (låntagaren förväntas gå dit själv) ger en intuitiv orientering om tidsandan, och även, mer än ofta, leder till nya oväntade fynd.

Dessutom – och här börjar det göra verkligt ont – är Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek en nod i ett internationellt forskningsnätverk, främst kring fackliga frågor. Det utkommer nya böcker hela tiden på engelska och även andra språk som rör (och i många fall citerar) det material som finns i arkiven. Forskningen går nämligen hela tiden framåt och påverkar och fördjupar förståelsen också av protokollen och dokumenten. (De månatliga anskaffningslistorna från ARAB studerades noggrant av en stor skara intresserade.)

MEN DEN STORA SKADAN är ändå symbolisk. Nedläggningsbeslutet kastar tvivel över arbetarrörelsens förankring i sin egen

Historien på hyllan.

FOTO: FREDRIK SANDBERG / TT

historia, på samma sätt som när en nyttiträdd Stefan Löfven 2013 vägrade låta sig fotograferas bredvid röda fanor, med motiveringen att de vore "en förlegad symbol".

Den ekonomiska bakgrunden är den följande. ARAB är vad som kallas en "enskild arkivinstitution" som varje år ansöker om statliga medel ur en pott som förvaltas av Riksarkivet. Praxis är att LO sedan skjuter till lika mycket pengar, och Socialdemokratiska partiet ytterligare hälften. Men nu har tilldelningen från Riksarkivet legat stilla på exakt samma summa i flera år, 6 450 000 kr. Arkivutredningen (SOU 2019:58) konstaterar underfinansieringen – och föreslår faktiskt en framtida fördubbling av statens anslag till enskilda arkivinstitutioner. Men inte förrän 2022.

I DET LÄGET har ägarna alternativen att skjuta till mera pengar än överenskommet (vilket också tycks ha skett i begränsad mån) – eller att genomföra en amputation. Men LO/SAP borde ha räknat med de starka reaktionerna från forskare, författare och fackklubbar. Många upprop cirkulerar och fylls på. Min vän som forskar i arbetarrörelsens historia skakade på huvudet och sa: "Dom förstör hela infrastrukturen."

Också gamla sår rivs upp. Flytten 2012, efter 110 år i arbetarrörelsens klassiska kvarter vid Norra Bantorget, till ett industriområde i Flemingsberg sågs av många som en degradering, och som ett bevis på att inom rörelsen kommersiella hänsyn numera är viktigare än ideologiska. Avskaffandet av arbetarpressen var också ett missgrepp som nu aktualiseras på nytt. De socialdemokratiska tidningar som hade

grundats som lokala initiativ slogs ihop till ett enda bolag, A-pressen, som gick i konkurs, varefter tidningarna köptes upp av konkurrenterna för att mjölkas på pressstöd. Ett annat exempel, som dock kanske har fått ett lyckligt slut, var när Brunnsviks folkhögskola utanför Ludvika övertogs av skumma affärsmän och till slut fick läggas ned. Biblioteket "Bokstugan" magasinades efter en hjältomodig räddningsinsats men har i dagarna återuppstått, till stor glädje för många, och folkhögskolan är igång igen, om än utspridd på många platser.

Två problem löper samman i denna sorgliga historia.

Det ena är generellt och handlar om att institutionernas underfinansiering till slut går ut över kunskapen. Chefer som inte förstår verksamheten utan istället är företagsekonomiskt skolade ser historiska samlingar som ett förvaringsproblem och inte som levande kunskap. Budgetar som inte tar ansvar för att kompensera ökade omkostnader kan verka rimliga och förnuftiga på kort sikt, men verkställer en urholkning som till slut kan göra hela verksamheten meningslös.

DET ANDRA PROBLEMET har med politikens personlighetskris att göra. I jagandet efter röster och opinioner, med tillhörande intriger och maktkamper, kan den egna historien bli en belastning, något som bör tonas ner för husfridens skull.

Men den politiska och fackliga historien har också en annan och mer ärofull sida: en pågående strid om hur medborgarna ser på samhället och om vem som har rätt att

beskriva det. Detta har jag lärt mig i böcker av den franske historikern Jacques Rancière, väl representerad på ARAB. Han sätter in dokumenten och böckerna i en vidare tolkningsram, som med särskild tonvikt på olika mediers funktionssätt kartlägger de historiska villkoren för att komma till tals om sin egen verklighet. I Rancières efterföljd verkar den norske historikern Anders Johansen. Hans nyutkomna monumentalverk *Komme til orde. Politisk kommunikasjon 1814–1913* (Universitetsforlaget) skulle ha varit ett självklart inköp på ett levande ARAB. Den skildrar framväxten av den politiska offentligheten på 950 sidor. Där finns följande resonemang, i ett kapitel om förra sekelskiftet:

I nationens självförståelse handlar det om att skapa och ta tillvara en ursprunglig särprägel som förts vidare av tidigare generationer – men mer avgörande är en nutidserfarenhet som gör det möjligt att landsmän kan upplevas som samtidiga. Det är inte kulturarvet som lägger grunden för den upplevelsen, utan – till att börja med – dagstidningen, med sina telegrafiska nyheter. [sid 793]

STRIDEN OM verklighetsbeskrivningen är alltså enligt Johansen framförallt färskvara. När vi med ständigt förfinad kunskap vänder oss till historien möter vi andra slags samtider livs levande, och därför desto mer relevanta som jämförelse och kanske inspiration.

En högersinnad bekant frågade lite avundsjukt varför vänstern alltid har varit bättre på bokutgivning och ideologiproduktion. Jag svarade att historiskt sett handlar det om en rörelse som kämpat i underläge och därför måst anstränga sig desto mer för att synas och kanske påverka. Men jag var samtidigt tvungen att medge att beträffande striden om verklighetsbeskrivningen har vänstern numera hamnat i bakvatten, trots stor dominans inom många akademiska ämnen, och trots flitigt och grundligt tankearbete, åtminstone utanför partiapparaterna. Det är som om vi numera verkar på en sidoarena, medan den stora finalen om hegemonin pågår någon annanstans, där vi inte har mycket att hämta. Initiativet ligger snarast hos nationalisterna. Desto större anledning att fortsätta hålla kontakten med historien, inte minst för att kunna tolka de politiska motsättningarna – såväl förr som idag – inte som en tävling med vinnare och förlorare, utan som den process som låter samhället förnyas och växa under ständigt nya omständigheter.

John Swedenmark är översättare och var 2004–2014 kulturredaktör på *LO-Tidningen*, som övertog namnet *Arbetet* när den anrika tidningen i Malmö lades ned.

TEMA

FRAMTIDSTRO

Pessimismen i Sverige är rekordstor. Vad krävs för att trenden ska vändas?

Vi får ta oss tid

Framtiden beskrivs som ett system i kollaps. Mera realistiskt och hoppfullt är att se den som ett gemensamt projekt.

Av Nicklas Berild Lundblad

Den 23 januari i år ställdes domedagsklockan fram. Denna symbol för hur nära slutet mänskligheten står har under 73 år aldrig tidigare placerat oss så nära undergången. Vi är nu 100 sekunder från midnatt. Accelererande klimatförändringar, nymornat kärnvapenhot och oförutsägbar teknik citerades alla som anledningar till att mänsklighetens framtid nu ser mer dystert ut än någonsin tidigare. Klockan sätts av en grupp vetenskapsmän och årets drastiska framflyttning beslutades redan i november – före Iran-kris och pandemier. Under presskonferensen försökte en celeberrupp politiker och vetenskapsmän förmedla allvaret i situationen. Den förre kaliforniske guvernören Jerry Brown illustrerade det bäst när han förklarade att vi måste ta saker och ting på allvar, nu, eftersom vi befinner oss 100 minuter från domedagen. Mary Robinson, tidigare president på Irland, lutade sig fram och viskade sekunder. Browns svar summerade upp ögonblicket fint:

– ”Seconds?” replied Brown. ”Well, it just shows you, we don’t even know what the hell we’re talking about! There’s Exhibit A of why we’ve got a problem! It is definitely more serious than minutes – it’s seconds.”

Domedagsklockans bild av världen som ständigt på väg mot undergången summerar upp den sköra framtidstro som vi lever med idag. Det vi kan göra är att försena undergången, inget annat. De olika risker som domedagsklockan representerar är alla djupt komplexa: geopolitiska spänningar, tekniska landvinningar och miljökatastrofer är stora systemiska hot som rullar in likt vemodet hos Monica Törnell.

Vi är alla fast i ett system som håller på att kollapsa.

Där finns något intressant att gräva i, i just bilden av världen och framtiden som ett system. Rättsfilosofen Paul W Kahn publicerade nyligen en bok i vilken han föreslog att vi kan lära oss mycket om hur juridiken fungerar genom att skifta mellan två olika perspektiv: system och projekt. Den som ser rätten som ett system tenderar att förhålla sig till den passivt, men den som ser rätten som ett projekt upplever att vi kan ta del i rättens utformning på olika sätt. För Kahn ligger en del av skillnaden mellan hur konservativa och liberala domare ser på rätten just i spänningen mellan dessa synsätt.

System och projekt är också användbara för att försöka förstå hur vi kan återvända till en mer realistisk framtidstro. När framti-

den förvandlas till ett komplext och kollapsande system förlamas vi och framtidstron bleknar snabbt bort. Skulle man då inte kunna se världen som ett projekt också? Hur skulle det se ut?

Ett svar på den frågan byggs just nu i ett berg i närheten av Van Horn i Texas. Där konstruerar The Foundation for the Long Now en prototyp till en klocka som mäter tiden i tiotusenårs-cykler och klingar varje millennium. Klockan, som utformats av mångkonstnären Danny Hillis, vill öppna det långa nu som stiftelsen menar består i tiotusen år av historia och tiotusen år av framtid från idag.

Där domedagsklockan skildrar ett system som tickar ned mot ett oundvikligt slut öppnar det långa nuets klocka upp framtiden som projekt. Som svar på frågan om hur klockan skall kunna drivas i tiotusen år noterade Hillis att det var uppenbart: den måste regelbundet vridas upp. Endast mänsklig omsorg kan skapa en lång framtid.

En realistisk framtidstro bygger på att vi lyckas skifta perspektiv på framtiden från det kollapsande systemet till det öppna projektet, alltså. Men det är allt annat än enkelt att omsätta i politik. Särskilt som det är mycket framgångsrikt att skildra samhället som ett kollapsande system. Den politiska strategi som bygger på systemsynen måste bara erbjuda antingen en eskatologi eller en reträttplats – en framtida utopi bortom kollapsen eller en trygghetsplats i det förflutna som vi kan återvända till. Ett ekoparadis, en socialistisk dröm, den varma familjen eller den starka nationen – som politiska tyngdpunkter är dessa bilder kraftfulla och effektiva, och idag sker mycket av konkurrensen om väljarna på just denna arena.

Systempolitiska agendor är mycket effektiva, men det blir snabbt konkurrens om vem som har bäst biljetter till utopin eller reträtten.

Alternativet, en politik byggd på tanken om samhället och framtiden som projekt, är alltmer sällsynt. Här finns dessutom två diametralt olika perspektiv. I det ena är det politiken som skall driva projektet och leda det, ett folkhem skall konstrueras (den gamla socialdemokratin var ett mästareligt projektpolitiskt parti) och staten vet bäst hur. I det andra skall politiken möjliggöra projektet, men det skall drivas av entreprenörer och innovation – som i sin tur vidare öppnar samhället i sin helhet för fler projekt. Här ligger en skiljelinje som traditionellt sett delat höger och väns-

FRAMTIDSTRO

Domedagsklockan.

FOTO: SCOTT OLSON / TT

ter, men som idag spelar mindre roll eftersom det projektpolitiska rummet är nästan tomt.

En realistisk framtidstro kräver emellertid inte bara ett projektpolitiskt perspektiv, utan också något mer utmanande: en samhällelig organisation av mening. Framtidstro – den sorts framtidstro som bygger katedraler – fordrar att vi upplever det vi gör som meningsfullt. Mening och tid är nära förbundna, och som sociologen Hartmunt Rosa noterat så leder accelerationen i vår tid till att det blir allt svårare att hitta institutioner som organiserar tiden på ett sådant sätt att vi kan skapa mening. De en gång intergenerationella perspektiven kollapsar i accelerationen till intragenerationella och sekulariseringen sveper undan den organisation av mening som religionen erbjöd. Vi saknar en social infrastruktur för mening och då söker vi den

istället i identitet. I systempolitiken förvandlas identiteten till en stamtillhörighet och offermentalitet – knappast idealiska förutsättningar för framtidstro.

Vår realistiska framtidstro vilar alltså på ett skifte till projektpolitik, en social infrastruktur för mening och kanske också – till sist – på insikten att en avsaknad av framtidstro kan vara rationell och baserad på verkliga problem som vi måste gripa oss an, och inte kapitulera inför. Sverige står idag inför ett antal reella utmaningar där en sjunkande framtidstro kan uttrycka en insikt om det arbete som återstår.

Då måste vi se den sjunkande framtidstron som en utgångspunkt och inte ett slutomdöme. Som ett skäl att handla och inte en ursäkt för raljant resignation.

”Framtidstro – den sorts framtidstro som bygger katedraler – fordrar att vi upplever det vi gör som meningsfullt.”

Nicklas Berild Lundblad är fil dr i informatik.

När frosten nalkas

Svenskar har goda skäl att se pessimistiskt på samhällsutvecklingen.
Men den går att vända med realism och verklighetsförankring.

Av Jenny Sonesson

Svensken är lyckligt lottad globalt sett. Av världens runt 200 självständiga stater är Sverige en av de bästa att leva i. Varje år presenterar FN ett utvecklingsindex som rankar världens länder utifrån invånarnas livslängd, utbildning, inkomst och levnadsstandard. Ifjor kvalade Sverige in på plats åtta. Samtidigt avslöjar ett flertal studier att landets befolkning har en allt mörkare syn på framtiden. Hur kan det komma sig?

Ett vanligt svar är att en högerpopulistisk våg sveper över västvärlden. Samma tsunami som fört Donald Trump in i Vita huset och Storbritannien ut ur EU påverkar Europas norra periferi. Det är en uppfattning som tål att nyanseras. I World Values Survey intar Sverige alltså en global extremposition vad gäller individualistiska och sekulära värderingar. Enligt analysföretaget Kairos Futures långtidsmätningar är en fungerande välfärd viktigast för allmänheten när det kommer till uppfattningar om samhället. Svenskarna vill att deras land ska fortsätta att vara en progressiv välfärdsstat som präglas av stabilitet, tillit och jämlikt.

Opinionsexperten Markus Uvell har i sin tankeväckande bok *Bakslaget – radikalt etablissemang, konservativa medborgare* (Timbro 2018) djupdykt i svenskars åsikter och värderingar. Pessimism och frustration återfinns numera i stora delar av väljarkåren, också bland välutbildade och välavlönade som tidigare brukat vara optimistiska över samhällsutvecklingen. Även i dessa grupper sinar tålmodet med det offentliga Sveriges prioriteringar. Det råder ingen tvekan om vilka områden som medborgarna är mest missnöjda med: välfärd och brottsbekämpning. En majoritet efterfrågar mer pragmatisk politik som löser konkreta vardagsproblem.

I Norden utmärker sig Sverige numera för bristande tro på välfärdens förmåga att leverera. Det visar SEB:s Välfärdsbarometer som kartlägger medborgarnas attityder till de nordiska trygghetssystemen, allt från tandvård till pensioner. Sverige ligger klart efter Norge, Danmark och Finland i tillit trots att mätningarna genomförts under en högkonjunktur.

Det är ett faktum att svenskarnas förväntningar på välfärdsstaten är högre än i de flesta andra länder, vilket inte är orimligt med tanke på de höga skattesatserna och politikernas utfästelser. När trygghetssystem inte förmår leverera uppfattar svenskar det därför som ett större svek än andra nationaliteter. Bördig jordmån för fortsatt svartsyn i väljarkåren finns. Det är nämligen anmärkningsvärt att pessimismen

paradoxalt nog sammanfaller med en lång period av gynnsam ekonomisk utveckling. Kommuner, landsting och regioner brottas ändå med underskott och det kommer oundvikligen att bli kärvare när en internationell lågkonjunktur nalkas.

Hur ska då en känsla av verklighetsförankrad framtidstro slå rot och spira i Sverige? Det är en fråga som förtjänar ett batteri av svar men jag nöjer mig med tre rekommendationer.

Vårda idéarbetet efter Gustav Möller, välfärdsstatens arkitekt. Sveriges mest betydelsefulla socialminister växte upp i Malmö under miserabla förhållanden i slutet av 1800-talet. Fadern som var smed avled i tyfus när pojken var spädbarn. Modern var städerska och dog utsliten av tuberkulos när sonen bara var 14 år. Som vuxen konstaterade Möller att barndomen i Fattig-Sverige "... satte mycket djupa spår i min uppfattning om samhället sådant det inte får vara och sådant det rimligen bör vara". Klassresenären insåg att den svenska välfärdskonstruktionen måste bygga på premissen att de som betalar in premier upplever att de tjänar på systemet för att bygget ska vara hållbart. Socialdemokraten Möllers motto att varje förslösad skattekrona är en stöld från folket förtjänar att få en renässans.

Studera hjärnforskning. Vår hjärna är en produkt av evolutionen. Att övervärdera negativ information framför positiva nyheter har gynnat vår art. Det måste politiker ta större hänsyn till och inte i onödan spela på rädsla och hot som göder frustration och uppgivenhet. Men det kan också upplevas som oroande, rent av skrämmande, om ledare inte verkar vilja se uppenbara faror. Under evolutionens gång har hjärnans fokus på det negativa varit en fråga om överlevnad. Hjärnan har därför betydligt fler nervbanor för att snabbt bearbeta möjliga hot än att processa eventuell belöning. Det var helt enkelt viktigare att prioritera faran från sabeltandade tigrar framför saftiga blåbär. Verkligheten ska inte kategoriskt svartmålas men får inte heller skönmålas av ledare för att skyla över brister som människor ändå uppfattar.

Kontroll och trygghet hänger ihop psykologiskt. Allt fler svenskar undrar på goda grunder hur välfärdssekvationen ska gå ihop. Skolverket varnar till exempel för att skolor och förskolor måste rekrytera över 70 000 heltidstjänster de kommande åren. Parallellt råder polisbrist men hundratals platser på polisutbildningen gapar ändå tomma. Tilliten mellan människor och till institutioner är hög i Sverige, men

Värd att studera.

FOTO: LARISA BOZH/ALAMY

kan snabbt eroderas. Det är fundamentalt att medborgarna upplever att de som styr försöker ha handfast kontroll över utvecklingen. Oavsett uppfattning om brexit borde kampanjens oerhört effektiva budskap "Take Back Control" tas på största allvar.

Den franske 1600-talsskribenten Jean de La Fontaine har författat hundratals sedelärande fabler. En av de mest kända handlar om syrsan som sjöng istället för att samla mat och se om sitt hus inför vintern i skarp kontrast till den organiserade myran. "Syrsan

tänkte blott på sång sommarn lång. Men när höstens vindar tjöto både mygg och maskar tröto. Hungrig var hon. Ingenstans ens den minsta matbit fanns. Goda råd befunnos dyra." Fast fabeln är från en svunnen tid kan syrsan symbolisera dagens Sverige. Om pessimismen hos befolkningen ska ge vika måste myrans krassa framförhållning omfamna välfärdsstaten. Svensken känner nämligen att frosten är på väg.

Jenny Sonesson är socionom.

En osynlig epidemi

Ensamhet genomsyrar samhällena i väst. Föreningslivet vilar på gamla lagrar. Vi måste finna nya områden som kan engagera oss.

Av Elisabeth Braw

Tidningen *New Yorker* har inte bara skickliga journalister, den har också fenomenala skämttecknare. Nyligen visade en av teckningarna en begravning. I kapellet befann sig kistan, en präst – men inga gäster. Prästen talade. ”Den avlidne hade många Facebookvänner”, sade han.

Ensamheten är västvärldens osynliga epidemi. För två år sedan genomförde BBC i samarbete med ett antal universitet ”Loneliness Experiment”, världens hittills största mätning av ensamhet. Resultatet var synnerligen nedslående. 40 procent av 16–24-åringar känner sig exempelvis ensamma. Trots mängder av vänner på sociala medier drabbas vi av ensamhetsepidemin. Paradoxalt nog är våra allra äldsta, de som tvingas se sina makar, makor och vänner avlida, minst ensamma: 27 procent av dem känner ensamhet.

Ensamheten är ett problem inte bara för individen utan för samhället. I sin sedermera världskända bok *Bowling Alone* presenterade Harvardprofessorn Robert Putnam år 2000 en chockerande bild av det amerikanska folket, forskning baserad på intervjuer med en halv miljon människor. Amerikaner, rapporterade Putnam, tillhör allt färre föreningar, känner sina grannar mindre ofta än förr, tillbringar allt mindre tid med sina vänner.

Andra västländer har drabbats av samma trend. Sverige har än idag visserligen ett synnerligen aktivt föreningsliv: enligt SCB jobbar hela 3,75 miljoner svenskar ideellt; personer mellan 45 och 59 år är mest aktiva. Körsångskulturen är mer livaktig i Sverige än i de flesta andra länder. Men föreningslivet vilar på gamla lagrar. Enligt en rapport av Frivilligorganisationernas Insamlingsråd, FRIL, och konsult- och revisionsföretaget PwC från 2018 tror ett minskande antal företrädare för ideella organisationer att ideell verksamhet i Sverige kommer att öka under de närmaste tre–fem åren, och att andelen ideellt arbete inom svenska föreningar minskar.

Sådant gör en pessimistisk om framtiden då. Att bryta trenden och tända en verklighetsförankrad framtidstro måste alltså vara ett mål för samhället. Man gör det genom att skapa starkare band mellan oss samhällsmedlemmar. I början av 1900-talet satsade arbetarrörelsen runtom Europa stort på Folkets hus: en plats där arbetare kunde bilda sig och träffa varandra under mindre pressade förhållanden än på arbetsplatsen. Det bildades klubbar för män, klubbar för kvinnor, scouter, idrott, ja klubbar för alla upptänkliga intressen. Kyrkor, inklusive frikyrkliga församlingar, var orter där social gemenskap odlades.

Dessutom har samhället förändrats sedan arbetarrörelsens

storhetstid för ett århundrade sedan. Färre människor är förstärkta arbetare, alla har vi bättre utbildning än fabriksarbetarna i början av 1900-talet, och samhällets etniska mångfald har ökat. Att bryta pessimismtrenden kräver att vi finner nya ämnen som kan engagera en stor grupp människor och som är viktiga för samhället.

Och vi behöver inte leta efter ämnen: de finns redan. Klimatförändringar är ett sådant. *Fridays for Future* sprider ett ångestfyllt budskap som är både kontroversiellt, populärt och misstrott. En sak som snart sagt alla invånare i Sverige och andra högutvecklade länder borde kunna enas om är dock att alla kan bidra till att minska klimatförändringarna och till att anpassa sig och samhället till de förändringar som trots allt kommer att inträda. Man kan bowla ensam, men man kan inte anpassa sig till ett förändrat klimat ensam.

Nationell säkerhet är ett annat område där handling brådskar – och där handlingen inte bara kan utföras av staten. Säkerhetsläget i Sveriges närområde har försämrats och staten håller på att bygga upp det gamla totalförsvaret, anpassat till dagens hot förstås. Som med klimatförändringarna är det lätt att bli deprimerad av hotbilden och det faktum att Ryssland är starkare än Sverige. Men precis som med klimatförändringarna erbjuder behovet att totalförsvaret en möjlighet för alla att engagera sig. Att ensam försvara sig mot säkerhets-hot fungerar naturligtvis inte. Engagemang i totalförsvaret betyder därför att man gör en god gärning för sig själv och samhället och hjälper Sverige att minska oddsen att ryssarna eller någon annan lyckas med ett angrepp. Man träffar dessutom andra svenskar (av olika slag) under tiden. Totalförsvaret är också en möjlighet för nyinflyttade och nysvenskar att engagera sig i samhället och därmed snabbare integrera sig. Visst, en del totalförsvarsuppgifter är säkerhetsklassade och därmed bara tillgängliga för svenska medborgare, men väldigt få på frivillignivån. Totalförsvaret har redan 18 frivilligorganisationer. Kanske det finns utrymme för fler?

Om Sverige ska klara av massiva utmaningar som klimatförändringar och försvar mot komplexa hot krävs engagemang från alla landets beståndsdelar, inte bara staten. Dessa utmaningar – och kanske tillkommer fler i framtiden – utgör en möjlighet för den ensambowlande människan att känna delaktighet med samhället.

Elisabeth Braw är verksam vid tankesmedjan Rusi i London.

FRAMTIDSTRO

Gemensam kultur.

FOTO: ERIK SVENSSON/TT

Nu går vi på djupet

Svensk debatt är friskare nu än tidigare.
Demokratin är inte hotad utan har vitaliserats.

Av Petter Birgersson

Sverige har länge präglats av rörelse, förnyelse, modernitet. Förankringen bakåt är svag, det sägs ofta att svensken är historielös. Annie Lööfs och Centerpartiets budskap "FRAMÅT!" är en i det närmaste övertydlig symbol för detta. Vad varje orienterare vet är att framåt faktiskt inte anger riktning. Springer man bara på dit näsan pekar kan det barka iväg åt vilket håll som helst.

För flera generationer av politiker och opinionsbildare har den svenska förnyelsen varit självklar. Framåt är aldrig fel eftersom det inte finns något där bakom som kan förstöras.

Förra seklets moderniseringsprojekt gick genom allt: stadskärnor, skatteskalor, föräldraförsäkring, industri, handel, sjukvård, barnomsorg, äldreomsorg, torsk i frysblock, säkerhetsbälten, miljöprogram och standardisering av bostäder.

Mycket av det som förändrades blev till det bättre. Möjligen har politiken överskattat sin roll i denna process men de folkvalda har i sina bästa stunder bidragit till att göra Sverige mer jämställt, jämlikt och friare från fördomar.

Men i det stora omvandlingsprojektet bleknade också annat bort. Den kreativa förstörelsen var allt, den gamla kunskapen och arvet värderades lågt. Det gällde även när borgerligheten skulle göra sig kvitt "DDR-Sverige". Det var lika mycket ett framåtprojekt som det socialdemokratiska hade varit: ut med gammalt och in med nytt var det som gällde.

Tidigare generationers politiker och opinionsbildare har nästan alla varit en del i Sverige-är-världens-modernaste-land-projektet hela vägen. Friktionen i debatten handlade om skatter, näringsliv, föräldraförsäkringens fördelning, avregleringar och valfrihet. Att det skulle kunna finnas något annat än svart eller vitt när det kom till mångfald, integration och invandring fanns inte på kartan.

Det sades att det inte fanns något unikt värde i det svenska, inte ens kåldolmen var ju vår. Sverige var världens bästa nation, men tala om nationen skulle man inte. I det svenska fanns inget som gick att hålla högre än andra kulturer, om det svenska ens var någon kultur.

Så orkade etablissemangen inte se att jämställdheten, fördomsfriheten, de individuella rättigheterna inte omfattade alla. För de

flickor som vill forma sitt eget liv eller de pojkar som blir kära i andra pojkar gällde det ändå att vara född med rätt namn på rätt adress. Svåra frågor som invandringens påverkan på brottslighet, islamismens eller klaners framväxt lämnades åt extremisterna. De intellektuellt svåra motsättningarna sattes på undantag.

Att bekämpa symtomet, den politiska reaktionen, rösterna på SD, blev viktigast. Avståndstagande, uppfostrande attityd till allmänheten och epitetsklistrandet blev modellen. Det löste vare sig det ena eller det andra.

Något väsentligt är dock på väg att hända i det demokratiska samtalet. Den som väljer bort smörjan finner inte att demokratin är hotad. Den har snarare vitaliserats. Debatten har blivit betydligt mer mångfasetterad och engagerad i frågor som berör på djupet. Det gäller även i traditionella medier, där ledarsidor idag har ett bredare spektrum och intresserar långt fler läsare än förr.

Man behöver inte, ska inte, gilla allt man hör och ser. Det väsentliga är att fler opinionsbildare och politiker släpper räddhågsenheten. Nalin Pekkul, Ivar Arpi, Paulina Neuding Ann-Sofie Hermansson, Johan Hakelius, Hanif Bali, Tino Sanandaji, Aida Hadzialic, Alice Teodorescu, Torbjörn Hållö, Malcom Kyeyune med flera viker inte ner sig för att någon försöker tala om för dem vad de ska vara och vad de inte får vara.

Det är när opinionsbildare och politiker som dessa tar över allt mer av samtalet som medborgarna och deras frågor tas på allvar. De gör inte anspråk på att företräda en hel etnisk, religiös eller annan grupp. De ser värdet i och nödvändigheten av att försvara de goda samhällsbärande delarna av det tidigare generationer svenskar etablerade. De är mitt i debatten och beslutsfattandet av egen kraft. För att de har något att säga. Och för att de inser att man måste titta ner på både karta och kompass emellanåt för att inte springa oreserverat framåt, rätt ner i kärret.

Petter Birgersson är politisk redaktör i *Ystads Allehanda* och *Trelleborgs Allehanda*.

FRAMTIDSTRO

Men i vilken riktning?

FOTO: HANNA FRANZÉN/TT

Prata med alla

Låt oss blicka västerut och ta intryck av det danska debattklimatet. Pragmatism och tolerans gäller både i politiken och vid middagsbordet.

Av Ann-Sofie Dahl

Det fanns en tid när man som svensk i Köpenhamn stolt kunde peka i östlig riktning över Öresund på ett land där saker och ting fungerade, skatterna sänktes och frid rådde.

Att ett företag i pappersbranschen vid namn Ordning & Reda var svenskt till ursprunget var alls inte någon tillfällighet, kunde man diskret lägga till.

Så fasligt länge sedan är det egentligen inte. Men det känns som en evighet.

För nu, blott en handfull år och en flyktinkris senare, är det som om ett massivt mörker har sänkt sig över Sverige. Folkets stämning har övergått till djupaste dysterhet och pessimism. Ingmar Bergman måtte mysa i sin himmel.

Förvisso finns det fog för den svenska pessimismen. Sjukvård i kris, poliskår i kris, skolor i kris, äldrevård i kris. De enda branscherna med en framtid att tala om verkar syssla med sprängämnes- och vapentillverkning. Det tidigare så lugna landet upplevs numera som otryggt och osäkert, långt ut i avlägset belägna kroker.

På EU:s prognos över tillväxten per capita i medlemsländerna befinner sig Sverige idag på jumboplats.

Allt detta är sammantaget mer än nog för att få framtidstron att göra halt vid gränsen. Med en politisk ledning som varken förefaller förstå eller vilja erkänna problemens omfattning, och än mindre förmår presentera några idéer som kan leda fram till en väg ut ur eländet, blir uppgivenheten närmast total.

Att förtroendesiffrorna för den handfallne statsministern är på rekordlåga Juholtnivåer är inte att förvånas över i det läget.

När det är viktigare med politiskt korrekt posering än med problemlösning kan det knappast bli annat. Eller när landet styrs av oheliga allianser byggda på skiftande akronymer – DÖ och JÖK – med ett institutionellt mobbande av upp mot en fjärdedel av de folkvalda och deras ofta proteströstande väljare som enda syfte.

Och när alla röster som inte samstämmigt sjunger med i kören stämplas som svartmålar.

Det är vare sig demokratiskt eller konstruktivt och leder rakt in i en paralyserande återvändsgränd.

Så vad göra för att få moder Svea på rätt köl igen, upp ur mörkret och fram mot ljuset?

Jo, *go west*.

När nu danskarna sedan länge har slutat att blicka österut för

inspiration är det hög tid för svenskarna – eller i första hand landets politiker – att göra det omvända; kolla vad som händer på andra sidan Broen.

Inte för att det lilla grannlandet i syd är problemfritt, alls inte, inte med den nya socialdemokratiska regering som, i brist på fungerande borgerlig opposition, lär bli sittande i långa tider. Med en statsminister vars stora idol, något udda, är Anker Jørgensen, mest känd för att på 70-talet ha havererat dansk ekonomi.

Av dagens Danmark kan Sverige inte desto mindre dra lärdomar *en masse*. Liksom av gårdagens misstag.

Lärdom nummer ett lyder: prata med alla. Om allt.

Vid danska middagsbord är det inte likt de svenska ett ängsligt lyssnande för att stämma av vilka åsikter som råder. Danskar pratar glatt och mycket och argumenterar gärna och livligt, utan några som helst tabun som sätter gränser för samtalets innehåll eller deltagare.

Att säga att det är uppfriskande vore ett understatement.

I politiken är det likadant; inga valda företrädare åt någotdera hållet isoleras på det vis som gjorts till en specialgren i svenska riksdagen. Snarare tvärtom: i folketinget samarbetas det pragmatiskt på tvärs av alla gränser i breda avtal, *forlig*.

Inte minst har socialdemokraterna mycket att lära av sina danska kollegers tidigare misstag. I årtal hade danska S nämligen en närmast svensk inställning till ett av partierna i folketinget. Förre socialdemokratiske statsministerns förnäma uttalande till Dansk Folkeparti att ”stuerene, det bliver I aldrig” – rumsrena blir ni aldrig – är vid detta laget ett utslitet citat som visar en politiker i stigande otakt med sina väljare.

Resultatet blev därefter; en strid väljarström begav sig från hans eget parti över till just precis Dansk Folkeparti.

Det ledde till att Danmark istället fick en rad borgerliga regeringar, med Dansk Folkeparti som stödparti i folketinget. Det var, som statsministern Anders Fogh Rasmussen brukade säga, ”godt for Danmark”, även om han understundom var väl benägen att komma Pia Kjaersgaard till mötes. Aningens mindre av den varan hade gett Danmark lägre skatter.

Den nuvarande statsministern förde sitt socialdemokratiska parti till makten i somras genom att i stora drag kopiera Dansk Folkepartis invandringspolitik; som tidigare justitieminister i Helle Thorning-Schmidts regering hade Mette Frederiksen fått

Hårda killar fick känna på hårda tag.

FOTO: ASGER LADEFOGED/TT

”Av dagens Danmark kan Sverige inte desto mindre dra lärdomar en masse. Liksom av gårdagens misstag.”

insyn och insikter i den kriminella världen som förskräckte.

Varvid vi är framme vid danska lärdomen nummer två: se verkligheten i vitögat. Och agera därefter.

Det har hennes regering också gjort. Förutom en del mer symboliska *lempelser* på invandringspolitiken för att lugna de illröda stödpartierna har den nuvarande S-regeringen kört på i de föregående borgerliga regeringarnas upplöjda spår.

Mette Frederiksen är en dam med hårda nypor och hennes utlänningsminister, Mattias Tesfaye – själv med invandrarbakgrund – och justitieminister Nick Hækkerup är inte heller några mjukisar.

Således har det gängkriminella *Loyal to Familia* – LTF – nyligen förbjudits, dess ledare utvisats och mer än 100 medlemmar satts i finkan.

Gränskontroll har upprättats mot Sverige efter sprängningen av *Skats* kontor i Nordhavn.

Asylsökare hysas på därtill avsedda anläggningar och stora insatser görs för att skicka tillbaka dem som fått avslag. Nya aspiranter ses till att hållas långt ifrån gränsen.

Några Syrienkrigare har inte tagits hem till Danmark; tvärtom har flera av dem förlorat sina danska *statsborgerskab*.

Svårare än så behöver det inte vara.

På sina håll i Sverige, och i S, verkar polletten nu ha trillat ner att Danmark faktiskt inte är det avskräckande exempel det tidigare envist framställt som. Utan snarare ett föredöme.

Så lär av den danska debatten, hör hur ljuvligt argumenten viner i snålblåsten, visa respekt för era meningsmotståndare och för väljarna. Rygga inte för verkligheten.

Go west.

Ann-Sofie Dahl är docent i internationell politik och nonresident senior fellow vid Atlantic Council (US).

Vi får vänja oss

Vår tids längtan en efter mening och identitet antar flera skepnader.
De har alla något att säga om den moderna människan.

Av Fredrik Erixon

Det är inte förvånande att svenskar är pessimistiska om framtiden. Det är stökigt ute i världen, det är stökigt här hemma. Donald Trump kastar omkull invanda föreställningar om amerikanskt ledarskap i världen. Kina blir alltmer auktoritär – och stöddigt. Britterna har lämnat EU. Bryssel har fastnat i byråkratisk introspektion och saknar kapacitet att agera strategiskt. Kriminella gäng härjar i städer som Malmö och Uppsala. Dödsskjutningar ligger på hög nivå. Det hagar böcker med titlar som *How democracy ends* och *How democracies die*. Undergången, säger en del, är nära – antingen på grund av skenande klimatförändringar eller okontrollerad invandring. En stor del av den opinionsbildande kären verkar ha fått fnatt. Ingen kan med säkerhet säga om det är regeringen eller oppositionen som styr. I vilket fall verkar de alla vara tvåa på bollen – aldrig före en utveckling, alltid jagandes efter en opinion som gått före dem. Man undrar ju snarare: Vilka är alla de där människorna som faktiskt ser optimistiskt på framtiden?

Nej, riktigt så illa är det naturligtvis inte. Faktum är ju att mycket blir bättre (privatekonomin, luftkvaliteten, cancervården med mera) och att människor också erkänner det i undersökningar. Men vi lever i en tidsålder av oro och polarisering – där överdriften värderas högre än moderation. Västvärlden har också rört sig in i en ny slags modernitet som har konsekvenser för politik och identitet. Och det tar oss också till en mer komplicerad förklaring till pessimismen – det kanske inte går att göra särskilt mycket åt många av de faktorer som gör oss dystra om framtiden.

Trumps blandning av narcissism och politisk vårdslöshet må vara unik, men USA har allt sedan kalla krigets slut backat från internationellt ledarskap och dess kostnader. Det är inte förutbestämt att Kinas ekonomiska uppstigande kommer att leda till civilisatoriska konflikter, men det är knappast förvånande att det trigger amerikansk konfrontation och isolation – eller ett villrådigt Europa, tvivlande på att det har något att bidra med i den globala ekonomins och politikens stora skeenden. Sant, det saknas inte vilja att ta krafttag mot gängen och avrättningarna. Men få har förslag på åtgärder som har effekt och nya anslag fastnar i en institutionell kultur i polis och socialtjänst som premierar det invant mediokra framför det beslutsamma. Och förväntar du dig att Sverige – efter DÖ, JÖK och politisk förvirring – åter ska få regeringar med tydliga mandat? *Think again*. Oredan lär snarare växa och

bli inte förvånad om också Sverige tvingas tillbaka till äldre epokers ämbetsmannaregeringar, med uppdrag att lirka fram kompromisser i riksdagen.

Så vad behöver ske för att pessimismen ska brytas? I förstone, tänker jag mig, gäller det att vänja sig med vår tids filosofiska essens. De rätta linjernas tid är slut – och epoken då det var enkelt att sortera politiska intressen och identiteter är över. Inget av detta är originellt: politiska sociologer har sedan 1960-talet beskrivit hur industrisamhällets nationella massrörelser och identiteter successivt skulle reduceras och leda till ett fragmentiserat samhälle. Nu har vi dock passerat den postindustriella tiden.

Efterkrigstidens sinne för storskalighet, organisation och nationell enhet provocerade en rebellisk kultur under 1960-talet. Kaoset från krigsåren hade nu hanterats och den moraliska ekologi av småborgerlig disciplin och samhörighet hade blivit syrefattig. Religion, skrev Philip Rieff, ersattes av psykologi: "religious man was born to be saved, psychological man is born to be pleased". Den underliggande premissen kom att bli individuell frigörelse. Uttråkade hemmafruar skulle få möjlighet till egen utbildning och inkomst. Individuella rättigheter ställdes mot unken homofobi, rasism och allmän social konformism. Generationsromanen för svenska 68:or blev *Jack*, Ulf Lundells bok om den fria och bohemiska ungdomen. Västvärlden klev, med Tom Wolfes ord, in i "the me decade".

Vår nya epok – efter frigörelsens decennier – har pågått ett tag nu. Den har fått olika namn, men dess essens är längtan efter mening och identitet. Den har flera olika skepnader – och många är mer eller mindre antiliberala. En lutar åt vänster och vill politiskt fostra ett kollektivt medvetande – normer som vänder sig mot kommersialism, valfrihet och individuellt ansvar. Den söker mening och andlighet i undergångsfilosofi (särskilt om klimatet) och betraktar individualism som en dold form av kollektivt förtryck – eller åtminstone som en ursäkt för att inte erkänna strukturell rasism och diskriminering. En annan skepnad lutar åt höger och menar att den rotlösa individualismen blev konformistisk och drev människor till ensamhet och meningslöshetens sjukdomar – opiatmissbruk, alkoholism, självmord. Individuell emancipation växte fram på bekostnad av identitetsskapande gemenskaper och auktoriteten i moralrestriktioner. Uppdraget nu är att premiера

”Fortsätter vi att tro att åsiktsfiender är idioter är vi dömda till pessimism.”

68:ornas frihetssymbol.

FOTO: ANDERS KALLERSAND/TT

institutioner och levnadsformer som kollektiverar snarare än privatiserar mening.

En tredje skepnad är liberal och tar sin inspiration från ett slags monistisk upplysningsrationalism. Det finns ett rationellt svar på alla frågor – och ett singulärt system av sanning. Att tänka fritt är stort, men att tänka rätt är större. Pluralismen erkänns endast i den utsträckning som människor gör rätta val. Den här synen är teleologisk och hämtar mening och identitet i rationalism. Folk som röstar på Trump eller Sverigedemokraterna begår ett moraliskt brott och behöver bildas för att bättre förstå sitt eget mål och mening.

Vi är alla kritiska till en eller flera av dessa skepnader. Men de har något att säga och är ett svar på frågan om vem den moderna människan är. De har alla sina kyrkor, profeter, och dyrkare: de representerar vår tids religionsstrid. De kan inte kompromissa med varandra därför att identiteter, till skillnad från intressen, är inte något man vill kompromissa om. De kan däremot samsas med varandra. I värdepluralismen – i erkännandet av varandras moral-koder – finns också grunden för framtidstro. Fortsätter vi att tro att åsiktsfiender är idioter är vi dömda till pessimism.

Fredrik Erixon är chef för European Centre for International Political Economy.

Framtiden är din och min

Det går inte att köpa sig fri från samhällsproblem. Socialdemokraterna och Moderaterna måste gemensamt få Sverige att fungera.

Av Torbjörn Hållö

I dag är människor optimistiska om sin egen ekonomiska framtid, men rekordpessimistiska om Sveriges ekonomiska utveckling. Hur hänger det ihop? Vilken politik krävs för att återskapa framtidstron om det gemensamma?

När Konjunkturinstitutet frågar människor vad de tror om sin egen ekonomi om 12 månader så är hushållen mer optimistiska (säsongrensats och utjämnat) än det historiska genomsnittet. Samtidigt måste man gå tillbaka till finanskrisen 2008 för att hitta en period när hushållen var lika pessimistiska om Sveriges ekonomi om 12 månader som man är nu.

Faktum är att diskrepansen mellan synen på sin egen och Sveriges ekonomi aldrig (sedan mätningarna började för snart 30 år sedan) har varit så stor som den är nu.

Hur ska man tolka denna historiskt stora skillnad mellan synen på sin egen och synen på svensk ekonomi? En möjlig tolkning är att svenskarna förutser en stor finansiell kris av samma slag som 2008 där de själva kommer att komma relativt oskadda ur den. Jag är tveksam till denna förklaringsmodell.

Min analys är att den negativa synen på svensk ekonomi sannolikt snarare fångar upp en växande folklig oro för att mycket i Sverige utvecklas åt helt fel håll. Politikområden som vi vanligtvis kallar för något annat än ekonomi börjar nu människor koppla samman med en allmän dyster syn på Sveriges ekonomiska utveckling: ökad brottslighet, trångt på akuten, problem i skolan och urholkade pensioner. Bara för att nämna några exempel.

Men varför påverkar inte människors negativa syn på svensk ekonomi deras syn på sin egen ekonomi? Min analys är att vi lever i en övergångsperiod där folkflertalet fortfarande tror sig kunna "opt-out", dvs att man tror sig kunna välja och köpa sig förbi de tilltagande problemen i Sverige:

- Stökigt i bostadsområdet? Köp ett nybyggt radhus som mäklaren säljer in med kodspråk om "Bullerbyn"?
- Trångt på akuten? Teckna en sjukförsäkring och gå före.
- Sociala problem i skolan? Ställ dig i kön till den exkluderande friskolan.

- Rädd för att bli rånad? Teckna vaktbolag med rutavdrag.
- Dåliga allmänna pensioner? Skaffa en pensionsförsäkring.

Sveriges politiska partier har försökt hålla sina väljare på gott humör genom att erbjuda möjligheten till att köpa eller välja bort Sveriges växande problem. Men det kommer inte att fungera långsiktigt. Den skötsamma arbetar- och medelklassen kommer aldrig att kunna köpa sig fria från det Sverige som nu växer fram. Din och min framtid hänger ihop. Den långsiktiga framtidstron både om sin egen och om Sveriges ekonomi bygger på att vi i Sverige tillsammans löser de problem vårt land står inför.

Och då infinner sig frågan: Vem ska rädda landet från den utveckling som nu gör svenska folket så pessimistisk?

Min syn är att Sveriges problem nu är så djupa och så allvarliga att de bara kan lösas av Socialdemokraterna och Moderaterna. Sveriges två, i modern tid, dominerande partier måste stänga ute de mest liberala partierna i riksdagen från inflytande och fokusera på kärnan i det gemensamma projekt som vi kallar Sverige.

Den liberala lekstuga som pågått under 2000-talet måste få ett slut. Sverige behöver inte mer av friår, rutavdrag, gymnasieamnestier, avknoppningar, sänkt aktiekapital, liberal arbetskraftsinvandring, avskaffad revisionsplikt eller betygsinflation.

Sverige är i akut behov av tråkig men förnuftig politik. Vi behöver sätta fokus på att välfärdsstaten Sverige fungerar. Inga nya dyra skattesänkningar eller perifera utgiftsreformer.

Socialdemokraterna och Moderaterna har en klassisk vänsterhöger uppgift i att gnabbas om hur stor välfärdsstaten ska vara. Men Socialdemokraterna och Moderaterna har också en historisk uppgift att värna de centrala institutionerna i Sverige. Det är nu hög tid för dessa två partier att ta sitt ansvar att för att Sverige faktiskt fungerar.

Torbjörn Hållö är LO-ekonom.

Tillflyktsort?

FOTO: JEPPE GUSTAFSSON/TT

Staten krymper debatten

En stor del av befolkningen hörs inte i debatten. Sluta att skattefinansiera åsiktsaktivism så kommer fler till tals.

Av Emma Jaenson

För någon vecka sedan stötte jag på en gammal recension av boken *Ved. Allt om huggning, stapling och torkning – och vedeldningens själ* från 2013 av vedentusiasten Lars Mytting (*Expressen* 5/3 -13). Den berättar om metoder för stapling, torkning och eldning – av ved, och innehåller dessutom ett avsnitt om motorsågshistoria.

Även ett antal bedömare intervjuas i artikeln. Bokens framgång kan hänga samman med ”grumliga politiska strömningar i tiden”, påpekas det. Vednostalgi har kopplingar till nordiska seder och vedklyvning har en maskulin prägel. Det är inte ”oproblematiskskt att det skapas bastioner som står i strid med ideal om jämställdhet och integration”, påpekar en etnolog på Nordiska museet.

Sannolikt hade en bok om vedklyvning inte blivit lika missänkliggjord för att fiska i grumliga vatten idag. 2013 var den period då Sverige nådde klimax i galenskap. Trots att pessimismen i samhället har ökat, tycks vissa ting i Sverige helt klart ha blivit bättre.

Trenden går mot att man kan diskutera saker. Det är exempelvis okej att ifrågasätta det närmast konspiratoriska påståendet att vedklyvning representerar ”djupa konservativa värderingar som vi inte vill se”. Satirikern Jens Ganman blev årets svensk i tidskriften *Fokus* och det före detta kommunalrådet Ann-Sofie Hermansson vågade kalla extrema islamister för extrema. Vi tycks vara på rätt väg, den välkända åsiktskorridoren luckras sakta men säkert upp, eller har åtminstone förskjutits till det bättre.

Men en stor del av Sveriges befolkning finns fortfarande inte representerad i offentligheten. De syns inte, hörs inte, och tillåts inte heller att komma till tals i det offentliga. Istället är det fortfarande ofta särintressen (tänk gymnasielagstiftningen och genusintegrering på myndigheter och i universitet) som får oproportionerligt stort utrymme i debatten, trots att de representerar åsikter och yttringar som inte har stöd i breda folklager.

En konkret – och relativt enkel – lösning på detta är att slopa skattefinansiering av alla typer av åsiktsfabriker inom public

service, civilsamhället, religiösa samfund, politiska ungdomsförbund och andra typer av lekstugor för politikernas åsiktsfränder.

Får olika intressegrupper pengar av staten, blir de korrumpade av staten. För att få statsbidrag krävs ofta statens värdegrund. Att civilsamhället ofta benämns som icke-statligt i Sverige är helt enkelt fel. Statliga pengar är generellt sett en förutsättning för deras opinionsbildning. De får makt och inflytande på grund av att de går med på statliga krav för finansiering.

Under åtalet mot den före detta kommunordföranden Ann-Sofie Hermansson (S) i Göteborg, där två islamister blivit sura för att Hermansson påpekat att de hade extrema åsikter, skrevs en debattartikel av 40 personer i *Feministiskt Perspektiv*. Samtliga personer undertecknade med sin yrkestitel. Majoriteten av dessa yrken skulle dock inte existera utan statsunderstöd: ”kommunikatör och aktivist”, ”rasismforskare”, ”docent i genusvetenskap” ”folkbildare” och ”poet och konstnär”.

Många av de personer som jobbar med skattefinansierad aktivism hade varit arbetslösa om de inte hade varit skattefinansierade. De åsiktsmaskiner som återfinns inom statligt finansierade medier, civilsamhälle med mera, är mycket sällan representativa i breda folklager. De får pengar och blir röststarka *på grund* av att staten vill främja just sådana särintressen.

För att återkomma till ursprunget i texten finansieras sorgligt nog – men föga förvånande – Nordiska museet, till 70 procent av skattepengar. Hade vi själva fått betala för Nordiska museet (vilket många sannolikt hade gjort) hade etnologen som arbetade där sannolikt inte antytt att vedentusiaster fiskar i grumliga vatten.

Visst är vi på väg mot ett mer intellektuellt debattklimat. Däremot kommer begränsningarna i vem som får komma till tals att fortgå om olika särintressen får förtur till offentligheten.

Emma Jaenson är ledarskribent i *Blekinge Läns Tidning*.

FRAMTIDSTRO

Problematisk kultur?

FOTO: MAGNUSFOND/JOHNÉR

Det går åt rätt håll

Långsiktigt går samhällsutvecklingen i rätt riktning.
Det viktiga är att inte förfalla till önsketänkande.

Av Naod Habtemichael

Hur kommer det sig att allt fler tycker att samhällsutvecklingen i Sverige går åt fel håll? Att det endast skulle vara en anledning som ligger till grund för den vikande optimismen är tveksamt. Eftersom samhällsutvecklingen ofta, men långt ifrån alltid, är intimt förknippad med den ekonomiska utvecklingen ger inställningen till det ekonomiska läget en fingervisning om hur stor roll ekonomin möjligtvis spelar i den pessimistiska trenden.

Enligt en undersökning av Pew Research Center har inställningen inte förändrats nämnvärt, utan varierat inom ett relativt högt spann på senare tid. Undersökningen pekar på att cirka 80 procent av tillfrågade svenskar 2016–2019 tycker att den ekonomiska utvecklingen i landet är god. Under tiden har den globala utvecklingen skördat framgångar utan historiskt motstycke. Decenniet som vi nu lämnat har varit det bästa decenniet i mänsklighetens historia. Hela 28 procent av allt välstånd som någonsin skapats alstrades under de senaste tio åren.

Som författaren Johan Norberg konstaterar i sin bok (*Progress. Ten Reasons to Look Forward to the Future*) har 2010-talet präglats av att 158 000 personer i världen lämnat extrem fattigdom – varje dag. Samtidigt har medellivslängden i världen ökat från 69,5 år till 72,6 år. Listan kan göras lång. Att en hel del långvariga, positiva trender har fortsatt visar på att väldigt mycket går åt rätt håll. Men trots att all fakta tyder på att världen generellt sett blivit en bättre plats har andelen som anser att samhällsutvecklingen går åt rätt håll minskat betydligt.

Richard Thaler, professor i nationalekonomi och tidigare mottagare av ekonomipriset till Alfred Nobels minne, är en av de mest meriterade forskarna inom beteendekonomi. För drygt 30 år sedan myntade han begreppet *the endowment effect*. Genom olika experiment kunde Thaler, tillsammans med kolleger, påvisa att människan tenderar att tillskriva objekt hon äger ett betydligt större värde än vad objektet i själva verket är värt. Med andra ord gillar vi *verkligen* inte att bli av med det vi anser oss ha tillgång till.

Det kan ses i ljuset av att allt fler upplever att samhällsutvecklingen går åt fel håll. När rubriker duggar tätt om hur polistätheten minskar, domstolsväsendet är ansträngt och att var tredje pojke som lämnar grundskolan i ett utsatt område saknar gymnasiebehörighet stannar de kvar längre i minnet än många andra positiva nyheter. Det kan vara en förklaring till att många upplever att det man tagit för givet i ett högskatteland, statens mest

grundläggande uppgifter, inte levererar. En så kallad *endowment effect*.

Att optimismens reträtt skulle fortsätta är inte givet. Tilltron till politikens mest grundläggande uppgift, att identifiera samhällsproblem och skapa reformer som förbättrar vardagen för individer, är förvisso inte rekordhög. Men att den globala uppvärmningen måste stävjas snabbare, att den sociala rörligheten måste stärkas och att statens kärnuppgifter måste tryggas, är alla exempel på frågor där trycket på att våra folkvalda ska visa handlingskraft har ökat. Om politiken lyckas fokusera på större strukturreformer som gör verklig skillnad i människors vardag de kommande åren skulle det vara ett första steg till ett mer optimistiskt Sverige.

I en tid som präglas av en ökande pessimism hade svensk inrikespolitik även mått bättre av ett större inslag av visioner och politiskt ledarskap. Efter varje valnederlag är förmodligen ”bristen på en tydlig berättelse” den mest vanliga bortförklaringen till de uteblivna valframgångarna. Bortförklaringen må vara en klyscha, men det råder inte ett överflöd på partier som stakar ut en långsiktig riktning för landet. Det är något som det behövs mer av för att inspirera och väcka framtidsstro.

Inför riksdagsvalet hösten 2018 introducerade SVT ett nytt programkoncept – ”Tal till nationen”. Syftet med programmet, som inspirerats av presidenten i USA:s traditionsenliga tal om tillståndet i nationen, *State of the Union*, var att partiledarna skulle se bortom kortsiktigheten och måla sin vision för Sverige om ett decennium.

Den bakomliggande idén välkomnades, även om ett par tal lämnade en del i övrigt att önska. Kristdemokraternas Ebba Busch Thors tal var ett sådant exempel. Vården och frågan om tillgänglighet i vården var, och är fortfarande, en högprioriterad fråga för svenska väljare. Men det innebär inte att det skulle vara rätt forum. En vision som handlar om att vården ska fungera i Sverige år 2028 är nog något som samtliga partiledare kan ställa sig bakom. Istället vore ett tal om Kristdemokraternas långsiktiga mål och unika ambitioner en välkommen oas för samhällsintresserade medborgare i, vad som annars brukar karaktärisera en valrörelse, en öken av käbbliga debatter.

När nyhetsflödet domineras av det negativa kan det vara svårt att ta in att mycket i Sverige även går åt rätt håll. Generellt sett

Plats för visioner?

FOTO: JUREK HOLZER/TT

stiger skolresultaten, tilliten befinner sig på fortsatt väldigt höga nivåer och för andra året i rad anses Sverige vara det land med bäst anseende i världen.

Men då och då höjs röster som påtalar att en mer utbredd pessimism i sig inte behöver vara något negativt. Genom att fler intar en pessimistisk livsåskådning kan det, tvärtom vad många tror, leda till en mer nykter syn på samhällsproblem. Det skulle säkert kunna stämma, om optimism på något sätt kunde likställas med naivi-

tet. Att vara optimist innebär i själva verket att ha en sund inställning till att teknikutveckling, framsteg och människans inneboende vilja att skapa, förändra och förbättra skapar alla möjliga förutsättningar för fortsatt välbefinnande, tillväxt och lösningar på de ödesfrågor vi står inför.

Optimism utan verklighetsförankring är önsketänkande. Där emot är optimism kombinerat med verklighetsförankring såväl hoppfullt som realistiskt.

Naod Habtemichael är förbundsordförande i Centerstudenter.

Närhet spelar roll

En välmående urban elit måste engagera sig för dem som bor i små och sämre fungerande samhällen. Självcentreringen skapar distans och överlägsenhet mot de mindre privilegierade.

Av Özge Öner

Optimism är ett märkligt fenomen. Vi tänker oss gärna att vardagen ska flyta som den alltid har gjort eller att vårt privatliv bara ska bli bättre, men samtidigt är vi pessimistiska om stora frågor, som våra länders framtid eller världen i stort. Thali Sharot, som är professor i kognitiv neurovetenskap vid University College London, anser att en sådan paradox är en produkt av hjärnans medfödda preferens för optimism, som kan ha inneburit mängder av evolutionära fördelar under mänsklighetens historia. Om vi trodde att vi löper mindre risk än vi verkligen gör skulle vi vara villigare att ta risker. Risktagande bestämmer många viktiga beslut i livet, ekonomiska eller av andra slag. Vi utgår från att sannolikheten är låg för att vårt nystartade företag ska gå i stöpet, för att vi ska få svårt att hitta ett arbete, bli sjuka i cancer eller behöva genomgå en skilsmässa. Ändå vet vi av egen eller andras erfarenhet, eller bara av att se oss omkring i den värld vi lever i, att allt detta mycket väl kan hända vem som helst.

Denna kognitiva distans mellan individuell optimism och social pessimism tycks ha ökat under de senaste decennierna. Uppfattningen att *världen är på väg mot undergång* märks alltmer på ställen där man minst skulle vänta den, till exempel Sverige. De flesta av oss lever i en värld som enligt många kriterier är mycket bättre än förr, vi lever bättre än våra föräldrar och mångfalt bättre än deras föräldrar gjorde, men ändå tycker vi att allt går åt skogen. Varför det? Det finns inte en utan många förklaringar till denna vikande optimismtrend. Jag vill särskilt framhålla en faktor som säkerligen har bidragit till vår stigande pessimism: den nya urbana tidsåldern.

Från första början erbjöd städerna en möjlighet för dem som inte var födda med en silversked i munnen att ta sig uppför samhällsstegen. På senare tid har vi emellertid sett en ny klass framträda, den så kallade urbana eliten.

Den nya tidens stadsbor liknar inte våra förfäder, som lämnade landsbygden för att kunna gripa stadens chanser. De står långt från det dagliga slitet på platser som fysiskt och mentalt ligger i

samma land, och för att bli världsmedborgare har de distanserat sig från det större kollektiva minnet av de samhällen som de är en del av. Så är det också i Sverige: en ganska stor andel av invånarna i ett välmående urbant landskap har mist kontakten med resten av landet.

Vad har detta med stigande pessimism att göra? Medan stadsborna i allt högre grad blev världsmedborgare började de bekymra sig för lidandet bland massorna på den globala arenan mer än för deras som fanns i närheten. Stadsborna levde under det urbana landskapets förträffliga omständigheter jämfört med tynande små orter på landet, och de oroade sig alltmer för globala angelägenheter som inbördeskrig, ideologiska förskjutningar som wokeness (medvetenhet om sociala missförhållanden) och global uppvärmning.

Detta har två konsekvenser. När vi förlorade lidandet hos människor i vår närhet ur sikte började vi sätta mindre värde på våra privilegier, som härrör från att vara född stadsbo. Om man måste ta till sig varje katastrof som inträffar i världen ser allting snart dystrare ut än någonsin. Det är den ena konsekvensen.

Den andra är att de som hamnade på efterkälken i urbaniseringsspelet kände sig orättvist behandlade och sedda över axeln av stadsborna och gav luft åt sitt missnöje, till exempel i politiska val. Städer gynnar företag och individer genom att ge dem tillgång till infrastruktur och kunskap, och resultatet blir en tät och konkurrenskraftig spelplan. Städernas tillväxt har lett till en högkonjunktur i antalet arbetstillfällen för högutbildade stadsbor, medan de med lägre utbildning och färre utsikter har fått se sina löner sjunka. De små samhällen där de bor fungerar allt sämre. Med stigande levnadskostnader i urbana områden är det inte längre ett alternativ för alla att flytta till en stad, så som det en gång var för massorna. Denna låsning har helt klart försatt en betydande andel av Sveriges befolkning i ett hopplöst läge.

Hopplöst läge?

FOTO: TOMAS ONEBORG/TT

”Med stigande levnadskostnader i urbana områden är det inte längre ett alternativ för alla att flytta till en stad, så som det en gång var för massorna.”

Hur ska vi bekämpa denna trend, om vi väljer att göra det? Som den brittiske nationalekonomen Paul Collier säger måste den självcentrerade stadskulturen se upp när den (miss)tolkar termen meritokrati. De mest framgångsrika stadsborna anser att de har förtjänat sina privilegier, och att de själva och deras levnads-

sätt är överlägsna deras som är mindre privilegierade och alltmer förlorar hoppet, trots att de alla lever i samma samhälle.

Paradoxalt nog har stadsborna emellertid också utvecklat en suicidal ansvarskänsla för världens samtliga fattiga och hungriga. Med sina orealistiska förväntningar om att kunna ordna allting till det bästa för alla befinner sig också de i en hopplös situation, snarlik deras mindre lyckligt lottade kamraters som de har omkring sig. Närhet spelar roll. Detta enkla faktum blir kanske svaret på frågan hur vi ska korrigera vår uppfattning om sakernas tillstånd.

Özge Öner har doktorerat i nationalekonomi och föreläser om spatial ekonomi vid universitetet i Cambridge. Hon är också research fellow vid Institutet för näringslivsforskning.
Översättning: **Margareta Eklöf**.

Undergången får vänta

Alarmerande budskap om en förestående klimatkatastrof är överdrivna. Forskning visar att det inte är för sent att göra något.

Av Andreas Henriksson

På rekordtid har den unga svenska aktivisten Greta Thunberg blivit en internationell superstjärna och inflytelserik påtryckare i klimatfrågan. Hennes resa från ensam skolstrejkare till internationell demonstrationsledare och talare som tunga namn i politiken och kändisvärlden slåss om att få träffa och posera på bild med saknar motstycke.

Hennes budskap kan i koncentrat sammanfattas på följande sätt. Det är ett akut klimatnödläge, världens beslutsfattare inom såväl politiken som ekonomin måste agera i panik som om huset de sitter i brinner och de har bara tio år på sig att göra något innan världen når den punkt då utvecklingen når den vändpunkt vid vilket det inte längre går att göra något, och vi alla därmed är dömda till undergång. Vi måste alla lyssna på vetenskapen, men problemet är att vare sig politiker eller beslutsfattare gör något.

I sitt vinterprat i P1 den 1 januari i år välkomnar professor Johan Rockström, en av de medialt mest framträdande svenska klimatforskarna, Thunbergs kraftfulla engagemang och utlyser i programmet bland annat ett "planetärt nödläge". Han menar att 2020 är ett sanningens år för klimatet.

– Det handlar om mina och dina barns och deras barns framtid, säger han.

Finns det en rationell grund till larmropen om klimatångest, och att vi bara har tio år på oss innan den stora klimatkatastrofen är här? Stämmer det att politiker och företagsledare ingenting gör? Låt oss prova dessa frågor på empirisk grund, genom två konkreta exempel.

En av årets tyngsta samhällsvetenskapliga rapporter är tankesmedjan SNS Konjunkturrådsrapport. I år handlar den om klimatfrågan. Under ledning av professor John Hassler, nationalekonom som ägnat de åtta senaste åren av sin forskning åt klimatfrågan, skrev han och åtta forskarkolleger verksamma inom olika discipliner av klimatvetenskapen en rapport på 343 sidor betitlad *Svensk politik för globalt klimat*. Noteras bör att den tidigare miljöpartisten och statsrådet Åsa Romson, jurist och forskare i miljöjuridik och miljöpolitik vid IVL, Svenska Miljöinstitutet, återfinns bland författarna, som ett exempel på den vetenskapliga spännvidden.

Deras viktigaste insats återfinns enligt Hassler själv inte i rapportens policydel med förslag på åtgärder, utan i den första delen betitlad "Systemförståelse". Där beskrivs "hur det globala klimatsystemet fungerar och påverkas av koncentrationen av växthusgaser i atmosfären".

Slutsatserna i del I, hur ser de ut? Enkelt sammanfattat beskrivs hur mycket mer koldioxid som kan släpps ut. Och det är nu det plötsligt blir intressant för dem som följt det senaste årets svenska alarmistiskt lutande klimatjournalistik.

"Enligt IPCC [FN:s klimatpanel] anges ett intervall på 0,8–2,5 grader Celsius per 1 000 miljarder ton kol. Hittills har vi globalt släppt ut knappt 600 miljarder ton. Om känsligheten är så låg som 0,8 grader kan vi släppa ut tre gånger så mycket till, vilket skulle ta ett par hundra år med dagens utsläpp, och ändå inte överstiga 2 graders uppvärmning. Om känsligheten är 2,5 grader kan vi bara släppa ut 200 miljarder ton ytterligare (vilket tar 20 år med dagens takt), och för att hålla världen under 1,5 graders uppvärmning krävs att utsläppen helt stoppas omedelbart."

Vidare skriver forskarna följande. "Med hjälp av simuleringsmodeller har forskningen försökt identifiera risken för så kallade *tipping points*, det vill säga att självförstärkande mekanismer skulle skapa större irreversibla ändringar i någon del av klimatsystemet efter att en kritisk nivå av klimatförändringen nåts. Det är genuint svårt att bedöma riskerna för att sådana mekanismer sätter in, inte minst eftersom mekanismerna ofta inte kan kalibreras mot historiska observationer. Uppfattningen att det snart är 'för sent' att göra något, eftersom vi är nära en situation där klimatförändringarna blir skenande och utom kontroll, har mycket begränsat vetenskapligt stöd."

Notera grundskottet i sista meningen mot tvärsäkra påståenden om att vi bara har tio år på oss innan det är kört för planeten. SNS-forskarna konstaterar också att den enskilt viktigaste policyåtgärden är att låta kolet stanna i marken, i såväl Kina som Indien och Afrika. Och det går att göra på ett enkelt

I väntan på ljusbågsugnen.

FOTO: ANDERS WIKLUND/TT

och jämförelsevis billigt sätt. Klimatpaniken är således inställd i SNS-rapporten.

På samma FN-toppmöte i New York där svenska medier skrev spaltmeter om Thunbergs tal och fajt med president Trump framträdde i en liten expertpanel den svenske som mer än någon annan enskild person i det här landet kan påverka våra egna klimatutsläpp, ståljätten SSAB:s vd Martin Lindqvist.

Där redogjorde han för bolagets arbete att tillsammans med gruvbolaget LKAB och kraftproducenten Vattenfall skapa en process och bygga en masugn som skapar stål utan kol. Poängen är att koldioxidutsläppen från de äldre masugnarna, som är extremt stora, helt försvinner med den nya teknik som kallas ljusbågsugnar och som drivs av vätgas. Idén är att vätgasen framställs genom elektrolys av vatten, och för det krävs stora mängder el. Slutmålet är att framstäl-

la klimatneutralt stål, en teknik som är driftsatt om bara några få år. Om den uppgraderas och efterfrågas internationellt kommer den revolutionera en av de enskilt största klimatbovarna i industrin, vid sidan av kolkraftverken – ståltillverkningen. Därmed ser vi en potentiellt världsledande svensk greentech-innovation födas. Alltså en sådan industriell klimatinnovation som Thunberg i sina tal hävdar inte finns.

Slutsatsen vi kan dra är att såväl vetenskapen som politiken och näringslivet har koll på läget, att det är uppenbart lättare att hantera än vad vi bibringas tro och att det svenska näringslivet är internationellt

ledande när det kommer till klimatinnovationer. Således kommer mänskligheten klara också det här upplevda existentiella hotet, trots mediernas dystra och skamimpregnerade rapportering.

ledande när det kommer till klimatinnovationer. Således kommer mänskligheten klara också det här upplevda existentiella hotet, trots mediernas dystra och skamimpregnerade rapportering.

Andreas Henriksson är redaktör, rådgivare och medlem i Socialdemokraterna.

*”Stämmer det att politiker
och företagsledare
ingenting gör?”*

Lena Kåreland är professor emerita i litteraturvetenskap. Hennes senaste bok är *Förbjuden frukt. Litterärt, franskt och kvinnligt* (2018).

Bröderna som blev ett pris

Bröderna Goncourt skrev romaner och historiska verk. Mer lästa är dock deras avslöjande dagböcker, som levandegör en epok.

Av Lena Kåreland

Edmond Goncourt har givit en mycket träffande karaktäristik av sig själv och sin bror Jules:

”Jag tror att det sedan världens begynnelse knappast funnits några levande varelser, så uppslukade av, så försänkta som vi i sådant som rör konst och intelligens. Det är böcker, teckningar, gravyrer som begränsa synranden för oss. Att bläddra och betrakta, detta utgör hela vår tillvaro. Vi är fullkomligt blottade på sådana lidelser som kunna driva en människa ut från bibliotek eller från ett museum. Den politiska ärelystnaden är för oss något fullkomligt okänt, och kärleken icke annat än beröringen mellan två överhudar.”

Brödernas största passion var det egna författarskapet, konsten och litteraturen. Av konsten gjorde de närmast en kult, talade om den i sakrala ordalag och var från början inställda på att inte göra någon borgerlig karriär. Skapandet betydde allt för dem, till den grad att man kan hävda att historien om deras liv sammanfaller med historien om deras verk. Ett märkligt liv levde de förvisso, dessa bröder, ett liv där de delade allt: våning, smak, tankar, idéer, vanor – till och med

älskarinna.

Edmond föddes 1822 och Jules åtta år senare, 1830. Ändå var de som ett slags tvillingar, led samma nederlag, fick migrän samtidigt och var nästan aldrig skilda åt. Inför samma företeelser och personer uppfylldes de av samma hat och avsmak, betydligt mer sällan av beundran, ty de var inte speciellt lättcharmade. Tillsammans gjorde de i yngre år resor till Italien, Algeriet, Schweiz och Belgien. Tillsammans skrev de också sina romaner, teaterpjäser och de berömda dagböckerna fram till den yngre brodern Jules bortgång 1870, troligen i syfilis. Edmond dog först 1896.

Bröderna, djupt bildade och lärda, vurmades för 1700-talet och för japansk konst. De skrev historiska skildringar om franska revolutionen, *Histoire de la société française pendant la révolution et pendant le directoire* (1854–55) och en biografi om drottning Marie Antoinette (1858). Det banbrytande verket *L'art du XVIIIe*

siècle, (tolv häften, utgivna 1859–75) innehåller ett antal monografier över vid den tiden okända 1700-talskonstnärer som Chardin, Courbet och Watteau. Särskild uppmärksamhet ägnade de kvinnan på 1700-talet i arbeten som *Les Maîtresses*

”Bröderna började skriva dagbok 1851. Efter Jules död publicerade Edmond 1887 ett urval, vilket bland kritiker och läsare väckte både förvåning och ilska.”

Bröderna.

FOTO: GETTY IMAGES

>>

ses de Louis XV (1860, två band) och *Les femmes au dixhuitième siècle* (1862). Utan tvivel har de äran av att ha nyupptäckt och omvärderat 1700-talet, som när de levde var ett bortglömt och föraktat sekel, särskilt av romantikerna. Deras skrifter grundar sig på ett tålmodigt materialsökande och kännetecknas av en impressionistisk stil som ger utrymme åt det pittoreska och anekdotiska, samt för betydande detaljer.

I sin egenskap av historiker kan de sägas ha föregripit 1900-talets franska Annales-skola som i sin historieskrivning utgår från sociala och mentala mönster i samhället snarare än från politiska händelser. Istället för att lägga fokus på regenter och kungar lyfter man fram enskilda människor och deras öden. På samma sätt intresserade sig bröderna Goncourt främst för dagens historia och intimsfären. De var även pionjärer för naturalismen och inspirerade Strindberg. Men den berömmelse de eftertraktat nådde de aldrig. Edmond de Goncourt var vid slutet av sitt liv tämligen bitter över att bröderna inte blivit mer omskrivna och hyllade. Marcel Proust såg dock i Edmond en begåvad författare som aldrig lyckades komma till sin rätt, och i Sverige var Oscar Levantin full av beundran inför brödernas verk, särskilt för deras arbeten om 1700-talet.

Nu mera är det inte många som läser brödernas skrifter. Trots att det finns ett bröderna Goncourt-sällskap i Frankrike och trots att det bedrivs forskning om deras författarskap, hade deras namn nog fallit i glömska om inte Edmond Goncourt instiftat det pris som bär brödernas namn och delas ut varje år i början av november till en fransk romanförfattare. I sitt testamente hade han förordat att en akademi skulle bildas för att belöna unga, lovande prosa-författare som stod för något nytt och originellt i fråga om såväl stil som tanke-innehåll. En jury på tio personer fick som uppgift inte bara att utse pristagare. Den skulle även fungera som ett slags litterärt och spirituellt sällskap i likhet med Paris berömda salonger.

Priset tillkom delvis i protest mot Franska akademien och kan kopplas till den konflikt som rådde mellan den i snäv mening "akademiska" litteraturen och de mer populära författarna, som hade publikens gunst. Bröderna Goncourt var de drivande i angreppen på akademien som för dem stod för det de avskydde mest av allt, nämligen att litteraturen underställde sig politiken och att poesin ansågs för mer än romanen. De menade också att akademien hade försummat stora författare som Balzac, Flaubert, Maupassant och Zola.

Det första Goncourtpriset utdelades inte förrän 1903, sex år efter Edmond Goncourts död, på grund av utdragna arvstvister i samband med testamentet. Själva priset gör knappast sin mottagare förmögen – idag får den lycklige endast 10 euro. Men då det ger prestige är det mycket eftertraktat och tilldrar sig stor massmedial uppmärksamhet. Varje höst spekuleras det vilt om vem som ska bli årets pristagare. Denne kan räkna med att få sin roman tryckt i en anseelig upplaga på 100 000–500 000 exemplar. En normalupplaga brukar i Frankrike ligga på runt 30 000 exemplar. Således blir författaren ifråga långt ifrån ekonomiskt löttlös.

Till en början var det en starkt manlig dominans både bland juryns medlemmar och bland pristagarna. Den första kvinna som 1910 fick säte i juryn var Judith Gautier, dotter till författaren Théophile Gautier. Först 1944 blev en kvinna, Elsa Triolet, mottagare av Goncourtpriset. Totalt är det endast åtta kvinnor som blivit belönade under den tid som priset getts ut, det vill säga nästan 120 år. Inte utan skäl har man ansett att juryn haft en kvinnofientlig tendens. Det har likaså hävdats att både författare och förläggare försökt påverka juryn. Marcel Proust lär ha agerat både själv och med hjälp av sina vänner, och det påstås att han rentav

mutade juryn. Tre år före sin död 1919 belönades han för *I skuggan av unga flickor i blom*, andra delen av hans romansvit. På 1930-talet ryktades det att kommissarie Maigrets skapare Georges Simenon skulle få priset. Simenon som trodde på ryktena blev djupt besviken när priset gick hans näsa förbi. Besviken blev också Simone de Beauvoir 1943, då det allmänt ansågs att hon skulle bli belönad för romanen *Den inbjudna*. Hon köpte sig en ny klänning och inväntade nervöst en telefonsignal. Men priset gick till en annan. de Beauvoir fick vänta till 1954 då hon med *Mandarinerna* äntligen kom i fråga. Det finns också de som, i likhet med Françoise Sagan, har tackat nej till priset.

Juryn som diskuterar fram lämpliga pristagare sammanträder första tisdagen i varje månad på restaurang Drouant i centrala Paris, där man intar lunch. Bernard Pivot, den kände tv-profilen har länge suttit i juryn, men har i år avgått. Det har även hänt att landets president, till exempel Mitterrand och Chirac, någon gång varit gäst vid lunchen. Jurymedlemmarnas litteraturuppfattning ska enligt testamentet präglas av den realistiska, franska romantraditionen, det vill säga en mer klassisk berättarkonst. Något verk som vetter mot symbolism och surrealism har hittills inte heller prisbelönats. Goncourtprisets historia innehåller förvisso sina skandaler och "affärer". Juryn har bland annat anklagats för vänskapskorruption, och det anses också att man har förbisett betydande författare som Camus, Gide, Sartre, Colette och Yourcenar.

Men åter till brödernas liv och verksamhet. Vad gäller härstamning kan de betecknas som halv aristokratiska storborgare. Fadern, som var officer, dog när barnen var små och modern, som de kom att stå mycket nära, svarade för deras uppfostran.

"Ett märkligt liv levde de förvisso, dessa bröder, ett liv där de delade allt: våning, smak, tankar, idéer, vanor – till och med älskarinna."

Hon gick bort 1848, och den då 26-åriga Edmond ansåg sig ansvarig för sin yngre bror, som var svag och sjuklig och hade omhulats av modern. Fram till broderns död var Edmond som en far för Jules. Till sinnet var bröderna tämligen olika, Edmond dyster och Jules glad, men de tycks ha kompletterat varandra i det gemensamma arbetet.

Tack vare att bröderna hade en viss förmögenhet kunde de odelat ägna sig åt sitt stora intresse för konst och litteratur. De blev konnässörer och samlare av konstföremål av olika slag. Båda var skickliga tecknare, och Jules illustrerade en del av deras verk. Vid sidan av att skriva historiska verk och romaner verkade de som journalister och kåsörer, och flera av deras tidningsartiklar finns samlade i utgåvor som *Salon de 1862* (1851) och *La Lorette* (1853). De skrev sex romaner tillsammans och Edmond gav efter broderns död ut fyra. Handlingen i flertalet är förlagd till 1800-talet. Som romanförfattare går de i Balzacs fotspår, men de ville komma verkligheten än närmare än den store mästaren. Deras romaner kan karakteriseras som sedeskildringar, ett slags själshistorier, rika på dialoger men med mindre tydliga intriger.

Romanen *Germinie Lacerteux* (1865), ett slags kriminalhistoria om en tjänstekvinna som bedrar sin husmor och visar sig leva ett dubbelt liv, fick relativt stor uppmärksamhet. Den anses vara en av de första franska romaner som skildrar arbetarklassen. Förordet till denna roman är ett av realismens viktiga manifest. Bröderna ansåg att det var de, och inte Émile Zola, som hade uppfunnit naturalismen. Då deras romaner till stor del är vetenskapligt dokumenterade fallstudier, kliniska skildringar av sociala miljöer, kan man med visst fog hävda att de åtminstone förberedde naturalismens program och metod. Zola lär ha inspirerats av *Germinie Lacerteux* när han tog upp brottslighet i *L'Assommoir*.

Men när bröderna behandlar samhällsproblem drevs de inte, som Zola, av ett socialt engagemang. De hade enbart estetiska skäl

för sitt skrivande. Konsten skulle, enligt deras estetik, inte tjäna något ändamål. Överhuvudtaget visste de inte mycket om de lägre klassernas förhållanden. De fattiga var för dem något exotiskt, och det fula, det patologiska och det fränstötande utgjorde för dem framförallt en sinnlig lockelse. På samma sätt lockades Baudelaire av det som var smutsigt och avskräckande, vilket hans diktsamling *Det ondas blommor* är ett exempel på. Men bröderna Goncourt var först med att föra in detta tema i litteraturen.

I sedeskildringen *Renée Mauperin*, som kom ut 1864 och handlar om dåtidens moderna unga kvinna, ville författarna visa hur människan formas av rådande tids- och samhällsförhållanden. Renée har en bror, som är karriärst ut i fingerspetsarna och lånar sig till vad som helst för att komma fram i världen. Tidsmässigt omfattar romanen epoken från borgarkungen Ludvig Filips tronbestigning 1830 till 1850-talets början. Edmond Goncourt gav 1879 ut *Frères Zemganno*, en roman om två clowners liv. Den kan läsas som en mycket personligt färgad berättelse, poetisk och sorgset melankolisk, som i förtäckt form skildrar brödernas livslånga gemenskap och samarbete.

Språkligt utmärks de flesta romanerna av en manierad, elegant stil som beskriver en oftast mycket rå verklighet. En litterär krock uppstår när det brutala innehållet uttrycks med formfulländat utmejslade meningar, något som säkert bidrog till att romanerna inte fick något större genomslag.

Bröderna Goncourts samhällssyn var reaktionär. De såg olikheten som en naturens lag. De tog avstånd från samtidens kultur och politiker och vände sig bort från all tidsproblematik. Några demokrater var de inte. De hyllade inte republiken, ”denna lögnaktiga bild av mänsklighetens allmänna broderskap, är den naturstridigaste av alla utopier”.

De hade inte heller några höga tankar om kvinnan, som de uppfattade som en lägre stående varelse. Kvinnan skulle inte ha några anspråk. Men man kunde fästa sig vid henne på samma sätt som man kan tycka om ett trevligt husdjur, ansåg de. Enligt bröderna Goncourt har de flesta kvinnor inte heller någon förståelse för det sköna, eftersom de saknade uppföstran. ”Det sköna är det som ens älskarinna eller piga instinktivt finna rysligt”, lyder deras misogyn definition av skönhet. När Edmond en gång stötte på en gammal älskarinna som hade gift sig och levde ett borgerligt liv konstaterade han nedlåtande: ”Hushållet har fläckt av sig på henne. Skuggan av en sparbanksbok vilar över hennes panna.”

Det verk som har visat sig mest livskraftigt är deras dagböcker, som till en början inte var avsedda att ges ut. Bröderna började skriva dagbok 1851. Efter Jules död publicerade Edmond 1887 ett urval, vilket bland kritiker och läsare väckte både förvåning och ilska. Man reagerade inför de bitska och avslöjande porträtten av författarkollegor och andra kända personer. De beskrev till exempel Balzac som obildad och avskyvärd och med en bodknodds fåfånga. Många kom nu att betrakta bröderna som inbitna skvallertackor, med en vass penna. Först 1956 utgavs dagböckerna i sin helhet.

Bröderna deltog aktivt i det parisiska umgängeslivet, vilket gav dem rikligt med stoff för dagböckerna. De gick på restauranger och kaféer och var flitiga besökare i prinsessan Mathildes salong, som spelade en betydande roll i dåtidens litterära liv i Paris. Deras ögon var vidöppna för allt, och de kommenterade öppenlydligt, ofta både grymt och elakt, det som var på gång i den litterära världen. Dagböckerna är tveklöst ett historiskt och sociologiskt värdefullt dokument. Samtidigt som de levandegör en epok, fångar en tidsanda och en kultur, kan de läsas som brödernas självbiografi.

Edmond skriver även om broderns bortgång, vilken inträffade samtidigt som kriget mellan Preussen och Frankrike pågick,

Kommunen bildades och Paris var belägrat. Den nationella tragedin ställs mot den privata. Edmond vandrar nedstämd runt i staden, sörjande sin bror, och tar med alla sinnen in den uppjagade, ångestfyllda stämning som råder. Här är det reportern som håller i pennan och noterar förvirringen och skräcken: ”Det är inte att leva – detta att leva i det stora och skrämmande okända som omger oss och håller oss i sin gastkramning.”

Han beskriver hur folk tar skydd mot bomberna som faller. Man väcks av kanondunder, hör ständigt ett dånande i fjärran och ser dödsbleka, sjuka soldater bäras förbi på bårar. Boulevard Montparnasse kan plötsligt fyllas av kanoner och ammunitionsvagnar som vänder hem till Paris. Det är svårt att få tag på mat, köerna ringlar ändlösa utanför affärerna och man tvingas rentav slakta djuren i Jardin des Plantes för att få föda. Hungersnöden hägrar vid horisonten, och de eleganta parisiskorna förvandlar sina toaletterum till hönsgräddor, noterar Edmond. Men hans estetiska sinne förnekar sig inte ens i krigsskildringarna. De olika scener

han bevitnar jämför han gärna med tavlor. Hästarna som kråmar sig får honom att tänka på en målning av Géricault. I rapporteringen från det krigshärjade Paris jämförs verkligheten genomgående med konstverk, som om det vore i konsten man fann det sanna och det verkliga.

Författarnas livsleda och förakt gentemot samtiden framträder inte sällan i dagböckerna. ”Allt har sammansvurit sig för att över vår litterära bana strö missräkningar, nederlag och bittra erfarenheter, göra den hårdare än någon annans”,

skriver de. Tristessen var ett slags organiskt tillstånd hos bröderna, särskilt hos Edmond. Kanske bottenade den i det faktum att de aldrig fick något riktigt genombrott som författare. När kritiken var ljum och publiken svek isolerade de sig och rationaliserade sitt misslyckande genom att betrakta sig som överlägsna andra. Deras tänkande var i hög grad elitistiskt. Framgång är endast för medelmåttorna, resonerade de. Men det fanns en dubbelhet hos dem. Trots deras förakt för det mesta i tillvaron, var de till exempel djupt besvikna över att de inte fick hederslegionen. Deras fixa idé om en allmän ovilja gentemot dem blev närmast patologisk. Övertygelsen om att livet är fientligt mot dem som inte följer den breda allfarvägen löper som en röd tråd genom dagböckerna.

B röderna framförde i dagböckerna gärna kritiska synpunkter även på den litterära marknaden i stort och kulturens villkor. De uttrycker sig överlägset om publikens i deras ögon fördärvade litterära smak, till exempel dess förkärlek för slippiga verk och erotiska snaskigheter. De menade också att författarens ställning var hotad på grund av pressens framväxt. År 1867 skriver de: ”Denna tid ser vi början till bokens försvinnande på grund av dagstidningen. Författaren kommer att trängas undan av journalisten. Ingen kommer att hänge sig åt konsten, åt idealen. Den sanne författaren kommer att betraktas som en kuriositet eller som en idiot.”

Bröderna Goncourt var ett par pessimistiska skeptiker, som skarpögt observerade en samtid de uppfattade som vulgär och materialistisk. De upphörde aldrig att fascineras av det som tilldrog sig i det kulturella Paris. Åtskilligt fyllde dem med avsmak. ”Jag känner vämjelse över mina samtida”, står det i dagboken 1867. Ändå noterade de oförtrutet dag för dag det som hände omkring dem. Konstens mål, som enligt bröderna Goncourt var att vinna evighet, kunde endast nås genom att i ord fixera det flyktiga, fånga strimor av mänskligt liv och beteende. ✨

HISTORIA

Flykten genom Berlin

Karin Westin Tikkanen skildrar hur svenska studenter hjälpte östtyskar att fly efter att Berlinmuren hade byggts, skriver **Charlotta Seiler Brylla**.

I HÖSTAS VAR det återigen dags att fira en av nutidshistoriens viktigaste händelser: det har hunnit gå 30 år sedan Berlinmurens fall. I Tyskland högtidlighölls händelsen lite mer eftertryckligt än tidigare år. Det var som om den senaste tidens polarisering – med ökat stöd för det högnationalistiska partiet *Alternative für Deutschland* (AfD) i östra Tyskland – i alla fall en kort stund skulle slätas över med festligheter och ett kollektivt erinrande om den fredliga revolutionen i november 1989. Samtidigt var det ett passande tillfälle för medborgarrättsaktivister och andra aktörer att visa hur AfD missbrukar deras tidigare paroll *Wir sind das Volk* ("Det är vi som är folket") för en helt annan politisk agenda.

Och nog finns det skäl att påminna om det storartade i att folket i DDR faktiskt fick nog och gick ut på gatorna, framförallt i Leipzig, där de demonstrerade för yttrandefrihet och möjligheten att resa. Sedan gick allt fort tills DDR-medborgarna den 9 november vägrade gå hem innan vakterna till sist hissade upp bommen vid gränsövergången Bornholmer Straße och lät massorna strömma över till Västberlin.

Under 28 år stod Berlinmuren – som på östsidan var förstärkt med taggtråd, minor och intensiv militär bevakning – som den yttersta symbolen för Europas delning och utgjorde en absurd normalitet för stadens invånare. Gator, hus och familjer separerades av muren när den byggdes natten till den 13 augusti 1961. De så kallade gränsgångarna som bodde i Östberlin, men arbetade eller studerade i Västberlin blev bokstavligen över en natt avskärmade från sin vardagliga verksamhet. Under de kommande åren gjordes åtskilliga flyktförsök, varav flera var framgångsrika, men det var också många människor som miste livet i sina försök att lämna Östtyskland.

Om detta handlar Karin Westin Tikkanens *Flykten genom Berlin. Svenskarna i Stasis arkiv* (Historiska media). Boken skildrar den flyktverksamhet som bedrevs under murens första år, med ett särskilt fokus på de svenska studenter som var

inblandade. I centrum står den så kallade Girmanngruppen, en studentsammanslutning i Västberlin som med olika metoder smugglade ut östtyskar genom järnridån.

Gruppen, som fick sitt namn efter en av de drivande krafterna, Detlef Girmann, var uppfinningsrik och utvecklade olika strategier för att få ut sina östtyska kamrater på andra sidan. Från början handlade det främst om de ovan nämnda gränsgångarna, alltså de personer som studerat i Västberlin trots att de bodde på östsidan. Muren satte stopp för deras fortsatta studier. Men så småningom utvidgades verksamheten och även andra kunde få hjälp. Många gömdes i bagageutrymmena på bilar innan regimen började använda sig av röntgenkontroller vid gränsövergångarna. En ansenlig mängd östtyskar kunde också fly genom tunnlar som grävdes från västsidan och mynnade ut i olika stationer i öst. Dock var det flera tunnelbyggen som upptäcktes, varpå både flyktingar och flykthjälpare greps. Säkerhetspolisens agerande krävde även flera dödsoffer.

GIRMANNGRUPPEN HADE DESSUTOM kommit på ett raffinerat sätt att smuggla flyktingar med hjälp av andra personers pass. Den så kallade dubbelgångarmetoden gick ut på att östtyskar fick använda ett id-kort eller pass som tillhörde en hyfsat *look-alike-person* från väst. Till en början använde Girmann och hans vänner västberlinska id-kort, men snart förbjöds västberlinarna att korsa gränsen till öst; en tid kunde västtyska pass användas innan gränspolisens kom dem på spåren. Då blev lösningen att gå över till utländska pass.

Den tysk-tyska gränsen var officiellt inte en internationell gräns, varför passen inte stämplades vid in- och utresa. Därför kunde gränsvakterna inte kontrollera om en utländsk resenär hade rest in tidigare samma dag eller inte. Således var det möjligt att med ett falskt pass stiga på ett tåg till Skandinavien utan att saknade stämpel väckte misstanke. Metoden medförde

Bukarests nya mastodontbygge

64 Henrik Nilsson tittar på rumänsk arkitektur

Ropen från stammen

66 David Andersson om liberalen Mario Vargas Llosa

De långa linjerna

68 Carl Rudbeck läser historikern George Duby

Sexhandeln på Bellmans tid

70 Petra Östergren granskar en ny bok

Krönika

71 Edvard Hollertz vämnar om vår mjölk

I korthet

71 Jakob Sjövall om Dieter Wieland

Flykt från Östberlin 1961.

givetvis andra svårigheter. Flyktingarna var tvungna att kunna åtminstone några fraser på språket i det land de påstod sig komma från. De utrustades också med kläder, mynt eller olika slags biljetter som skulle styrka nationaliteten.

Det är här de svenska studenterna kommer in i bilden. Den egentliga huvudpersonen i Westin Tikkanens bok är Leif Pers-

son, en student från Lund som vid ett besök i Västberlin november 1961 värvas av Girmanngruppen. Tillsammans med en kamrat blir Persson en viktig kugge i flyktingmaskineriet. Han samlar in svenska pass som ska hjälpa de östtyska flyktingarna, han fungerar som kurir åt Girmanngruppen och agerar också medhjälpare vid ett par av tunnelaktionerna. Allt ser ut att avlöpa väl

tills Persson i mars 1963 arresterades av den östtyska säkerhetstjänsten Stasi i Sassnitz.

Detlef Girmann, Dieter Thieme och Bodo Köhler är tidigare bekanta – författaren Uwe Johnson är en av dem som har lyft fram Girmanngruppen, som ska ha hjälpt cirka 1 200 personer att lämna DDR. De svenska aktörerna är däremot tidigare okända och det är välkommet att Westin >>

Tikkanens berättar deras historia. Hon gör det dessutom mot en bakgrund, som introducerar läsaren till det delade Tysklands och Berlinmurens fascinerande förflutna. Visst är allt lite grov-hugget och nog är Östberlin väl grått och ensidigt skildrat. Men det fungerar som fasad till Leif Perssons berättelse, som återges desto mer differentierat och rafflande.

Perssons och hans vänner vistelser i Berlin beskrivs i detalj. Allt ifrån deras känslomässiga tillstånd till klädesplagg är noggrant återgivna och skapar en stark känsla av närvaro. Det är svårt att lägga ifrån sig boken, som rymmer både drama och politik. Varför greps egentligen Persson? Och varför var gruppen så otursförföljd, även om man lyckades få ut många? Westin Tikkanen har hittat svaren på dessa frågor i Stasiarkivet och tack vare de dokumenten kan hon också visa hur Stasis skådeprocess gjorde Persson till en spelpjäs i den östtyska propagandan, som var ytterst fientlig åren efter murens fall.

FÖRFATTAREN HAR OCKSÅ kunnat komplettera arkivstudier och intervjuer med dåtida nyhetsrapportering, eftersom gripandet av Leif Persson och de utsmugglade passen även fångar de svenska mediernas intresse. Den senare historieprofessorn Sverker Oredsson dyker upp som diplomatisk ordförande för Lunds studentkår i processen att få Persson fri samtidigt som DDR inte får kritiserats offentligt på grund av den neutrala svenska hållningen. Här hade Westin Tikkanen kunnat fördjupa sitt resonemang genom att luta sig mot Birgitta Almgrens tidigare böcker om DDR och Stasi från 2009 och 2011 och Christoph Andersons *Operation Norrskén. Om Stasi och Sverige under kalla kriget* (2013). De hade gett en värdefull kontext till Leif Perssons historia, som nu ter sig en smula isolerad.

Konflikten mellan diplomati och moral samt frågan hur studenternas agerande ska värderas är intressanta aspekter i Westin Tikkanens bok. Idag associerar vi flyktingsmugglare med en ljus-skygg, skrupelfri verksamhet som slår mynt av människors utsatta situation. I kalla krigets Europa där kampen mellan ideologierna drevs till sin spets stämplades Girmanngruppen som en imperialistisk terrororganisation av DDR-regimen, medan de delvis hade hjältestatus i väst. Juridiskt sett bröt studenterna naturligtvis mot lagen, men i moraliskt hänseende fick de stöd av många. Det är en klassisk kallakrigsberättelse som Westin Tikkanen tecknar i sin bok. Men mycket känns förvånansvärt aktuellt. ✨

RESEBREV

Bukarests nya mastodontbygge

Dagens Bukarest är fortfarande präglad av Ceaușescus Nordkorea-inspirerade arkitektur. Det går dock även att finna spår av den konstnärligt blomstrande mellankrigstiden, skriver **Henrik Nilsson**.

”HADE MAN INTE vetat att det var ett slott, kunde man ha tagit det för en liten stad.” Jag tänker på lantmästaren som blickar uppåt det gåtfulla berget i Franz Kafkas roman *Slottet* när parlamentsbyggnaden i Bukarest tornar upp sig. Det är glest mellan träden i Izvorparken, som om man inte ville skymma sikten av den marmoriga kolossen. Åren efter den stora jordbävningen 1977 drog Nicolae Ceaușescu, inspirerad av nordkoreansk stadsplanering, upp riktlinjerna för en helt ny stadsdel med breda avenyer, myndighetsbyggnader och bostäder för partifunktionärer. Det mörka hjärtat i denna vision skulle bli just ”Folkets hus”, med sina mer än 1 000 rum, varav endast en mindre del färdigställdes och senare togs i bruk.

Det är svårt att veta vilka adjektiv man ska använda för att beskriva denna byggnad, som hör till de största i världen. Att ta sig tid att gå runt Casa Poporului handlar egentligen inte bara om att runda ett palats, utan att under en ansevärd stund befinna sig i dess närmast skräckinjagande skugga. När man blickar upp mot dessa fasader och balkonger kan man erfa ett slags optiskt förtryck. Utmattade efter decennier av kommunistiskt styre måste stadens invånare ha frågat sig om det överhuvudtaget var möjligt att någonsin göra sig kvitt den politiska makt som åstadkommit en sådan skapelse.

ÄNDÅ SKULLE BEFRIELEN komma redan innan Folkets hus helt hade färdigställts. När trettioårsjubileet av decemberrevolutionen 1989 högtidlighölls under de sista dagarna förra året visade rumänsk teve ännu en gång den närmast hypnotiska filmen som fångar diktatorsparet på balkongen till Centralkommitténs palats. Några dagar senare skulle de avrättas efter en summarisk rättegång. Det är omöjligt att slita blicken från Ceaușescu när han under talets gång förstår att det omöjliga

håller på att hända; att den stora folkmassan på den öppna platsen nedanför håller på att vända sig mot honom. Den flackande blicken, handen som obeslutsamt svävar i luften. De mekaniska och lönlösa uppmaningarna till besinning i mikrofonen, munnen som hänger öppen av förvåning – det vi ser är ingenting mindre än det totalitära systemets sammanbrott återspeglad i ansiktet hos dess främsta företrädare.

OM FILMSEKVENSEN AV Ceaușescu visar den rumänska regimens kollaps i realtid, är skeendet än idag högst avlästbart i Bukarests stadsbild. En bit från Folkets hus ligger Dâmbovițafloden. Till skillnad från Donau i Budapest eller Moldau i Prag flyter dess vatten liksom motvilligt genom staden och lockar inte till promenader eller romantiska möten. Vid stranden ligger en av de mest sinistra byggnader jag känner till. Den var tänkt att hysa ett stort museum över den rumänska kommunismens historia, men revolutionen kom emellan. Istället har dess gigantiska, aldrig oavslutade struktur kommit att bli en påminnelse om den totalitära ambitionens fallhöjd. Under senare år har det funnits planer på att slutföra bygget för att antingen hysa ett radiohus eller ett köpcentrum. Men inget arbete pågår när jag en vinterdag kommer förbi byggnaden och ryser till av obehag vid åsynen av de höga kolonnerna kring det tomma innanmätet.

Under 1960-talet distanserade sig Rumänien i viss mån från Sovjetunionen, och förde en självständig utrikespolitik som inte minst yttrade sig i landets kritik av Warszawapaktens invasion av Tjeckoslovakien 1968. Under de följande decennierna tilltog den inhemska repressionen och fattigdomen, samtidigt som personkulten av Ceaușescu ökade. Utvecklingen satte sina spår i städernas och byarnas uppbyggnad, och när den Pyongyang-inspirerade omdaning av Buka-

Bukarest.

FOTO: ALAMY

rest inleddes fick en annan stad ge vika; de urbana miljöer som under mellankrigstiden haft blicken riktad västerut och förlänat huvudstaden smeknamnet "Lilla Paris". Hela kyrkor transporterades bort på hjul, och gammal bebyggelse revs. På Stadsmuseet i Bukarest – passande nog inhytt i ett av de aristokratiska palats som överlevt sedan 1800-talet – finns föredömligt uppdaterade utställningar om dessa brutala förändringar. Besökaren kan bland annat snurra på klossar försedda med äldre och nyare fotografier som visar hur specifika torg och kvarter såg ut före och efter förödelsen.

DEN SOM PROMENERAR med uppmärksam blick finner emellertid att mer av det äldre Bukarest har överlevt än man vid första anblicken tror. Då tänker jag inte bara kaféet Capşa, en viktig samlingsplats för dåtidens intellektuella, eller den ståtliga konsertsalen Ateneum, dit den judis-

Vem skulle kunna gissa att dessa grå hus har tjänat som utgångspunkt för stor europeisk romankonst?

ke författaren Mihail Sebastian – vars dagbok nyligen kom på svenska – brukade gå för att lyssna på konserter med klassisk musik. Utan också på kvarter där man kan gå runt i timmar och beundra arkitekturen som klarat sig, inte minst de många privata villorna i så kallad nyrumänsk stil, som under 1900-talets första sekler förenade bysantinska och orientaliska element med renässans och barock – något som påminner om den rumänska kulturens belägenhet mellan öst och väst. En del av

dess gamla hus har renoverats, andra liknar mest gamla kråkslott med slitna fasader, som på sommarhalvåret är halvt dolda bakom klätterväxter.

NÄR MAN KIKAR in genom grindarna mot sådana hus, eller promenerar i den sympatiska Cişmigiuparken – omskriven av generationer av författare – är det lätt att fantisera om hur staden hade tett sig om inte det totalitära mörkret sänkt sig över landet efter andra världskriget. Och att drömma sig tillbaka till den konstnärligt blomstrande mellankrigstiden, som fick den franske surrealistén André Breton att utbrista att "världens centrum har flyttat till Bukarest". Stadens egna dåtida författare och konstnärer drömde sig dock ofta bort mot västligare trakter. En del av dem skulle senare också hamna där, exempelvis filosofen E M Cioran – som bytte promenaderna i Cişmigiuparken mot dem i Luxembourgsträdgården i Paris. >>

Stadens metamorfoser under 1900-talet har fått sitt främsta samtida litterära uttryck hos prosaisten Mircea Cărtărescu, som är född 1956. Jag tar metron ut till den långa Ștefan cel Mare-boulevarden, där höghusen som uppfördes under kommunismen står i så långa, monotona rader att det är svårt att föreställa sig att ens de boende kan hitta hem till rätt port på kvällen. Vem skulle kunna gissa att dessa gråa hus har tjänat som utgångspunkt för stor europeisk romankonst? Ändå utgår faktiskt Cărtărescus prosavärld, såväl trilogin *Orbitór* som den senaste till svenska översatta romanen *Solenoid*, från just dessa miljöer, där författaren själv också växte upp. I en av dessa lägenheter sitter hans alter ego, den unge pojken Mircea, i pyjamas med fötterna uppe på elementet – och stirrar ut över det Bukarest som hos Cărtărescu får de mest visionära och egensinniga drag.

ÄVEN DEN ÄLDRE – och försvunna – huvudstaden är emellertid högst närvarande i hans författarskap. När jag går på de mindre gatorna, låter blicken glida över kråkslottens alla tinnar, kupoler och igenbommade torn – kan jag inte skaka av mig minnet av nyckelscenen i den långa berättelsen "Tvillingarna", som ingår i novellsamlingen *Nostalgia*. Den unge berättarens kärlek bor i sådant äldre hus. Precis när de ska älska för första gången öppnar hon en dörr till underjorden. Portaler av detta slag återkommer i Cărtărescus fiktion – och just den här visar sig via underjordiska gångar leda till det naturhistoriska museet i en helt annan del av staden. Hur långt är det inte – slår det mig – från Cărtărescus tankevidgande tunnlar till de katakomber som den paranoide Ceaușescu skapade som en potentiell flyktväg från Folkets hus?

Mastodontprojektens tid i Bukarest är emellertid inte helt över. Sedan ett decennium tillbaka pågår stadens för närvarande mest kontroversiella byggnadsprojekt – passande nog på den vidsträckta tomten bredvid Casa Poporului. Om tre år beräknas världens största ortodoxa katedral stå klar. Kupolerna lyser redan i vintersolen. Kritikerna vänder sig mot den mäktiga rumänsk-ortodoxa kyrkans politiska inflytande, och det faktum att staten skjutit till stora summor pengar under inte helt transparenta former. När jag blickar upp mot lyftkranarna, tänker jag att makten byter skepnad, men fortsätter att drömma fram nya kolosser i staden. Förhoppningsvis finns det alltid röster – likt Cărtărescus – som med fantasins tunnelsystem undergräver deras ambitioner. ❀

POLITISK FILOSOFI

Ropen från stammen

I en ny bok hyllar Mario Vargas Llosa sju liberaler som har inspirerat honom, skriver **David Andersson**.

UNDER 1900-TALET UTTRYCKTE många framstående författare och intellektuella stöd till olika typer av diktaturer, inte minst kommunistiska. De som konsekvent försvarade demokratin – sådana som Hjalmar Söderberg, Eyvind Johnson, George Orwell och Mario Vargas Llosa – utgör närmast undantag. Bland de författare som har fått Nobelpriset under 2000-talet framstår Vargas Llosa som ett av de allra bästa valen. Det beror naturligtvis i första hand på briljanta romaner som *Bockfesten*, *Kriget vid världens ände* och *Tant Julia och författaren*. Men han är också en välgörande kontrast till politiska extremister som Handke, Saramago, Pinter, García Márquez, Sartre och Neruda.

Även Vargas Llosa tvivlade dock under 1960-talet på demokratis värde. I den nyligen utkomna boken *Lockrop* (i över-

par och lämnade oss beundrare och vänner med en skrämmande känsla av övergivenhet."

Vargas Llosa beskriver vilket starkt intryck boken *De sårbara demokratierna* gjorde på 1980-talet. Där hävdar Revel att västvärlden befinner sig i ett underläge och hela tiden förlorar mark mot Sovjetkommunismen. Den analysen visade sig snart vara alltför pessimistisk. Demokratin var starkare än befarat, och det kan vara värt att minnas nu när många åter ser mörkt på framtiden.

ALLA SOM PORTRÄTTERAS i *Lockrop* är personer som Vargas Llosa beundrar mycket. Det hindrar inte att han också skriver om deras svagheter. Han kritiserar Ortega y Gasset för hans bristande förståelse för marknadsekonomin, och den därmed sammanhängande negativa inställningen till USA. Han konstaterar att Hayek inte förstod den avgörande skillnaden mellan totalitär och demokratisk socialism.

Vargas Llosa är också kritisk till Karl Poppers demonstrativa ointresse för språkfrågor. Poppers inställning var i och för sig förståelig som en motreaktion mot den överbetoning av språket som har varit vanlig bland många moderna filosofer, både så kallat analytiska och kontinentala. Men Poppers excentriska användning av för honom centrala uttryck som "historicism" och "social ingenjörskonst" är problematisk. (Mer adekvat vore kanske att använda begreppen "historiedeterminism" respektive "reformism".) Överhuvudtaget är Poppers prosa lite otymplig, vilket försvårar förståelsen. De främsta stilisterna bland de utvalda liberalerna är, menar Vargas Llosa, Ortega y Gasset och Isaiah Berlin.

Just Berlin är kanske den som Vargas Llosa är allra mest förtjust i. Han skriver träffande: "Det mest förvånande draget hos denna tänkare är att han – vid första ögonkastet – inte tycks ha något eget tänkande [...] När man läser Isaiah Berlin får man intrycket att han i sina essäer uppnådde det som de flesta moderna skönlit-

Ett annat hot är den politiska korrekthet och censurmentalitet – "de nya inkvisitorerna" – som breder ut sig.

sättning av Elisabeth Helms, Timbro) beskriver han i korthet sin vandring från marxist och Castrobeundrare till övertygad liberal.

Huvuddelen av *Lockrop* utgörs av essäer om sju framträdande liberaler: Adam Smith, José Ortega y Gasset, Friedrich von Hayek, Karl Popper, Raymond Aron, Isaiah Berlin och Jean-François Revel. Det är naturligtvis ett subjektivt urval, det mest överraskande namnet torde vara Revel. Enligt Vargas Llosa har han stått för de viktigaste bidragen till den franska idédebatten under de senaste decennierna. När han dog 2006 uppstod "ett intellektuellt tomrum i Frankrike som hittills ingen har kunnat fylla. Den liberala kulturen miste en av sina mest begåvade och stridbara förkäm-

Mario Vargas Llosa.

FOTO: PIERRE-PHILIPPE MARCOU/TT

terära författare efter Flaubert (och tack vare honom) har försökt få till stånd i sina verk: att sudda ut sig och göra sig osynliga för att skapa intrycket att deras historier har tillkommit av sig själva.”

Berlin var både filosof och idéhistoriker, han skrev ofta med inlevelse om obskyra filosofer från äldre tider. I mötet med andra tänkare kunde han också precisera sina egna ståndpunkter. Berlin menade att monismen var ett grundläggande drag i den västerländska idéhistorien, från Platon över upplysningsfilosoferna till våra dagar. Det innebär att alla goda värden kan förenas och att det finns definitiva svar på livets alla frågor, också de politiska och existentiella.

ISAIAH BERLIN HÄVDADE istället att det finns ett antal olika värden – till exempel frihet, jämlikhet, rättvisa och kunskap – som måste hamna i motsättning till varandra. Man kan till exempel inte ha maximal frihet och samtidigt stor jämlikhet. Det var ett skäl till att Berlin förkastade alla utopier om ett framtida lyckorike. Han var alltså en anhängare av värdepluralism men var samtidigt noga med att påpeka att pluralism inte är detsamma som relativism. Berlin lyfte gärna fram tidigare tänkare i historien som Machiavelli, Vico, Herder och romantikerna, där han hade upptäckt en liknande pluralistisk inställning.

Den svenska utgåvan av *Lockrop* hade

mått bra av lite större redaktionell omsorg. Platons mest centrala verk heter på svenska *Staten*, inte *Republiken*. Isaiah Berlins bok om två viktiga tänkare heter *Vico and Herder*, inte *Harder*. Det sovjetiska så kallade tövädret var inte alldeles i sin början 1965, det hade stoppats genom avsättandet av Chrusjtjov 1964. Den lärjunge till Berlin som gav ut hans skrifter heter Henry Hardy, inte *Harder*. På flera ställen i boken används ordet ”koncept”, när det rimliga vore ”begrepp”.

PÅ SIDAN 124 får vi reda på att William Johnstons bok *The Austrian Mind* nyligen har kommit på spanska, en uppgift som kunde ha strukits i den svenska upplagan. På samma sida står det att en berättelse av Selma Lagerlöf hade avgörande betydelse för Poppers intresse för böcker och läsning. Det sägs dock inte vilken, något som torde vara betydligt mer relevant för svenska läsare. (I sin självbiografiska bok *Unended Quest – an Intellectual Autobiography* skildrar Popper hur hans mor läste *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* för honom och hans systrar. Därefter hade han under lång tid för vana att läsa om den boken åtminstone en gång om året. Han älskade också Lagerlöfs övriga böcker, med undantag av *Gösta Berlings saga*.)

Detta är dock bisaker. Förlaget skall ha all heder av att man har gett ut denna bok,

som både bidrar till förståelsen av Vargas Llosas författarskap och lyfter fram ett antal centrala liberala tänkare.

Boken är naturligtvis till stora delar tillbakablickande; det är en hyllning till individer, som sedan länge är döda. Kampen mot totalitära ideologier som kommunism och fascism var central för flera av dem. I förordet till den svenska utgåvan pekar Mauricio Rojas på de nya hot mot liberalismen, som Vargas Llosa bekämpar. Det handlar till exempel om populismen; Vargas Llosa har beskrivit Trump som en fara för USA och känner sig mindre hemma i Storbritannien efter brexitomröstningen. Ett annat hot är den politiska korrekthet och censurmentalitet – ”de nya inkvisitorerna” – som breder ut sig. Det har inte minst drabbat universitetsvärlden, där åsikter skall kunna prövas förutsättningslöst och där det borde finnas en nyfikenhet på böcker och tänkande från äldre epoker.

I essän om Popper skriver Vargas Llosa: ”Slaget är inte vunnet och kommer förmodligen aldrig att bli det. Lockropet från stammen, dragningskraften i en tillvaro där individerna väljer att förslava sig i en religion eller doktrin eller under en ledare som har ansvaret för att ge dem svaret på alla problem [...] slår uppenbarligen an djupt liggande strängar i människans hjärta.” ✨

De långa linjerna

Efter att historikern Georges Duby beskrivit den franska medeltiden blev den aldrig mer sig lik. Nu har hans verk kommit i nyutgåva, skriver **Carl Rudbeck**.

UNDER DEN SENARE halvan av 1900-talet var franska historiker och fransk historieskrivning en *vogue*. Det var här man hittade nya ämnen och sätt att hantera det förflutna. Det började redan på 1930-talet med den så kallade Annalesskolan, vars första stora namn var Lucien Febvre och Marc Bloch. En ledande gestalt var Fernand Braudel vars mäktiga verk om Medelhavsvärlden under tiden för Filip II gjorde fransk historieskrivning internationellt ryktbar. Ett utmärkande drag var att man betonade *la longue durée*, de långsamma förloppen, ofta på bekostnad av aldrig så spektakulära händelser.

Dessa historiker sysslade också gärna med det som kallas mentalitetshistoria, alltså hur människor subjektivt upplevde sin värld och sin tid. Philippe Ariès skrev två klassiska studier, en om synen på barn och en annan om inställningen till döden. Många av dessa böcker blev bästsäljare och ibland till och med internationella sådana. Mest känd är väl Emmanuel Le Roy Laduries bok om den lilla byn Montailou och de – ur ett strikt katolskt perspektiv – irrläror som florerade där.

Georges Duby är en i denna konstellation av betydande historiker. Han har nu, som den första moderna historikern, inkluderats i *Bibliothèque de la Pléiade* med sina *Œuvres* (Gallimard). Felipe Brandi har skrivit en inledning och förklarande noter. Det har blivit en volym på över 2 000 sidor, som inkluderar hans viktigaste verk.

Att Duby fått denna ära är signifikativt på flera sätt. Det bekräftar hans höga status bland kollegerna i facket. Men det säger också något om vår tids intellektuella klimat. De flesta volymer i Pléiadebiblioteket ägnas åt romanförfattare och poeter men i takt med att skönlitteraturen får alltmera marginell status har man börjat kommit att inkludera också andra typer av författare.

För inte så länge sedan kunde en ny roman bli något av en internationell angelägenhet. Idag kan jag bara komma på en romanförfattare som har förmågan att väcka ett sådant internationellt intresse och det är Michel Houellebecq. Tv-serier har i mångt och mycket tagit över. När den bildade medelklassen förr i tiden satt hemma och läste Vilhelm Moberg eller

Samhället strukturerades eller kanske segregerades enligt schemat: de som ber, de som krigar, de som arbetar – präster, adel och bönder.

Albert Camus tittar den idag på det *Succession* eller *Stranger Things* eller vad nu HBO och Netflix har att erbjuda. Och modern poesi ska vi bara inte tala om ...

I denna intellektuella konjunktur är det inte så konstigt att tomrummet har fyllts av andra typer av texter, av andra genrer. Inte minst av historia och biografier. Se bara på förra höstens svenska bokutgivning med substantiella verk om Linné, Bellman, Nobel och Selma Lagerlöf. Kanske är det dags också för Svenska Akademien att vidga synen på vad som är litteratur och börja titta på historiker och filosofer. Det är inget radikalt förslag, utan knyter an till en gammal tradition. Bland tidigare Nobelpristagare märks historiker som Theodore Mommsen och Winston Churchill, och filosofer som Henri Bergson och Bertrand Russell.

HAD AKADEMIEN VALT den vägen för några decennier sedan hade den inte kunnat undgå att upptäcka Duby, som då stod på det franska intellektuella etablissemangets topp: professor vid Collège de France och medlem av Franska akademien. Inte bara det: hans böcker sålde som aldrig förr, och han var en ofta sedd gäst i fransk tv.

Vägen dit hade varit lång, om än inte särskilt krokig. Han föddes i Paris 1919 och doktorerade 1952 på en avhandling om franskt samhällsliv under 1000- och 1100-talen. Till mångas förvåning och indignation tackade han nej till en professur i Paris, han föredrog ett sydligare klimat och den provençalska solen i Aix-en-Provence. Han dog 1996. Hela hans verk sysslar med medeltiden, hans värld börjar ungefär år 900 och slutar vid mitten av 1400-talet.

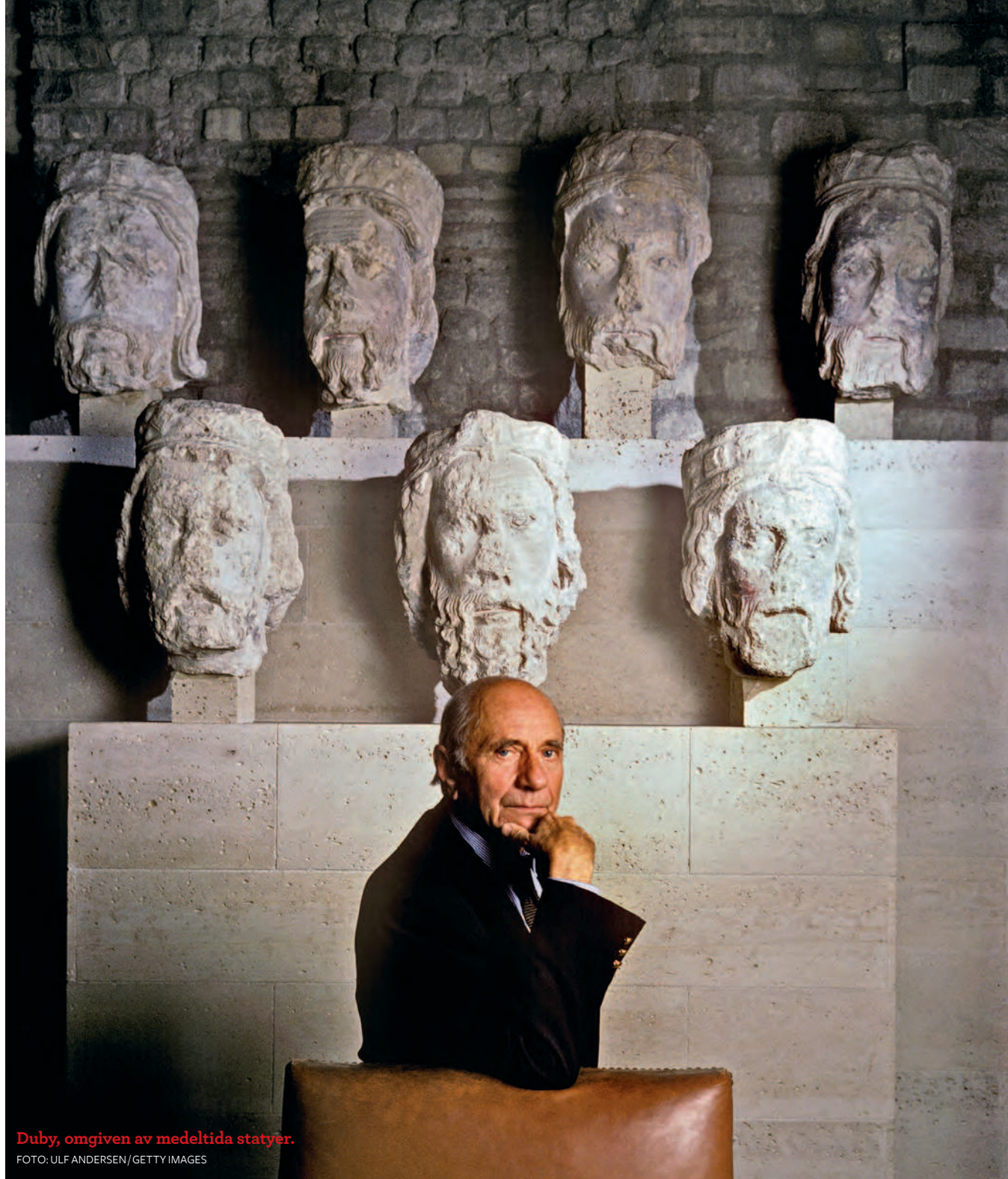
I en lång rad böcker beskriver han dessa sekler ur alla upptänkliga synvink-

lar. Ibland i stora svepande perspektiv som det lysande panorama som inleder *Le temps des cathédrales*, där 900-talets Europa beskrivs som glest befolkat, fattigt, hemsokt av sjukdomar och lidande: "Att äta sig mätt under hela året tycktes då som ett enormt privilegium för några adelsmän, präster och munkar. Resten var slavar under hungern. De kände det som människans typiska villkor. Människans naturliga tillstånd är lidande. Hon känner sig naken, berövad allt, utlämnad åt döden, åt ondskan, åt fasor." En långsam renässans – som snart blev urban – och som inleddes av kyrkans män uppmuntrade konstruktionen av mäktiga katedraler och storartad konst.

BOKEN OM KATEDRALERNAS tid kännetecknas av *la longue durée* – nästan ett halvt millennium. Det kom som något av en överraskning att han skrev den bok som blev hans publika genombrott – *Le Dimanche de Bouvines* – om en speciell händelse, som inträffade söndagen den 27 juli 1214 vid Bouvines i Flandern. Där besegrade den franske kungen Filip II August en internationell armé under ledning av den tysk-romerske kejsaren Otto IV. Men Dubys bok innehåller mycket mer än bara en bataljmålning.

Han beskriver krigets mekanismer, hur det kunde komma sig att slaget utkämpades på en söndag – en dag då man vanligen inte slogs – hur de båda härarna formades och inte minst om hur slaget kom att bli legendomspunnet i senare fransk historieskrivning. Slaget var blodigt, men det var mest fotfolket som blödde och dog. I själva verket försökte man undgå att döda de höga herrarna. Bättre var att ta dem till fånga och sedan kräva lösesummor som kunde finansiera nästa krig: "År 1214 hade penningen invaderat krigets alla mekanismer." De så populära tornerspelet tycks ha varit mera riskabla för samhällets spetsar än krig. På slagfältet skyddades kungar, kejsare och furstar av sina väpnare.

Boken *Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme* (1978) kan betraktas som Dubys mest typiska. Där analyserar han skarp-sinnigt den medeltida politiska föreställningsvärlden och dess tre ordningar eller klasser. Samhället strukturerades eller

Duby, omgiven av medeltida statyer.

FOTO: ULF ANDERSEN/GETTY IMAGES

kanske segregerades enligt schemat: de som ber, de som krigar, de som arbetar – präster, adel och bönder. Det är, har det sagts, "en ohyggligt pessimistisk bok om den reaktionära ideologin", som skulle komma att strukturera det franska samhället under *l'ancien régime* ända fram till franska revolutionen. Det var också en bok som väckte debatt långt utanför en snäv krets av medeltidshistorier och som kom att engagera många av tidens ledande namn inom samhällsvetenskaperna.

Som alla andra av Dubys böcker utmärks den genom sitt vackra språk; Duby menade att historia inte bara var en vetenskap

utan också en konstform. Han skrev på sätt som bjöd in de allmänt intresserade läsarna istället för att som så ofta är fallet – inte minst inom fransk humaniora vid denna tid – stänga dem ute genom ett abstrust språk som gör det enkla svårbegripligt istället för att göra det svåra lättbegripligt. Det innebär bland annat att hans böcker har färre noter än vad som är brukligt i böcker av denna typ. I det färdiga resultatet smusslade han undan sina arkivstudier istället för att stoltsera med dem.

DUBYS BÖCKER HAR funnits tillgängliga i olika upplagor och flera finns i svensk

översättning. Vad finns det för skäl att läsa honom i denna upplaga? Felipe Brandi har inte bara skrivit en förträfflig sammanfattning av verket utan också kompletterat med noter, där han ger oss en antydning om all forskning som ligger bakom. Han har letat fram de dokument som Duby har konsulterat. Allt är samlat i slutet av denna volym; det står inte originaltexten utan ger den en djupare dimension eller klangbotten. Men vilken upplaga man än väljer så framstår Georges Duby som en av de stora inom 1900-talets historieskrivning. När han hade avslutat sitt värv var den franska medeltiden inte längre sig riktig lik. ✨

Sexhandeln på Bellmans tid

En ny bok beskriver prostitutionen i 1700-talets Stockholm. Den är lärorik men problematisk, skriver **Petra Östergren**.

JAG SÅG VERKLIGEN fram emot att läsa etnologen Rebecka Lennartssons bok om 1700-talets stockholmska sexhandel. Inte så att jag förhållit mig okritisk till hennes tendens att skriva utifrån ett "vi" som speglar majoritetssamhällets förundrande distans till kvinnors ovanliga val – men jag visste att hon är noggrann med sina källor, förtrogen med Michel Foucault och förmår att klä ett torrt material i en grann prosa. Hon har tidigare förtjänstfullt beskrivit hur myndighetskontrollen tedde sig ur sexsäljares perspektiv runt sekelskiftet 1900.

Och noggrann är Lennartsson även i *Mamsell Bohmans fall. Nattlöperskor i 1700-talets Stockholm* (Stockholmia). Här används rättsliga dokument, kränkande hordikter, hyllande Bellmansvisor, listor på skökor och deras kopplare, reseskildringar och manliga självbiografier, där gränsen mellan köpsex, tjatsex och våldtäkt är obehagligt utsuddade. Vi får följa den unga Lena Cajsa Bohmans strapatser i rätttegångar, hennes förehavanden med kopplerskan Lovisa von Plat, liksom en rad andra kvinnor med försänkningar i sexhandeln.

Bild av Elias Martin.

Vi får lära oss om krogarna där konakter knyts, promenader längs "Gröna gången" (nu Karlavägen) där transaktioner tar plats, "horbaler" som spårar ur och väcker folkets indignation och prästgårdarna dit kopplerskorna flyr – beskyddade av män med makt. Redogörelser för adelns mätresser, vilka som får bo kvar i sina slottsrum och vilka som skuffas ut ur societeten, illustrerar transaktionssexets många hierarkier. När man läser skildringarna av dem som drabbades av syfilis, med sönderfallande näsbrosk och såriga ben, liksom hemskheterna på Spinnhusen – dit de lägst bemedlade skickades på straffarbete och inte alltid kom levande tillbaka – känner man lättnad över att den tiden är förbi.

Alltsammans lärorikt och intressant. Kanhända väl många upprepningar, sidohistorier och släktrövisningar, men boken fyller ett tomrum. Snygg är den dessutom. Men inte oproblematisk.

PERSONLIGEN VILL JAG gärna begripa mig på myndighetskontrollen av sexhandeln under 1700-talet. Utomäktenskapligt sex, "hor", var olagligt, liksom att hålla bordell. Att "låta sig brukas" till skörlevnad på bordell

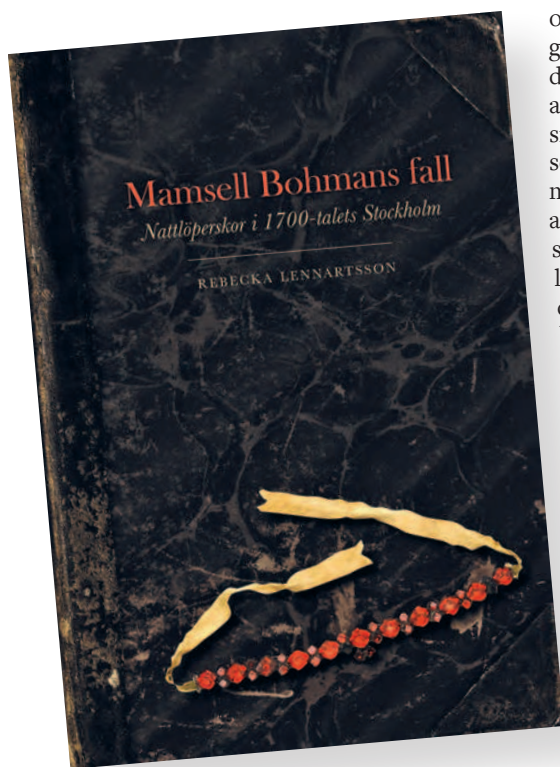
var olagligt. Men hur upprätthölls förbuden seklet igenom? Hur många blev dömda och vilka straff fick de? Och jag vill veta mer om något Lennartsson bara nämner i förbifarten, att den kvinna som tog betalt när hon begick hor behöll sin dygd intakt. Det är nytt.

Författarens uppsåt är dock ett annat. Hon vill ta sig an "horstigmat" – den sociala kontrollmekanism som delar upp kvinnor i fallna och ärbära, och svärta ned alla som rör sig utanför kvinnlighetens snäva ramar. Hur påverkade stigmat kvinnors liv på 1700-talet, hur hänger "horans" sociala och kulturella roll ihop med kommersiellt sex?

Lennartsson menar att horstigmat har föregått och producerat det vi idag kallar prostitution (istället för tvärtom). Och att prostitutionen i sin tur legitimerar och reproducerar stigmat. Prostitutionen åter-skapar också en sexualmoral som säger att könen har olika begär och att när män inte får utlopp för sina böjelser får de förgripa sig på de fallna kvinnorna.

MEN DET ÄR ett cirkelresonemang och det går inte att följa hur Lennartsson kommer fram till slutsatsen genom sitt material. Hon visar ju hur "horor" inte alltid skämdes, hur de undkom straff, var en integrerad del av staden och hyllades av skaldar. Sexhandel kunde vara ett sätt att försörja sig, stiga i status och skapa oberoende under en tid när ogifta kvinnor inte hade egendomsrätt. Men framförallt: det fasansfulla förakt och sexuella våld som sexköpare (och andra män) riktat mot "horan" skiljer sig på intet sätt mot vad den gifta "respektabla" kvinnan fått utstå genom århundrandena.

Bokens slutdiskussion tar spjörn mot samtida "sexliberala" forskares förståelse av horstigmat. Plötsligt frångår Lennartsson sin noggranna läsning av primärkällor och bygger istället polemiken på en enda (missvisande) tolkning av denna omfattande forskning, liksom en enda referens till en forskare, Hillary Kinnell, som inte alls hävdar det Lennartsson påstår. En mer källtrogen förståelse, i kombination med den historiska förtrogenhet och mångfasetterade etnologiska blick Lennartsson besitter, skulle ha kunnat resultera i en nydanande teori. ✨

Edvard Hollertz är politisk redaktör i Svenska Nyhetsbyrån och agronom.

Lantisar är smartare

I kön framför mig på det hippa bageriet i Stockholm city står en kvinna som inte nog många gånger kan påtala att det ska vara havredryck i cappuccinon. Inte mjölk. På *Nyhetsmorgon* i TV 4 får jag sedan höra hur fräsch och framtidsmedvetet det är att byta ut grädden i semlan. Och i magasinet *Fokus*, som ligger på bordet, ägnas samma dag inte mindre än fem uppslag åt temat mjölkskam. Själv skäms jag också – för att medvetna och välmenande konsumenter väljer bort mjölk för att signalera godhet.

Utan nötdjuren försvinner det öppna landskapet, som kräver betande djur. Den som väljer bort svenska mejeriprodukter bidrar till att slå ut ett av världens mest artrika landskap – svenska naturbetesmarker. Det som vi känner från Astrid Lindgrens berättelser och skolvslutningarnas sommarsalmer.

MJÖLKEN ÄR OCKSÅ ett smart livsmedel. Korna äter gräs, vilket människor inte kan. Betade marker binder koldioxid. Djuren får sitt foder mestadels från åkrar som många gånger har dåliga ekonomiska förutsättningar för att ge tillräckligt stora spannmåls-skördar. Utan djuren lär mjölgårdens åkrar och betesmarker planteras igen med granskog, så ser den krassa ekonomiska kalkylen ut.

I *Fokus* är däremot tongångarna annorlunda. När reportern nästan beställer komjölk på ett kafé i Stockholms centrum beskriver hon drycken som ”en barndomssynd man smyger lite med”. På minussidan räknas upp att mjölken är gammalmodig, saluförd av en mäktig industrilobby, omfamnad av rasister i USA och skadlig för vår värld. Beskrivningen dunkas ut på allehanda håll, i såväl reklamkampanjer som andra medier.

Senare på kvällen beklagar jag mig över situationen för en lantbrukare, som i sin tur ondgör sig över att ha åkt till huvudstaden för att hamna på en tillställning där det bara serveras 3,5:or. Det utvecklar sig till ett samtal om allt som folk i storstäderna inte begriper. Som att ekologiskt jordbruk ger lägre skördar och därför inte är så genomgott som det framställs. Eller hur lantbruket ska fungera i ett land med världsrekord i skatter och regleringar, men där konsumenterna inte fullt ut vill betala vad det kostar.

VÅR DISKUSSION FÖLJER ett klassiskt mönster. Stad ställs mot land. Den här gången är lantisarna smartare än stockholmarna, i ett annat sällskap kan det vara motsatta roller.

Det är dock ganska träffande att stad-land-konflikten kommer till uttryck i livsmedelsval. Samtidigt som höghastighetståg ska länka samman landet glider det isär runt middagsbordet. Min egen högst ovetenskapliga granskning gör gällande att havre- och mandeldrycker har intagit storstädernas fik och matbutiker. Men på väggkrogar och restauranger ute i landet är fortfarande mjölken det enda valet på kaffebordet.

Kanske är det inte heller de rent sakliga argumenten om mjölkens avtryck som spelar störst roll – utan snarare var den som köper drycken står geografiskt. Den som har kornas landskap nära ser mjölkens positiva sidor och fortsätter att köpa drycken, det gör däremot inte växande urbana grupper. Då vi samtidigt ser en politisk utveckling där storstädernas befolkningar blir mer rödgrönt liberala och de på landsbygder mer konservativt betonade blir mjölk en identitetsmarkör.

Mjölk handlar alltmer om politisk smak, än faktisk.

I korthet

Vårda din trädgård

Dieter Wieland (f. 1937) skulle egentligen ha studerat arkitektur för Richard Neutra i Kalifornien, men vände i sista stund på klacken och stannade i Tyskland. ”Vad ska en sån som jag göra i ett land där det inte finns några barockkyrkor?” frågade han sig själv. Istället kom han så småningom att bli en av Tysklands främsta dokumentärfilmare.

Då Wieland häromåret fyllde åttio firades han grundligt i tyska medier, inte minst Bayerischer Rundfunk där han verkat större delen av livet. I november såg man ytterligare anledning att uppmärksamma Wieland, då programserien *Unter unserer Himmel* – där han bidragit med många avsnitt – firade femtio år. Och visst finns det anledning att utnyttja varje tillfälle att lyfta fram denne filmskapare.

Hans filmer är ofta ett mellanting mellan naturfilmer och kulturhistoria. ”Jag är en ögonmänniska”, har han själv sagt, ”och mina ögon lider när kvalitet går förlorad.” Sedan 1970-talet har han därför dokumenterat kulturlandskapets förstörelse, i synnerhet i Bayern. De handlar om allt från hotade medeltidskyrkor till livet i alpernas skogar. Wieland har beskrivits som en ”ilsken poet” och mycket ligger i det: de ofta elegiska filmerna präglas av måleriskt vackra bilder, ett långsamt tempo där de som intervjuas får tala till punkt och Wielands egen nästan drömska röst som mjukar upp de ofta skarpa formuleringarna.

Udden riktas mot kortsiktighet, profitjakt och likgiltighet som leder till förstörelse av ett landskap som är förutsättning för kultur, för kontinuitet och för ett gemensamt minne. Men Wieland har en annan utgångspunkt än de typiska miljöaktivisterna. ”Jag har alltid försökt väcka kärlek”, sade han då han tog emot Lessingpriset för kritik 2016. Nyckelbudskapet är: Ta ansvar, ta hand om, förvalta. I en av sina mest kända dokumentärfilmer, *Grün kaputt*, uppmanar han till en större omsorg om den egna trädgården. Den som lär sig ta ansvar för en liten bit land kan också ta ansvar för en större, menar han.

Det poetiska anslaget, bildningen, blick- en mot de viktiga detaljerna, den vårdande ansatsen och något obestämt lyriskt i tonen är alla saker som kan få en att tycka att Wieland påminner lite om vår egen Sten Selander, poeten, kritikern och akademiledamoten som också var Naturskyddsföreningens ordförande i mer än tio år.

Jakob Sjövall

Detta nummers recensioner:

Anders Mathlein åker berg och dal-bana med en tungviktare; **Inger Enkvist** dechiffrerar nyspråk; **Karin Henriksson** reser i tanken; **Ulf Ellervik** följer S-kurvor; **Helena Granström** ställer rätt frågor; **Göran Frankel** klipper och klistrar; **Maria Engqvist** reder ut begrepp; **PJ Anders Linder** går i mål med Fru T; **Jonas Elvander** glömmer inte; **Katrine Marçal** läser över elitens axel; **Erik W Larsson** rapporterar från psyket.

Storstadshamn: Marlon Brando drömmer om klass.

FOTO: ALAMY

Utmanare i rutten bransch

Marlon Brando blev snabbt en gigant i drömfabriken, och dess främste manlige sexsymbol. Men han vägrade följa några regler för hur en filmstjärna bör uppföra sig. Anders Mathlein guidar bland äldre och nyare biografier.

BIOGRAFI

Att kort och gott kalla Marlon Brando "skådespelare" är som att säga att Zlatan Ibrahimović är ganska duktig på att sparka boll – korrekt men förminsande om en gestalt som redan under sin livstid upphöjdes till en gudalik position inom sitt gebit. Själv intog Brando en distanserad hållning till yrket. "En skådespelare", har han sagt, "känner man igen på att han börjar flacka med blicken så snart samtalet inte handlar om honom själv."

Bara 23 år gammal fick han sitt genombrutt som Stanley Kowalski i Tennessee

Williams *Linje Lusta* (*A Streetcar Named Desire*), först på scen på Broadway 1947 och sedan i filmversionen 1951, båda i regi av Elia Kazan. Så följde filmer som *Viva Zapata!* 1952, *Julius Caesar* och *Vild ungdom* (*The Wild One*) 1953, och *Storstadshamn* (*On the Waterfront*) 1954, för vilken Brando fick sin första Oscar.

På kort tid förvandlades han till en gigant i Hollywood, han blev drömfabrikens främste manlige sexsymbol, vare sig han bar linne, skinnjacka eller toga.

Även om karriären hade djupa dalar, levde Brando en stor del av sitt liv i en svärm av superlativer. Han blev en ikon, ett cinematografiskt begrepp, *Time Magazine* utsåg honom till 1900-talets störs-

ta filmskådespelare, och flera av hans gestaltningar betraktas som legendariska. Det etablerades ett slags konsensus kring att han förändrade skådespeleriet för alltid, och att i synnerhet amerikanska aktörer har tagit intryck av Brandos närvaro i sina roller.

Han återkom ofta till att alla människor är skådespelare, att vi omedvetet agerar hela tiden för att få det vi vill ha, för att manipulera andra, för att framställa oss själva som genuina och ärliga. Skillnaden mot professionella skådespelare är att dessa är medvetna om att de agerar.

Han slog igenom på teatern, men avskydde upprepningen och skulle i fortsättningen ägna sig åt filmen. Spontant

>>

niteten, infallen, det oväntade var det som kom hans kreativitet och spellust att blomstra. Talet om "metoden", *the method*, ett uttryck myntat på Actors Studio i New York – där han för övrigt aldrig var inskriven – avfärdade Brando. Skådespeleri handlade om att förstå författarens intention, att vara medveten om

"Om natten på atollen kunde han ligga naken på stranden och se på stjärnorna, eller sitta vid kortvågsradion och tala med människor över hela världen."

sina känslor och med fantasins hjälp spela ut dem.

Förgudningen hänger samman med styrkan i den amerikanska filmstjärnekulten, och att Hollywoods dominans sprider denna kult över hela världen. I Oscarstatyettens hemland förefaller framgång, att vara en celebritet, inbringa status och inkomster som inte riktigt har någon motsvarighet i europeisk film.

Brandos särställning visas, om inte annat, av antalet biografier som ägnats honom. 1994, tio år före sin död, utgav han självbiografen, *Songs my mother taught me*, spökskriven av Robert Lindsey. Det var samma år som Peter Manso publicerade sin 1100 sidor tjocka och skvallrigt infama *Brando. The Biography*, enligt uppgift baserad på bland annat 750 intervjuer. Andra titlar är – listan är långt ifrån komplett – *Brando Unzipped* av Darwin Porter (2005), *Somebody. The Reckless Life and Remarkable Career of Marlon Brando* av Stefan Kanfer (2008), *Marlon Brando* av Patricia Bosworth (2012), *Marlon Brando. A Memoir* av Nancy K Peardon (2013), *Marlon Brando. Anatomy of an Actor* av Florence Colombani (2013), *Brando's Smile* av Susan L Mizruchi (2015), och filmen *Listen to Me Marlon* (2015) av Steven Riley, en film som är ett bildsatt collage av skådespelarens många timmar av privata talinspelningar.

Till dessa fogas nu William J Manns nyutgivna tegelsten *The Contender*, som gör anspråk på att vara ett slutgiltigt porträtt, även om fler volymer väntar på utgivning. Mann är Hollywoodhistoriker och har författat biografier över bland andra Elizabeth Taylor och Barbra Streisand. Mann hävdar att nästan alla som tidigare skrivit om Brando har missuppfattat honom.

Detaljrikedomen i den här typen av böcker gränsar ibland till det löjliga, men sådant som hur Brando var klädd eller hur vädret var en viss dag på 1950-talet är också uttryck för kändiskulten, i vilken inget är för bagatellartat för att uteslutas.

Det kan väcka frågor om biografien som genre och om vad som är relevant i en

levnadsteckning. För oss som inte kände Brando personligen är det hans mest lyckade rolltolkningar som rimligen är av intresse, liksom förhållanden som låg till grund för hans förmåga som skådespelare. Men mycket i biografien kan kategoriseras som anekdoter och spekulationer som mest väddar till vår nyfikenhet. "Skå-

despeleriet är inte det mest intressanta med Marlon Brando", skriver Mann, men vad är det i så fall som är mest intressant?

Bokens titel, *The Contender* (Utmanaren), anspelar på en scen i *Storstadshamn*, som hör till det amerikanska kollektiva filmminnet. Brando som den misslyckade boxaren Terry Malloy sitter i baksätet till en taxi bredvid sin korrupte bror, spelad av Rod Steiger. "I could've had class", säger Terry i Brandos egen omstöpning av repliken i manuskriptet. "I could've been a contender. I could've been somebody. Instead of a bum. Which is what I am, let's face it." Mann utnäm-

anspråkslös och självkritisk – men också en infantil, slösaktig, excentrisk och narcissistisk kvinnoslukare, en depressiv koleriker som föraktade den ruttna filmbranschen och sin egen profession. Yrket var ett sätt att tjäna mycket pengar med minimal ansträngning. "Jag skrattar åt folk som kallar filmskapande för konst och skådespelare för 'konstnärer'", skriver han i självbiografen.

Samtidigt som han sade sig förakta filmvärldens förljugenhet och penning- och kändisfixering begärde han svindlande honorar som slukades av bland annat underhåll till barn och ex-fruar, och inte minst av hans atoll Tetiaroa i Franska Polynesien, mer om det senare. Redan i slutet av 1950-talet var han den högst betalade skådespelaren i Hollywood.

Brando donerade också stora summor till bland annat medborgarrättsrörelsen, han var tidvis en aktivist som använde sin berömmelse till att dra uppmärksamhet till behovet av samhällsförändringar. Han uttalade för sin tid provocerande motstånd mot rasism, dödsstraff och kärnvapen.

Det är onekligen en komplex personlighet som träder fram.

Tetiaroa: ett hörn av Eden.

FOTO: ALAMY

ner filmen till "ett gigantiskt konstverk", och scenen "skulle gå till historien som ett av filmens största ögonblick". Det är inte småpotatis.

Brandos biografier har att förhålla sig till ett kalejdoskopiskt liv som på en gång var fruktansvärt tilltrasslat, glamouröst, tragiskt, amoraliskt och samvetsstyrt. Brando tycks ha varit socialt medveten, politiskt radikal, miljöengagerad, beläst, omtänksam, humoristisk, skygg,

Detta har frestat flera levnadstecknare att satsa på det saftiga och publikknipande genom att fokusera på skvallret, skandalerna, den sexuella lössläppheten, de övergivna kvinnorna och de svarta tragedierna. Han är far till åtminstone 11 barn, men de kan vara så många som 16, inklusive adoptivbarn. "För Marlon var sex som att äta eller gå på toa", vittnar en vän från 1940-talet.

Det han skriver om sin sextupl i själv-

biografin hade inte varit riktigt mitt i prick om metoo-vågen kommit tidigare: "Jag tror inte det är någon mans natur att vara monogam" [...], män drivs 'av genetiskt styrda impulser över vilka de inte har någon kontroll att sprida sin säd i så

Kanske var det så, Brando tillbringade själv mycket tid på analyssoffan och ger i vissa stycken stöd för Manns slutsatser. Var hans smak för mörka, "exotiska" kvinnor en reaktion på den saknad han kände när han som sjuårig övergavs av en

Förhållandet dem emellan skulle härska när det visade sig att Kazan hade pekat ut tidigare kolleger som kommunist sympatisörer under McCarthy-erans jakt på människor som sysslat med "oamerikansk" verksamhet. Filmen *Storstadshamn*, där den avdankade boxaren Terry anger korrupta fackföreningspampar, var ett slags metafor genom vilken Kazan sökte rättfärdiga sitt eget beteende.

Aktivisten: Brando drog nytta av berömmelsen.

FOTO: TT

många kvinnor som möjligt. Sex är den grundläggande kraften hos vår och alla andra arter."

Också i *The Contender* speglas Brandos oförtröttliga promiskuitet. Hans berömmelse, utseende och utstrålning sägs ha varit sådana att han kunde få praktiskt taget vilken kvinna som helst – och även män; här talas om hans "flytande" sexualitet och att han ansåg att "sex inte har något kön". Erövringarna ledde inte till varaktiga förhållanden, de tre äktenskap han ingick hindrade honom aldrig från att ständigt fortsätta att träffa nya kvinnor.

Kanske av rädsla för att framstå som konventionell har Mann brutit upp kronologin i levnadsteckningen och sökt skapa en "filmisk" effekt, men resultatet har blivit splittring och rörighet. Till skillnad från andra som har skrivit om Brando nöjer sig Mann inte med resonemang kring rollerna, pengarna och kvinnorna, utan förlorar sig i psykoanalytiskt prägla- de förklaringar. "Posttraumatisk stress på grund av barndomen", så lyder författarens diagnos: Brandos kvinnojägande och oförmåga att knyta an var naturligtvis ett sökande efter den mor han aldrig haft på grund av dennas känslomässiga frånvaro och alkoholmissbruk. Och tillfredsställelsen i framgångarna tolkas som ett slags hämnd på fadern, Marlon Brando senior, som alltid hade betraktat sonen som oduglig och utan framtid.

älskad barnflicka? Men i boken fiskas förklaringarna upp ur det undermedvetnas grumliga brunn med en lätthet och självklarhet som närmast blir skrattretande. Att Brando sade sig bli upphetsad av kvinnor som luktade alkohol ger ytterligare armering åt analysen.

Småningom skulle han återuppta kontakten med sin mor och anställa sin far för att bland annat sköta investering-

"Brando var tidvis en aktivist som använde sin berömmelse till att dra uppmärksamhet till behovet av samhällsförändringar."

ar. Det misslyckades, men den livslånga traumatisering och fiendskap som sägs ha blivit resultatet av uppväxten tycks kunna ifrågasättas.

Den yttre historien om Brandos liv har alltså berättats många gånger. Född 1924, dyster uppväxt i Omaha, Nebraska, med alkoholiserade föräldrar. Pappan var handelsresande, brutal mot hustrun och nedvärderande mot sonen. Redan som pojke fick Marlon hämta mamman när hon hade omhändertagits för fylleri. Sedan hans talang för skådespeleri blivit upptäckt togs han småningom omhand av den berömda och Stanislavskijinfluerade teaterpedagogen Stella Adler på The Dramatic Workshop i New York. Där blev han också sedd av regissören Elia Kazan, som förstod att ge Brando det svängrum han behövde.

De stora framgångarna på 1950-talet följdes av ett blekare decennium. Efter kontroverser kring filmen *Revansch*, (*One-Eyed Jacks*) (1961), den enda film som Brando själv kom att regissera, överlät han klippningen till filmbolaget. Han tog roller för pengarna i filmer som inte gjort något större avtryck. *Grevinnan från Hongkong* (*A Countess from Hong Kong*) från 1966 i regi av en åldrad Charlie Chaplin, till exempel, är en pinsam sängkammarfars. Ett undantag var den i dag bortglömda *Burn!* från 1969 i regi av Gillo Pontecorvo, om ett slavuppror på sockerplantager i Karibien. Brando ansåg själv att den hörde till hans bästa filmer.

Brando sade sig vilja få ihop tillräckligt mycket pengar för att kunna lämna Hollywood för gott, men det skulle aldrig bli tillräckligt. Inte heller *Myteriet på Bounty* (*Mutiny on the Bounty*) var en film som engagerade honom till en början, men som skulle kunna ge rejäla inkomster. Den spelades in på Tahiti i Franska Polynesian i Karibien. Brando ansåg själv att den hörde till hans bästa filmer.

Brando gjorde rollen som myteristledaren Fletcher Christian, som på HMS

Bounty år 1789 reste sig mot befälhavaren William Bligh. Expeditionen hade sänts till Tahiti för att hämta brödfuktplantor, vilka skulle bli billig slafvöda på Karibiens plantager. Istället kom en del av besättningen att riskera allt för att få stanna på öarna, en händelse som skulle bli ett fundament för Söderhavssromantiken.

Söderhavsoarna hade fascinerat Brando alltsedan barndomen, och att komma till Tahiti och en kultur utan kändiskult och med en liberal syn på sex tilltalade honom; "För en ung man som gick dit hans penis pekade var det underbart", som han skriver i självbiografin.

Filmen blev groteskt dyr sedan sex månaders planerad inspelning drogs ut till nästan ett och ett halvt år. Filmbo- laget MGM vacklade, man skyllde proble- >>

men på Brandos divalater och manusändringar, vilket skådespelaren avfärdade. Men hans justeringar och ovilja att lära sig repliker – ofta läste han från skyltar, eller lappar fästade i motspelarens panna – är omvittnade. Och efter *Bounty* falnade hans attraktionskraft i Hollywood.

Det var vid den här tiden Brando upptäckte och blev betagen av atollen Tetiaroa norr om Tahiti, och kunde efter politiska och ekonomiska turer till slut teckna ett 99-årigt arrende. Ön blev en älskad men penningsslukande tillflyktsort. Förhållandet med motspelerskan Tarita Teriipaia ledde till äktenskap, och de fick sonen Teihotu och dottern Cheyenne. Men drömmen om ett eget Eden skulle komma att vändas i ödesdrama och tragedi.

Tetiaroa är ett smycke i havet, en oas i vattenöknen där en gång medlemmar av den tahitiska kungaätten Pomare förlustade sig. Atollen består av trettion låga, palmbevuxna korallöar, *motu* på polynesiska, kantade av vita sandstränder och vilande på ett rev kring en lagun som lyser överjordiskt i "fler nyanser av blått än jag trodde var möjligt", som Brando uttryckte det.

Han hade stora och mer eller mindre verklighetsförankrade planer för Tetiaroa. Han skissade på idéer som att etablera ön som en mötesplats för vetenskapsmän, konstnärer och miljöforskare, som fristad för utrotningshotade djur, han ville satsa på försök att omvandla alger till människoföda, att föda upp sköldpaddor och att utveckla solenergiutvinning. Tetiaroa skulle bevaras som ett stycke "ursprungligt" Polynesien för kommande generationer.

I början av 1970-talet engagerade Brando arkitekten Bernard Judge som kom att se utvecklingen av ön som sin livsuppgift. Här skulle anläggas ett mer eller mindre självförsörjande minisamhälle kring ett enkelt hotell med minimal miljöpåverkan. Verksamheten var nödvändig för att bidra till finansieringen av paradisdrommen. Småningom avpolletterades Judge, som sedan skildrar sina år på Tetiaroa med kärlek, vemod och bitterhet i boken *Waltzing with Brando*.

Det hotell som fanns vid mitt senaste och sannolikt sista besök på atollen för årtal sedan bestod av en handfull enkla hyddor. Brandos son Teihotu, en mörkare kopia av sin far som ung, var tillsynsman.

– Jag växte mer eller mindre upp här, sade han över ölen på Dirty Old Bob's Bar i skymningen vid lagunstranden, och berättade om sina misslyckade försök att leva i Los Angeles. Han med-

gav att det var roligt att se sina föräldrar som det legendariska kärleksparet i *Myteriet på Bounty*, även om miljön var ett "Hollywoodpolynesien".

Brando återvände ständigt till Tetiaroa mellan inspelningar av filmer som han egentligen var likgiltig inför, men som gav tillräckligt med pengar. Om natten på atollen kunde han ligga naken på stranden och se på stjärnorna, eller sitta vid kortvågsradion och tala med människor över hela världen utan att avslöja vem han var.

I början av 1970-talet bestämde sig en ung Francis Ford Coppola för att Brando var den rätte att spela Vito Corleone i *Gudfadern*, baserad på Mario Puzos roman. Filmbolaget slog bakut, man ville inte ha med den ökänt besvärlige Brando att göra, men efter en provfilmning var saken klar. Det var inte bara sminket och röstförändringen, den 46-åriga Marlon Brando hade *blivit* Don Corleone.

Filmen blev en stor succé och en pånyttfödelse för Brando som skådespelare. Men genom ombud avböjde han Oscarsutmärkelsen 1973. Apachen Sacheen Littlefeather framförde Brandos motiv: den skada Hollywood hade åsamkat landets urbefolkning genom det fördomsfulla sätt på vilket den hade framställts i västernfilmer. John Wayne sägs ha tuggat fradga ute i kulisserna.

Vid den här tiden spelade Brando också i *Sista tangon i Paris* (*Ultimo tango a Parigi*) i regi av Bernardo Bertolucci, en halvpornografisk historia om anonymsex mellan en ung flicka och en medelålders man. Brando sade sig aldrig ha förstått vad filmen handlade om, utom möjligen Bertoluccis egna sexfantasier, och ångrade att han hade lockats att utlämna så mycket av sig själv. Bertolucci och Brando fick kritik för att de aldrig informerade Brandos motspelerska Maria Schneider om hur brutalt och utlämnande en våldtäktsscenen skulle gestaltas, detta för att få fram en "äkt" skräckreaktion.

Därmed var det praktiskt taget slut med de minnesvärda rollerna. Som superhjältens pappa i *Stålmannen* 1978 fick han tre miljoner dollar för cirka två minuter i bild. I Coppolas Vietnamdrama *Apocalypse Now* från 1979, inspirerat av Joseph Conrads kortroman

Mörkets hjärta, har en kraftigt överviktig Brando rollen som överste Kurtz och skymtar bara i filmens dunkla slut.

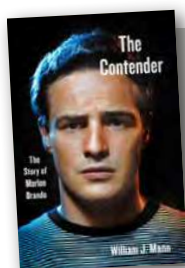
1990, samma år som han medverkade i *Ny i maffian* (*The Freshman*) och parodierade sin Don Corleone-gestalt, rullade det stora mörkret in. Sonen Christian var på besök hos sin far på Mulholland Drive ovanför Beverly Hills. Där var också hans gravida halvsyster Cheyenne och dennas tahitiske pojkvän. Bägge barnen Brando hade drogproblem, och under ett bråk sköt och dödade Christian Cheyennes pojkvän. Christian dömdes till tio års fängelse, och i världspresen spreds bilden av en sjukligt överviktig och gråtande Marlon Brando i rättssalen. Somliga menade att han också då spelade teater när han inför rätten uttryckte att han kastat bort sitt liv: "I led a wasted life".

Fem år senare tog Cheyenne sitt liv på Tahiti efter lång tid av psykiska problem. I skvallerpressen hade hon pekat ut sin självupptagne far som en av orsakerna till ohälsan.

Brando skulle aldrig mer komma att besöka sitt Utopia i Söderhavet. Cheyennes pojkvän var son till en tahitisk politiker och bankman som hade protesterat mot stjärnans övertagande av Tetiaroa, och risken för utdragna och kostsamma rättsprocesser höll Brando borta från ön.

Rollerna under de följande åren var sådana som gav största möjliga utdelning mot minsta möjliga insats. Mann hävdar välvilligt att även i de minst minnesvärda insatserna visar Brando *något* av värde, men snarare var det nog så att hans namn ännu kunde skänka lyster också åt mediokra produktioner. *Christopher Columbus* från 1992, till exempel, blev en usel film som gav "upptäckaren" hjältegloria istället för att, som Brando önskade, visa honom som den rövare och mördare han var. Men hans medverkan inbringade fem miljoner dollar för fem dagars arbete. För den och rollen i *The Island of Dr Moreau* nominerades han till Golden Raspberry Award, ett pris till årets sämsta manliga skådespelare.

The Score (2001), en kriminalkomedi med bland andra Robert De Niro, blev Brandos sista film. Hans lungproblem och diabetessjukdom förvärrades. I slu-

THE CONTENDER
THE STORY OF
MARLON BRANDO
WILLIAM J MANN
Harper 2019

BRANDO
THE BIOGRAPHY
PETER MANSON
Hyperion 2004

Brando och Tarita Teriipaia: gifte sig och fick en dotter.

nadstvister blev också hjärtpunkten i hans livs tragedi.

Eftersom Brando sällan gav intervjuer – och när han gjorde det tog han själv kommandot – har bara somliga biografiförfattare förstahandsmaterial att stödja sig på. Andra talar med folk som hade varit mer eller mindre nära Brando och lånar av varandra för att åter berätta om uppväxten, rollerna, kvinnorna, frosset och tagiken.

Många väntade lystet på Peter Mansos *Brando. The Biography*, som kom 1994 och som efter åtta års skoningslös research förmodades vara ett klibbigt ymnighetshorn av avslöjanden och intimiteter. Det stämde, men generande mycket är baserat på skvaller, rykten och diskutabla källor. Manso drog sig inte ens för att söka upp Brandos dotter Cheyenne på den psykiatriska klinik där hon var intagen.

För att komma närmare Brando kan man gå till självbiografin *Songs My Mother Taught Me*, delvis öppenjärtig, delvis tillrättalagd, och med locket på över alla kvinnorna och alla komplicerade familjeförhållanden. I den förklarar han att ”om jag någonsin var nära att finna verklig frid, så var det på min ö”.

På Tetiaroa gästades han av författaren Lawrence Grobel, en av de få som fick en djupare intervju, och i *Conversations with Brando* (1991) – finns även översatt till svenska av Lars Göran Larsson: *Samtal med Marlon Brando* (Bonnier Alba 1993) – talar de båda avspänt om såväl livet som kändisskapet. Audiensen beviljades som ett tack till tidningen *Playboys* ägare Hugh Hefner då denne hade betalat borgen för en fängslad indiansk aktivist; Grobel byggde senare ut den intervju som publicerades i Hefners magasin till en hel bok.

Liksom flera av Brandos levnadstecknare är Mann *starstruck* och mångordig, men *The Contender* är likväl relativt balanserad och hederlig. Här finns mängder av källhänvisningar, men åtskilliga av dessa leder tillbaka till tidigare biografier, även Mansos. För att acceptera författarens anspråk på att vara nästan ensam om att ha ”förstått” Brando, måste man sätta tilltro till hans psykoanalys på distans i tid och rum.

”Brando var gränslöst beundrad”, konstaterar Mann med en formulering som hämtad från en filmaffisch”, men aldrig älskad. ❖

Anders Mathlein

tet av livet utvecklade han en nära och för många överraskande vänskap med Michael Jackson och tillbringade perioder på dennes ranch Neverland. Där kunde han ses åka golfbil med en syrgastub bredvid sig.

Efter Brandos död 2004 värderades hans tillgångar till 22 miljoner dollar. Han ska ha ändrat i testamentet i ett sent skede, med arvstvister som följd. Hans arvingar har upplåtit Tetiaroa till en internationell hotellkedja som där har byggt en luxuös ”eko-resort”, The Brando, ett namn som enligt den tidigare samarbetspartnern Bernard Judge skulle ha fått Marlon att rotera i sin grav. Här finns också en miljöinriktad forskningsstation, men att dagens Tetiaroa skulle vara ett förverkligande av Brandos vision av atolens framtid stämmer illa med

vad han uttryckte i självbiografin: Tetiaroa skulle vara ”en återgång till vad Polynesien en gång var” [...], ”en plats som för alltid ska påminna tahitierna om vilka de är och var de kommer ifrån.”

Att vistas på The Brando kostar numera cirka 20 000 kronor per person och natt, allt inkluderat. Till det kommer nära 5 000 kronor för den 20 minuter långa flygturen från Tahiti. Och ”eko” – beteckningen till trots – den som flyger hit från Sverige bidrar med nära 1 600 kilo koldioxid till atmosfären, motsvarande elva resor till London.

Tetiaroa marknadsförs som ett hörn av Eden, med vinkällare, spa och femstjärnig avskildhet. För Brando blev atollen det förlorade paradiset. Den plats där han fann frid bortom Hollywood och vård-

SONGS MY MOTHER TAUGHT ME
MARLON BRANDO/
ROBERT LINDSEY
Arrow 1994

CONVERSATIONS WITH BRANDO
10 DAYS ON
BRANDO'S ISLAND
Lawrence Grobel
Hyperion 1991

Nationens flagga: men Kuba lånar ut en stjärna.

FOTO: QUIQUE GARCIA/TT

Propaganda och tystnad

HISTORIA

Hur har Katalonien i nordöstra Spanien gått från att ses som en välmående region till att associeras med konflikt och politiska problem? Och hur har regionalnationalismen, som i slutet av 1800-talet var något som associerades med enstaka udda personer och med en reaktionär politisk inställning, kunna få sådan utbredning och även slå an hos vänsterradikala ungdomar? Utvecklingen i Katalonien oroar EU och har haft en avgörande betydelse för den aktuella regeringsbildningen i Spanien. Den sedan ett och ett halvt år tillförordnade statsministern Pedro Sánchez har i januari 2020 kunnat bli installerad officiellt efter att ha bildat en koalition av socialister och kommunister, och med passivt stöd från stöd från Bildu, som samlar vänsterrevolutionärer och baskiska ETA-sympatisörer, och ERC, som är ett katalanskt separatistiskt vänsterparti. Framförallt ERC säljer sitt stöd dyrt.

Daniel Gascón, redaktör för tidskriften *Letras Libres*, pekar i sin bok *El golpe post-moderno* på att man kan tala om att nationalisterna i Katalonien har genomfört en "postmodern kupp". Om man tror att sanning är en social konvention, så gäller maktfrågan beskrivningen av verkligheten, och i Katalonien har man lagt fokus främst på frågor om språk och historia. Man vill göra en traditionellt tvåspråkig

region till endast katalanskspråkig, man byter betydelse på ord, och man förvanskar återgivandet av historiska skeenden. Spansk historia påstås bestå av en lång rad angrepp från "Spanien" på Katalonien. Skola och medier används som medel för att hamra in den nya versionen av verkligheten. Gascóns skildring kan läsas både som en beskrivning av vad som har hänt i Katalonien och som en varning för kulturella trender som menar att vi alla "konstruerar" vår verklighet.

Dolça Catalunya (Ljuva Katalonien; en djupt ironisk titel) är en initierad skildring av vad det innebär att leva i ett samhälle som på ytan är demokratiskt men som uppvisar totalitära tendenser. Boken har en katalansk titel men är skriven på spanska. Eftersom det rör sig om något nytt i Europa i det tjugoförsta århundradet har framställningen ett intresse både som beskrivning av vad som händer i Katalonien och som beskrivning av vad som skulle kunna hända på andra platser. *Dolça Catalunya* är utgiven anonymt av en grupp personer bosatta i Katalonien. Författarna förklarar anonymiteten med att regionalnationalismens kritiker utsätts för repressalier. Deras barn trakasseras i skolan, personer skriker okvädigsord utanför deras bostad eller arbetsplats, deras bilar repas, sociala medier svämmar över av hot och förolämpningar, och man kan till och med förlora sitt arbete. Nationalisterna dominerar samhällslivet.

De två böckerna ger en samstämmig bild av utvecklingen, och båda är kritis-

ka såväl till regionalnationalismen som till de både höger- och vänsterregeringar i Madrid som inte har ingripit tidigare. Båda talar om manipulation av ord och händelser och om hur pressande det är att leva i en sådan helt igenom ideologisk atmosfär.

V i börjar med hur nationalisterna ändrar ords betydelse. Begreppet Katalonien används för katalansk nationalism och ordet katalaner används för katalanska nationalisterna, som utgör hälften av invånarna. Alla som inte är katalanska nationalisterna sägs vara antikatalanska, enligt mottot att alla som inte är med oss är emot oss. Icke-nationalister får höra att de är fascister. För att stärka sammanhållningen inom gruppen behöver nationalisterna en fiende, och den utvalda fienden är "de andra" och "Madrid".

Genom att kalla sig själva en demokratisk rörelse kidnappar man begreppet demokrati. I samband med den illegala omröstningen den 1 oktober 2017 ville man väcka sympati genom att hänvisa till att man bara ville rösta. "De kommer inte att låta oss rösta", ropades det. För den som inte känner till omständigheterna låter det normalt att vilja rösta, men det här var en omröstning som stred mot Spaniens konstitution, som också katalaner godkände med stor majoritet 1978. Det var en omröstning utan röstlängder och utan valhemlighet. Gascón påpekar att man kan säga att nationalisterna med "De kommer inte att låta oss rösta" uppfann en ny retorisk vändning, den "preventiva anklagelsen". Omröstningen hade dessutom uppenbart målet att framställa Spanien som förtryckande och antidemokratiskt och också att försöka skapa offer för den "spanska" polisens våld, fast det inte lyckades. Inte heller under upproret i Barcelona hösten 2019 lyckades man skapa katalanska offer, utan istället fanns offren bland de poliser som försvarade staten och utsattes för de "demokratiska" demonstranternas våld.

Samma sak gäller begreppet frihet. Frihet sägs vara ett självständigt Katalonien, fast detta inte alls är vad halva befolkningen vill. Man använder också begreppet civil olydnad och jämför sig med den amerikanska medborgarrättsrörelsen, fast man i Katalonien har innehaft makten i 40 år och det är de ickenationalistiska medborgarna som är de förtryckta.

Hela den "diskurs" som nationalisterna har byggt upp vilar på motsättningen mellan "vi" och "dem". "Vi" är de goda, de varma, de genuina, och "de" kommer utifrån, från Madrid, och tar det som är "vårt" ifrån oss. Centralt i uppbyggandet av den här känslan är att avvisa spanska språket och kräva att det talas katalans-

ka. Språket är nationalisternas främsta vapen, den enda påtagliga ”skillnad” som de kan hänvisa till. När nationalismen tog fart talades det om att rädda katalanskan, sedan om tvåspråkighet, och nu döljer man inte att målet är att katalanskan ska ersätta spanskan i utbildning, kultur, politik och vardagsliv. Detta betyder att hälften av befolkningen, de som talar spanska i hemmet, behandlas som ”utlänningar”.

Som i annan modern nationalism samlar sig de katalanska nationalisterna kring en kombination av överlägsenhetskänsla och offermentalitet. Överlägsenheten visar sig i nedsättande uttryck om ”spanjorer”. Fast katalanerna snarast har varit och är privilegierade i Spanien, påstår nationalisterna sig vara förfördelade och missaktade, kränkta. Den här uppbyggda känslomässiga basen för nationalismen kan beskrivas som att ”egentligen är vi bättre än andra spanjorer”, men ”vi behandlas inte som vi förtjänar”. Denna föreställning ger upphov till en sårad självkänsla som kan kallas narcissistisk, därför att den är koncentrerad kring personens egna känsloliv. Detta är något helt annat än att man är fäst vid den plats där man har växt upp och vid sin familj.

Ett exempel på nationalisternas språkbruk och tankevärld fick vi i samband med det islamistiska attentatet i Barcelona 2017. Myndigheterna redovisade nämligen offren i kategorierna utlänningar, spanjorer och katalaner. I den demon-

stration mot det islamistiska våldet som anordnades en vecka efter attentatet valde katalanska nationalisterna att använda tillfället för att demonstrera mot spanska staten och mot kungen istället för mot terrorn. Samtidigt som nationalisterna trummar in sitt språkbruk, förhindrar de andra grupper att offentligt framföra sina synpunkter genom att störa möten, vägra att hyra ut lokaler och förfölja dem som inte är nationalisterna genom telefonsamtal mitt i natten. Hela tiden sägs deras meningsmotståndare vara fascister och de själva antifascister. Man ger alltså exempel på ett allt annat än demokratiskt tillvägagångssätt och ger begreppet en annan och direkt motsatt innebörd.

”Alla som inte är katalanska nationalisterna sägs vara antikatalanska, enligt mottot att alla som inte är med oss är emot oss. Icke-nationalister får höra att de är fascister.”

Den som kan pekas ut som konstruktören bakom dagens ”narrativ” om Katalonien är den historiske nationalistledaren Jordi Pujol. Hans idé är att ”tränga

ut” staten och få välutbildade spanskspråkiga tjänstemän att lämna regionen, eftersom man räknar med att inte kunna förmå dem att bli katalanska nationalisterna. Det främsta medlet var och förblir kravet att all offentlig verksamhet ska ske på katalanska. Lärare, läkare, poliser, militärer och domare och andra offentliganställda som inte hade katalanska som modersmål eller sympatiserade med nationalisterna var målgrupperna i kampanjen. I deras ställe såg man till att utnämna lokalt anknutna personer som accepterade den nationalistiska politiken. Samtidigt intensifierades kampanjen i skola och media för att påverka

arbetare från södra Spanien, som betraktas som ”arbetskraftsinvandring”, att bli katalanska nationalisterna. Målgruppen var framförallt deras barn, som sätts i obligatorisk skolgång på katalanska, ett för dem främmande språk. I deras läroböcker används ordet ”vi” för ”vi katalanska nationalisterna”. Pujol kom till makten i regionva-

Jordi Pujol: gav korruptionen sitt ansikte.

FOTO: DAVID RAMOS/GETTY IMAGES

lämnats till nationalisterna. Regionalregeringen uppmanar också de sina att erbjuda sig som frivilliga till styrelser i föräldraföreningar, bostadsrättsföreningar och idrottsföreningar, vilket gör att en uppskruvad, fanatisk nationalism tränger in överallt.

De senaste åren har nationalisterna gått längre för att ”få fart” på utvecklingen mot självständighet. Man har låtit sig inspireras av Kuba och skapat en speciell flagga som kombinerar den vanliga katalanska flaggan med en kubansk stjärna. Man har som på Kuba skapat revolutionära kvarterskommandon, CDR, som organiserar ”motståndet” mot icke-nationalister. De här grupperna stör möten, sätter upp vägsärrar och blockerar tågvägar. Nyligen har det skapats en grupp kallad Demokratisk tsunami som via en app snabbt dirigerar aktivister till en viss plats för blixtaktioner. Man hävdar inför reportrar att rörelsen är fredlig och demokratisk, samtidigt som man helt öppet använder hot och våld. I de senaste upplöpperna i Barcelona skadades exempelvis ett stort antal poliser av stenkastning och brinnande föremål när maskerade ungdomar gick till angrepp mot representanter för spanska staten.

Pujol har ständigt framställt sig som en moralisk referent som står för något bättre än den spanska staten. Det har dock numera klarlagts i domstol att Pujol och hans familj systematiskt har utövat utpressning mot alla som har deltagit i offentliga upphandlingar i Katalonien, och att pengarna har stoppats undan i Andorra och Schweiz. Efter avslöjandet har Pujols namn försvunnit ur ”diskursen”, men den inriktning han har gett åt politiken finns kvar och har blivit ännu mer radikal. Nationalisterna har skaffat sig ett känslomässigt grepp om halva befolkningen i Katalonien.

Så hur ska motståndare till nationalismen agera? På den punkten har de anonyma författarna till *Dolça Catalunya* viktiga erfarenheter att förmedla till andra ländrar. De pekar på att det gäller att ta tillbaka det offentliga livet, att återerövra det. Ingen ideologi ska få sätta sin prägel på det offentliga rummet, som tillhör alla. Det är en del av friheten att inte behöva släppa in politik i alla delar av sitt liv.

Det sägs rakt ut i *Dolça Catalunya* att det i Katalonien har installerats ett totalitärt system och att detta inte kommer att försvinna av sig självt. Författarna menar att den första åtgärd som bör vidtas är att sluta subventionera ideologier och att krympa ideologiserad offentlig förvalt-

>>

ning. Många av de 700 skattesubventionerade medierna i Katalonien skulle få lägga ner utan subventioner. Det första är alltså att åtminstone inte betala dem som manipulerar ord och fakta.

Författarna hänvisar vidare till vad Václav Havel kallade "opolitisk politik". Var och en måste börja säga sanningen och använda adekvata ord. Varje medborgare har ansvar för att påpeka när ord manipuleras och när förtäckt eller öppna hot framförs. Det går inte att tro att andra ska stå för motståndet, utan det behövs vardagshjältar. Föräldrar ska inte finna sig i falska och tendentiösa påståenden i läroböcker.

Icke-nationalisterna hoppas inte längre på de politiska partierna, som ju har låtit situationen försämrats år från år. Istället uppmanar de alla medborgare att ta sitt ansvar. Det gäller att få tillbaka det öppna samhället och bryta den kvävande rädsla och den mistro som dominerar samhällslivet. Det finns samstämmiga rapporter om att man i Katalonien har slutat tala med de släktingar, grannar och arbetskamrater som har en annan inställning. Det offentliga "samtalet" har kommit att ersättas av en egendomlig blandning av propaganda och tystnad.

De båda böckerna är utomordentligt viktiga. De är väldokumenterade och aktuella och har ett budskap som går långt utöver ämnet Katalonien. Här har svenska läsare ett exempel på hur institutionerna i en demokrati kan tas över "inifrån" av ideologiska grupper. Den som inte ser någon likhet med Sverige har inte tittat tillräckligt noga. ✨

Inger Enkvist

EL GOLPE POSMODERNO
15 LECCIONES PARA
EL FUTURO DE LA
DEMOCRACIA
DANIEL GASCÓN
Debate 2018

DOLÇA CATALUNYA
ANONYMA
FÖRFATTARE
Libros
Libres 2019

Gränsen: steniga berg och dammiga dalar.

FOTO: ALAMY

Den öppna vägens zen

REPORTAGE

Sämre ciceron kan man tänka sig. Paul Theroux har ägnat större delen av sitt liv åt resande och iakttagande. Fler än jag minns säkert de frustande skratten under läsningen av odysén *The Great Railway Bazaar*, som blev en sådan klassiker att Theroux gjorde om resan drygt 30 år senare.

Vid 76 års ålder, vårvintern 2017, drog det i restarmen på honom igen. Grannlandet Mexiko lockade, så nära och så sammanflätat med USA men ändå så långt borta. Funderingar över om han skulle orka köra hela vägen försvann när han satte sig bakom ratten i sin Nissan Murano med känslan: "Jag hade blivit fri-släppt." Dessutom visste han att en gammal gringo, en farbror, *tío*, Don Pablo, kunde vänta sig respekt i ett land där äldre vördas mer än i hans eget.

Utlänningar har skrivit hundratals böcker om Mexiko, konstaterar Theroux för att sedan återkomma till många av dem, från kolonialtiden fram till aktuella mardrömsskildringar av immigranternas långa mödosamma väg norrut. Theroux' egen ambition är att försöka förstå varför människorna ger sig iväg, varför de är viliga att ta riskerna och vad de förväntar sig när de eventuellt når fram. Förakt för den nuvarande amerikanska administrationens politik pyser fram, till exempel i tvivlen om en "Murus Hadrianus Trumpus" någonsin kan byggas längs gränsen som inte är en rak linje utan en öken med

steniga berg och dammiga dalar. Mexikanska själva är försiktiga med kommentarer om Donald Trump, någon spyr ut smädelsen *cabrón*, as, och fyller på med korkad, självgod, vulgär.

Det här är inte första gången Paul Theroux reser i Mexiko. I en av sina drygt 50 böcker passerar han med tåget på väg till Patagonien, och i en annan, den ganska färskaste om amerikanska Södern, gör han avstickare dit. Nu kör han i sicksack över gränsen, från San Ysidro i Kalifornien till McAllen i Texas, sedan ner mot Mexico City, ställer bilen och tar buss till kusten, för att sedan tillbringa den allra mesta tiden i delstaten Oaxaca – och slutligen Chiapas ännu längre söderut med beundrande omdömen om zapatistledaren Subcomandante Marcos och det autonoma mayasamhället han upprättat.

Titeln – *On the Plain of Snakes*? En orm finns förvisso på den mexikanska flaggan, i en strid med en örn, men här är det en äldre campesino, en bonde, i en gammal hatt och slitna stövlar på en grusväg som på frågan vad byn i närheten heter svarar San Juan Bautista Coiztlahuaca. Följdfrågan vad Coiztlahuaca på ett av de 68 språken i landet betyder får svaret *El llano de las serpientes*. Ormslätten.

Vad läsaren kräver av en reseskildring är "det oväntade, skräck, det plötsliga uppdykandet av en elak, hotfull polis", påpekar Theroux och bjuder på just detta. Han har just anlänt till det gigantiska stadslandskapet Mexico City och råkat köra fel in i i slummen (han verkar inte använda sig av en gps, bara kartor). Arke-

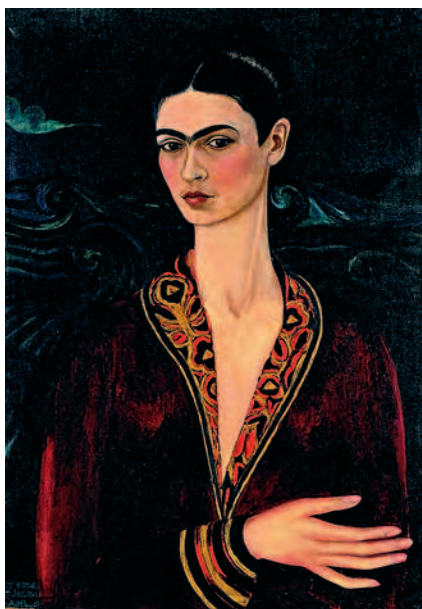
typen för en tjock, korrupt mexikansk polis vaggar fram till bilen med en ”grym blick i de svarta ögonen”. Medan Theroux i tankarna går igenom rön om mexikanska poliser – att de deltagit i mord, kidnappning, kvävning och tortyr som hantlangare till de skoningslösa drogkartellerna – upptäcker han att han är faktiskt rädd och minns liknande möten i andra länder. Till sist kräver polisen att Theroux lämnar ifrån sig sin plånbok och rafsar åt sig kanske 100 dollar, kanske lika mycket i pesos, och kör sedan iväg.

Theroux talar tillräckligt god spanska för att ta sig fram och intervjua människor som han stöter på (och bitvis får han hjälp av studenter och *expats*). Parentetiskt kan nämnas att han dessutom stannar extra länge i staden Oaxaca för att plugga på Instituto Cultural Oaxaca. Det är en skola jag råkar känna till efter att själv ha nött bänkarna där ett par veckor och dessutom fått höra på det lilla hotellet La Betulia att en berömd gäst bott där för inte så längesedan – nämligen författaren Paul Theroux.

Boken kan lämpligast beskrivas som Ben riktigt lång (436 täta sidor) kompakt artikel i en dagstidning i fullformat. Det är fakta om historien, kyrkorna, mezcal, landskapet, knarkkriget, klasskillnaderna, mordstatistiken, det industriella utbytet, levnadsförhållanden, gränsövervakningen – och, om de tre sista inslagen, ofta med kritiska kommentarer om inhuman amerikansk behandling av såväl paperslösa som samariter som tar med vatten och mat ut i den oländiga terrängen.

Redan i inledningen konstaterar Paul Theroux att han inte har stött på någon observatör, mexikansk eller utländsk, som har lyckats sammanfatta det komplexa Mexiko. Kunde han det själv? Nja, får man nog lov att säga. Naturen skildras precist och till och med poetiskt. Människorna, inte sällan utblottade eller desperata, med en sympatisk blick. Döden och dödens roll i landet intresserar Theroux, mindre dock allhelgonahelgen, *La Día de las Muertes*, än kulten kring *La Muerte* som avbildas som ett skelett och ”skänker hopp till de desperata, liksom till knarkhandlare, prostituerade, smugglare och gangstrar”. Señora Cruz, som han träffar på en busstation, har en amulett med narkeholgonet Jesús Malverde, som sedan blir en mardrömsföljeslagare på den nattliga resa som Theroux beskriver i psykodeliska termer.

”I en sådan buss, rusande genom öknen i den hastigheten, utgår du alltid från att du snart kraschar”, skriver Theroux, som drar slutsatser om otryggheten som dominerande faktor i det mexikanska samhället där man lärt sig att inte lita

Frida Kahlo: förvandlar sitt lidande till ikon.

FOTO: TT

på staten eller myndigheter och därför barrikaderar sig bakom galler, murar och staket. Politiker förekommer sällan på sidorna, med undantag för bland andra 1930-talspresidenten Lázaro Cárdenas, som förstatligade oljeindustrin, och den

”Frida Kahlo är ’en omväg och en distraktion’, värd beundran för att ha förvandlat sitt lidande till en ikon.”

sittande Andrés Manuel López Obrador, AMLO, som inte imponerar.

Paul Theroux hyllar soloandeset, ”den öppna vägens zen” som han säger, följt av konstaterandet att Mexiko är fullt av motsättningar. Miljontals besökare nöjer sig med att njuta av en mojito och tacos i något strandparadis, men ”tillvaron för en *gringo* på småvägar i sin egen bil är en annan sak”. Färden på ormarnas slätt liknar mer mexikanens egen osäkra tillvaro, som bland annat manifesteras i försvinnanden som gör att varje främling bemöts med misstänksamhet. 15 516 personer i åldrarna 13–39 år saknas, enligt officiell statistik.

En karta över författarens resor borde ha funnits på insidan av pärmarna, liksom en bibliografi och ett personregister. En petig invändning är att inslaget ”mexikaner om Mexiko” med citat från de litterära giganterna Octavio Paz och Carlos Fuentes (den förre tilldelades Nobelpriset i litteratur, men inte den senare, till sin stora förtret) är väl snårigt med många utvecklingar kring begreppet magisk realism. Theroux tycker själv att det är en pompös omskrivning för vanlig fan-

tasi och han har inte mycket till övers för Juan Rulfos berömda roman *Pedro Páramo* från 1955, som mexikanska kännare, inklusive Paz, hyllar som ett av de förnämligaste litterära verk som nationen har producerat.

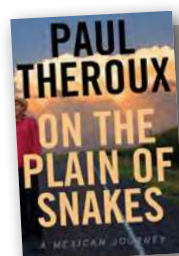
Om Frida Kahlo anmärker Theroux att hon är ”en omväg och en distraktion”, värd beundran för att ha förvandlat sitt lidande till en ikon, mer uppskattad i Europa och USA än i Mexiko. Kanske det, men onekligen bidrog hon till att hålla liv i rika indianska traditioner.

Som sagt, sämre ciceron kan man tänka sig. Mycket sämre. Mexikoresenärer bör absolut packa Theroux’ bok i väskan, men komplettera med någon kortare översiktlig volym om såväl eran före Columbus som en om conquistadorernas och de spanska kolonistörernas guldjakt och katedralbyggen. Dessvärre finns det anledning att kolla resmål i förväg och för tillfället avråder amerikanska UD från resor till fem delstater, på grund av kriminalitet och kidnappningar, samt utfärdar varningar om sex andra delstater. För alla vänner av Mexiko är detta våld oerhört tragiskt. Det räcker för övrigt inte att säga ”knarkvåldet”, eftersom kartel-

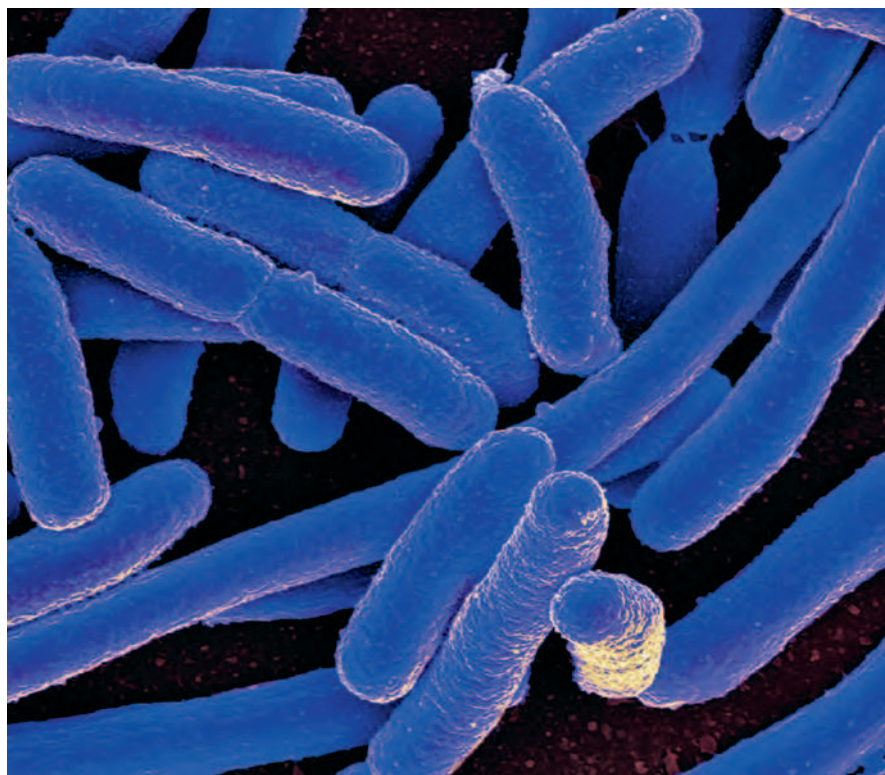
lerna numera så att säga har diversifierat sin olagliga verksamhet med människosmuggling och kontroll över enskilda branscher, till och med avokadoodling.

Mexiko är ett fantastiskt land och ett klagomål på Paul Theroux’ framställning är att han inte går in på konst, konsthantverk och arkitektur som har fötts fram genom ”*las tres culturas*”, alltså de precolombianska, koloniala och moderna kulturerna. Theroux nämner utsökta måltider som han serverades i olika småbyar, vilket säkert är sant, men besökare som vill lägga till kulinariska utöver arkeologiska och arkitektoniska upplevelser kan söka sig till restauranger i världsklass, inte minst i Oaxaca, med kockar som söker sig tillbaka till ursprunglig *maíz* och *moles* i rätter som är så långt från tex-mex man kan komma. ✨

Karin Henriksson

ON THE PLAIN OF SNAKES
A MEXICAN JOURNEY
PAUL THEROUX
Houghton Mifflin
Harcourt 2019

Kolibakterier: delar sig var tjugonde minut.

FOTO: NIAID

Tillväxtens trend

MILJÖ

Vi människor är besatta av att mäta tillväxt. Vi vill se hur våra pengar växer på bankkontot och vi förfasar oss över hur bensinpriset ständigt verkar stiga. Vi vill ha större tv-skärmar och snabbare datorer och på väggen i barnens rum hänger en mätsticka där jag med jämna mellanrum markerar hur många centimeter de har vuxit sedan förra mätningen. Särskilt under barnens första år var de obligatoriska mätningarna på BVC en viktig rutin, och vi hoppades att de inte skulle ligga allt för långt över eller under standardkurvan. Genom att mäta och jämföra blir världen en smula mer hanterbar.

Den tjekkisk-kanadensiska forskaren Vaclav Smil använder tillväxtkurvor för att förklara hur världen fungerar, med exempel från mikroorganismer till universums expansion. Låt oss börja med bakterierna. Vanliga kolibakterier delar sig ungefär var tjugonde minut under perfekta förhållanden, och om de skulle fortsätta på det viset skulle de snart ta över jorden. Det liknar onekligen den gamla historien om uppfinnaren av schackspelet som betalning för spelet "bara" vil-

le ha ett risgryn på den första rutan, två på den andra, fyra på den tredje och så vidare. Detta kallas för exponentiell tillväxt och när schackbrädet 64 rutor är fyllda uppgår mängden ris till omkring 230 miljarder ton, vilket är mer än 500 gånger jordens årliga risskörd. Samma sak gäller bakterier. Till en början är tillväxten långsam men eftersom varje ny bakterie delar sig till två går tillväxten snabbare och snabbare. Hade detta fått fortsätta hade jorden snart varit täckt av en slemmig matta av bakterier. Det kommer som tur är inte att ske eftersom bakterierna begränsas, både av fysiska barriärer och av tillgång på näringsämnen.

Tillväxthastigheten kommer alltså att avta och så småningom kommer antalet bakterier att stabiliseras. Sammantaget får tillväxtkurvan ett S-format utseende med en trög start, en exponentiell tillväxt, ett snabbt avklingande och sedan en ny konstant nivå. En sådan kurva kallas för logistisk och definierades för första gången av den belgiske astronomen Adolphe Quetelet och dennes adept Pierre-François Verhulst omkring 1835. Den punkt i mitten av kurvan, där hastigheten börjar avta, kallas för inflexionspunkt. Eftersom alla system har begräns-

ningar kommer de flesta tillväxtkurvor vara S-formade.

Även riktigt allvarliga epidemier, som digerdöden, följer ett liknande scenario. Först kommer ett fåtal fall, sedan ökar mängden insjuknade och snart sprider sig paniken. Som tur är så kommer dock även den värsta epidemin att klinga av och oftast överlever en majoritet. För just böldpest inträffar inflexionspunkten, det vill säga: då de flesta insjuknar, omkring dag 100 och efter 230 dagar har sjukdomen klingat av.

Det verkar onekligen som att även andra former av tillväxt följer samma trend. Till exempel blir vi för varje generation längre och längre, och det är en trend som återfinns i de flesta länder och är ett uttryck för ökat välbefinnande och tillräckligt med protein. En viktig anledning till att vi blir allt längre är den så kallade Haber-Bosch-metoden som används för att fixera luftens kväve och omvandla det till konstgödsel. Konstgödsel kanske inte är det sexigaste ämnet för en middagsdiskussion, men vare sig vi vill det eller ej är vi beroende av kvävefixering. Uppskattningsvis har 49 procent av kväveatomerna i din kropp passerat genom Haber-Bosch-metoden. Tack vare konstgödsel, och därmed tillgång till protein, har vi alltså blivit längre. Till exempel har den genomsnittlige japanske mannen blivit hela tolv centimeter längre jämfört med år 1900. Vi kommer dock inte att bli hur långa som helst och just tillväxten för japanska män var som snabbast omkring 1961 men har nu planat ut.

Med ökande tillgång till mat ökar också världens befolkning, och om man argumenterar mot användning av konstgödsel, till exempel får inte mat märkas som ekologisk om konstgödsel har använts, måste man samtidigt peka ut vilka människor som måste tvingas svälta och dö. Det rör sig uppskattningsvis om tre miljarder individer. Men, även om antalet människor på jorden fortfarande ökar, så har tillväxthastigheten minskat. Faktum är att tillväxtökningen nådde sitt maximum någon gång under 1960-talet, och den visar nu en avtagande trend. Ja, vi blir fortfarande fler men det går inte lika fort. Det finns många förklaringar till detta. En är att det med ökande välbefinnande ofta följer minskande nativitet. Vi kan vara helt säkra på att jordens befolkning inte kommer att fortsätta öka i exponentiell takt. Frågan är bara när vi når toppen av den logistiska kurvan. Här finns det bra svenska data. Fram till mitten av 1800-talet föddes mellan 30 och 35 barn per 100 invånare i Sverige och samtidigt avled mellan 25 och 30. Vi såg alltså en svag befolkningsökning över tid. Med ökat välbefinnande,

och inte minst en väl fungerande sjukvård, minskade dödstalen medan födelsetalen höll i sig och Sveriges befolkning ökade dramatiskt. Sedan 1970-talet ligger både dödstal och födelsetal konstant runt 10 och utan invandring skulle befolkningen inte kunna öka.

Även vår livslängd ökar ständigt. Sverige har pålitliga data för medellivslängd från mitten av 1700-talet, och i början av 1800-talet låg medellivslängden på drygt 41 år. Det var givetvis väldigt få människor som avled strax efter sin 41:a födelsedag. Istället berodde den låga medellivslängden på hög spädbarnsdödlighet. Varje nyfött barn som dog före ett års ålder sänkte kraftigt medellivslängden. Idag kan de allra flesta människor i Sverige förvänta sig att många decennier med mycket hög livskvalitet. Medellivslängden har ökat med nästan 30 år de senaste 100 åren, vilket i praktiken betyder att för varje timme som passerat har vi fått 20 minuters extra livslängd. Hur ska detta kunna fortsätta? Ja, även livslängden verkar följa en S-formad kurva och trots att medellivslängden ökat dramatiskt, har den genomsnittliga maximala livslängden i Sverige, räknat per tioårsperiod, knappt ökat alls de senaste seklerna. Den har legat tämligen konstant runt 104 år.

Inflexionspunkten passerades i början av 1920-talet och omkring år 2025 förväntas kurvan plana ut strax under 90 år. Det är alltså högst tveksamt att medellivslängden kommer att öka – i vart fall om det inte sker några fullständigt banbrytande medicinska framsteg. Det finns ingen naturlag som säger att vi inte kan leva hur länge som helst, men liksom bakterierna har även vi begränsningar som gör det osannolikt att vi kommer

”Risken är att det i fetmaepidemins släptåg följer en rad vällevnadssjukdomar som på sikt faktiskt kommer att sänka vår medellivslängd.”

att leva signifikant mycket längre än idag. Sedan början av 1980-talet har till exempel andelen obesa, det vill säga människor med ett BMI över 30, i USA ökat exponentiellt. Inflexionspunkten nåddes omkring 1993 och nu verkar kurvan ha stabiliserat sig omkring 35 procent. Risken är att det i fetmaepidemins släptåg följer en rad vällevnadssjukdomar som på sikt faktiskt kommer att sänka vår medellivslängd.

Samtidigt som vi blir allt fler och lever allt längre, sker också en tillväxt av prylar, både i antal och funktion. Vaclav Smil har samlat data kring tillväxt både i naturen och i vårt samhälle, och bland mycket intressant information kan nämnas att volymen av det genomsnittliga vingla-

Övervikt: farlig kurva.

FOTO: SHI TOUT/TT

set i Storbritannien har dubblerats sedan 1970, medan en normalvilla i USA idag är två och en halv gånger större än för 70 år sedan. Storleken på våra tv-apparater har ökat 15 gånger sedan 1950-talet och antalet komponenter per ytenhet i de mikroprocessorer som är hjärtat i datorer dubblas i snitt vartannat år – något som går under namnet Moores lag. Skykraporna blir allt högre och nu talas det om byggnader som kommer att bryta den magiska kilometergränsen. Även här ses dock en utplaning och det är inte orimligt att vi precis har nått inflexionspunkten.

Eftersom vi ständigt upplever tillväxt har vi en tendens att extrapolera trender utifrån den exponentiella fasen. Det leder lätt till en del förhastade slutsatser, som att alla jordens fordon kommer att vara eldrivna före 2025. Så är det givetvis inte.

Den exponentiella fasen varar inte för evigt och efter den exponentiella fasen klingar tillväxthastigheten av och efter en viss tid kommer kurvan att plana ut på en ny, högre nivå.

Eftersom många tillväxtkurvor liknar varandra, öppnar det dock för den pirrande tanken att de med olika mått av träffsäkerhet kan användas för att förutspå vår framtid. När jag läser Smils senaste bok, *Growth*, är det inte utan att jag kommer att tänka på Isaac Asimovs *Stiftelsetrilogi*, som utspelar sig i en avlägsen framtid där människan har spridit sig i hela universum och mänskligheten är så pass stor att den följer statistiska lagar,

ungefär som molekyler. Varje syrgasmolekyl i det rum du sitter i just nu betar sig helt slumpmässigt, och om du skulle följa en enskild syremolekyl så kan den röra sig i vilken riktning som helst. Om det däremot finns tillräckligt många molekyler, och varje andetag innehåller omkring 5 000 miljarder syremolekyler, kommer luftmassan att bete sig på ett förutsägbart vis. I Asimovs romansvit är mänskligheten så stor att den följer statistiska lagar och med hjälp av en påhittad vetenskap vid namn psykohistoria kan dess framtid förutspås.

Där är vi inte riktigt ännu, men det är trots allt ganska många vardagliga fenomen som verkar följa S-formade kurvor. Kvaliteten på sådana förutsägelser beror givetvis på hur avlägsen framtid vi siar om och hur realistiska data vi har tillgång till. Dessutom är det inte helt orimligt att tänka sig någon ny upptäckt som helt ändrar spelreglerna. I Isaac Asimovs *Stiftelsetrilogi* är det en person, Mulan, med helt nya förmågor, som kastar omkull den väl upplagda planen. I vår värld kan givetvis ett nytt läkemedel eller energikälla göra att vi får tänka om vad gäller maximal livslängd eller energikonsumtion.

Vaclav Smil ger oss därför inga illusioner om att vi kan göra knivskarpa förutsägelser om framtiden. Tvärtom manar han oss att vara försiktiga. Det som dock gör *Growth* intressant är att den i praktiken är en samling av ett drygt 100-tal tillväxtkurvor som Smil mödosamt har tagit fram. Varje tillväxtkurva är uppbyggd av en så lång serie av data som möjligt, som ofta går tillbaka flera sekel, från så säkra källor som det går att få fram. Tillväxtkurvorna liknar onekligen varandra, vil-

>>

ket gör att vissa kapitel känns repetitiva. Men, det är kanske inte så man ska läsa boken utan istället välja ett område som fascinerar, till exempel utvecklingen av energikällor, och sedan följa hur tillväxtkurvor för effekten för ångmaskiner följs av förbränningsmotorer och kärnreaktorer med ständigt ökande effekt. Smil ger oss därmed unika möjligheter att förstå det mänskliga samhällets utveckling över tid.

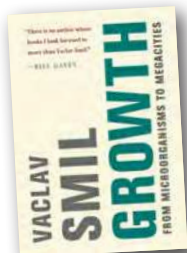
Ett annat sätt kan vara att läsa brottstycken av varje kapitel och istället förundras över likheter i tillväxtkurvornas utseende oavsett om de härrör från mikroorganismer, växter, maskiner eller samhällen. I *Growth* ger Smil oss en unik holistisk bild av världen, och han avslutar med en uppmaning åt oss att ta ansvar för framtiden.

Hållbarhet innebär begränsningar, och med begränsningar kan inte tillväxt fortsätta för evigt. Även om det idag ser ut som att användningen av råolja ökar exponentiellt, kan vi med stor säkerhet förutsäga att ökningen kommer att avstanna. På samma vis ser vi en exponentiell ökning av koldioxid i atmosfären, rimligen på grund av förbränning av fossila bränslen, men även denna ökning kommer att avta och stanna på en ny och högre nivå. Men, och detta är viktigt, den kommer inte att fortsätta i sin exponentiella fas. Men även om hastigheten kommer att minska – och det verkar som att inflexionspunkten för användning av fossila bränslen passerades år 2010 – så kommer mängden av koldioxid att stabiliseras på en ny högre nivå med konsekvenser för biosfären. Detta är något vi måste förhålla oss till.

Vi människor älskar uppenbarligen att mäta vår omgivning och samtidigt som det mesta blir större, längre, högre, mer och snabbare verkar det finnas en parameter som inte låter

sig påverkas över tid. Andelen lyckliga människor ligger märkligen konstant strax under 50 procent av befolkningen. Det ger hopp. 🍀

Ulf Ellervik

**GROWTH
FROM
MICROORGANISMS
TO MEGACITIES**
VACLAV SMIL
The MIT Press 2019

Tärningarna: är kastade.

FOTO: ISTOCKPHOTO

Skenbar slump

MATEMATIK

Efter att i tätt följd ha förlorat två barn i så kallad plötslig spädbarnsdöd ställs en kvinna inför rätta, anklagad för mord. Den statistiska risken, menar åklagaren, för ett sådant dödsfall är i sig minimal; och för att det av ren tillfällighet skulle inträffa två gånger i samma familj är sannolikheten inte större än en på 73 miljoner. På dessa till synes gedigna statistiska grunder förklarades den anklagade kvinnan skyldig, och dömdes trots att andra bevis saknades till livstids fängelse.

Men vänta ett ögonblick, uppmanar oss författaren och matematikprofessorn Ian Stewart. Vilka matematiska beräkningar är det egentligen som är relevanta här? Åklagaren valde att titta på sannolikheten för att två fall av plötslig spädbarnsdöd skulle inträffa i en slumpvis utvald familj – men detta var ingen slumpvis utvald familj, det var en familj i vilken två dödsfall bevisligen redan hade inträffat.

Den relevanta frågan att ställa sig skulle då istället vara: Givet att två spädbarn har dött, hur stor är sannolikheten att deras mor är en dubbelmördare? Och svaret, visar det sig, blir då ett helt annat: Beräkningar baserade på tillgänglig statistik för såväl spädbarnsmord som plötslig spädbarnsdöd ger vid handen att det är någonstans mellan fem och tio gånger mer sannolikt att döden är naturlig i ett sådant fall, än att den inte är det. Från att ha varit en mördare med odd-

sen 73 miljoner mot ett, blir kvinnan med detta alternativa statistiska synsätt oskyldig med en sannolikhet på omkring 80–90 procent.

Den anklagade kvinnan frikändes efter tre år – inte av statistiska, men av andra tekniska skäl – men var djupt påverkad av händelsen och begick senare självmord. Exemplet, hämtat ur Stewarts nyutkomna bok *Do Dice Play God?*, illustrerar med all önskvärd tydlighet hur vår förståelse av något så abstrakt som sannolikhetskalkyler kan få dramatiska konsekvenser också på ett mänskligt plan.

Sannolikheterens roll är, menar Stewart, att hjälpa oss att närma oss det ovissa med så stor visshet som möjligt; att träda ut i okänt territorium, men med säkra steg. Som rättegångsexemplet visar kan dessa sannolikheter vara ett verktyg för att komma närmare en kännedom om ett sakförhållande som är okänt men existerande. Men minst lika centralt är det sannolikheteoretiska bygget när det kommer till förståelse och förutsägelse av ännu inte inträffade händelser, och i synnerhet sådana som styrs av det vi brukar kalla slump.

Men den där slumpen – vad är den egentligen? En sorts kausalitetens sista länk: Hit men inte längre kan kedjan av orsak och verkan följas. För detta utgör tärningen i titeln på Stewarts bok den kanske främsta symbolen – en titel som utgör en omkastning av Albert Einsteins berömda utsaga i reaktion mot den moderna fysikens skenbara slumpmässighet: Gud, lär den av allt att döma

ateistiske Einstein upprört ha utropat, spelar inte tärning!

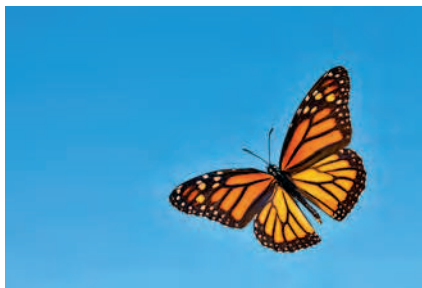
Men faktum är att inte ens tärning-
en vid närmare betraktande visar sig vara
särskilt slumpstyrd. Istället styrs dess
utfall till stor del av utgångsvillkoren för
kastet – finns det någon slump här bor
den i kastarens hand, snarare än i det kas-
tade objektet.

Verklig slump visar sig överhuvudta-
get vara mycket mer sällsynt än vad man
hade kunnat tro. I synnerhet i den digi-
tala sfärens värld av regelstyrning, där
inte heller datorernas så kallade slump-
talsgeneratorer är verkligt slumpstyr-
da, utan bara efterliknar utfallen hos en
process som är det. Vid en mer ingående
granskning av det till synes slumpartade
tycks snart sagt varje form av slump dra
sig undan till förmån för en avsevärt mer
prosaisk oförutsägbarhet.

En oförutsägbarhet som ofta går att
förklara med ett systems känslighet
för sina utgångsvillkor – det vill säga: att
små variationer i dess startläge snabbt
kan leda till stora variationer i dess slut-
tillstånd. Vad vi har att göra med är alltså
system som utvecklats helt determinis-
tiskt enligt vissa ekvationer – men där två
likartade utgångstillstånd kan ge helt oli-
ka utfall, vilket i praktiken sätter vår för-
måga till prediktion ur spel.

Detta fenomen, som populärt går
under beteckningen kaos, ställer till
besvär bland annat i försöken att förut-
säga vädret; den fjäril som slår med sina
vingar i Buenos Aires och orsakar en
orkan i Peking, har ju också kommit att
bli emblematiske för denna oregleriga typ
av matematik. Vilket förstås kan kasta
ett tvivelaktigt ljus över de klimatmodel-
ler som nu ger upphov till en mängd dyst-
ra prognoser för framtida väderförhållan-
den: Hur kan det vara möjligt att förutspå
medeltemperaturer decennier framåt,
när det inte ens är möjligt att ge en kor-
rekt förutsägelse av vädret nästa vecka?
Svaret på det är att väder och klimat är
två olika saker: Om vädret svarar mot de
olika tillstånd som ett system som lyder
under en kaotisk dynamik kan inta, svarar
klimatet mot totaliteten av sådana till-
stånd – att överblicka den senare visar sig
vara en långt enklare uppgift än att kor-
rekt beskriva dess detaljer.

Det finns många fallgropar att gå i för
den som använder sig av statistik: Stewart
erbjuder oss exempel från såväl finans-
världen som från medicinska studier och
historiens olika försök till social ingen-
jörskonst baserad på en statistisk idé om
den genomsnittliga människan. Inte säl-
lan kan problemen undvikas genom en
noggrann analys av de underliggande osä-
kerheterna, liksom genom fördjupad för-

Fjäril här: orsakar orkan där.

FOTO: LILIBOAS/GETTYIMAGES

ståelse av så kallad bayesiansk sannolik-
hetskalkyl, där sannolikhet förstås som
ett mått på kunskap, en kvantifiering av
den välgrundade övertygelsen om man
så vill.

Inom ett bayesianskt ramverk måste
varje sannlikhetsbedömning ta i beak-
tande vad vi faktiskt känner till om verk-
ligheten, ett krav som, vilket blev plåg-
samt tydligt i fallet med den mordankla-
gade mamman, kan få dramatiska conse-
kvenser. Olyckligtvis tycks det mänskliga
tänkandet tämligen illa lämpat för den-
na logik, i det att dess slutsatser inte säl-
lan framstår som kontraintuitiva för oss.
Olyckligtvis – och också paradoxalt nog,
för forskning tyder på att den mänskliga

*”Detta fenomen, som populärt går under beteckningen
kaos, ställer till besvär bland annat i försöken att förut-
säga vädret.”*

hjärnan i sin grundstruktur är djupt baye-
siansk, något som också förklarar vad
som under senare år kommit att bli känt
som faktaresistens. När vi tror oss ha
lärt oss någonting om världen blir denna
nya kunskap – i mer eller mindre konkret
bemärkelse – en del av vår hjärna, och
all information vi därefter får oss till livs
kommer att mätas mot detta nyförväv-
ade grundantagande. Enbart så kan vi göra
världen begriplig för oss, men till kost-
naden att vi ibland gör vår bedömning av
omvärlden på felaktiga premisser.

Tankar kring sannolikhet och slump
har på senare år intagit en central
plats i kosmologers förklaringar av uni-
versums uppkomst och beskaffenhet.
Ett antal hypoteser har formulerats om
en mångfald av parallella universum,
bland vilka naturkonstanter-
nas olika möjliga värden förde-
las som i ett gigantiskt lotteri.
Men utöver dessa, enligt många
en smula spekulativa, förslag,
är ett annat område av fysiken
nästan den enda plats där vi hit-
tar något som vi ännu förstår
som verklig slump: kvantmeka-
niken.

Medan uppträdandet av sannolikheter
i nästan alla andra sammanhang enbart är
ett uttryck för vår egen ofullständiga kun-
skap, har den inom modern fysik förstås
som någonting annat, nämligen ett vitt-
nesbörd om en inneboende obestämdhet
hos på tillvarons lägsta nivå. Att sanno-
likheter dyker upp vid beräkningen av en
kvantmekanisk partikels läge antas alltså
inte vara en konsekvens av att vi inte vet
var den befinner sig – utan att den fram-
till dess att vi finner den faktiskt inte kan
sagas ha något läge alls. Sannolikhetsför-
delningen för var vi kan tänkas detekte-
ra denna partikel vid mätning är då inte
en beskrivning av vårt eget kunskapsläge,
utan av en egenskap hos partikeln i sig.

Den här förståelse av den kvantme-
kaniska teorin har under det dry-
ga sekel som den har existerat alltså varit
den dominerande – men är det den rätta?
Stewart anmäler sin skepsis, och pekar
mot ett antal möjliga kryphål i det som
traditionellt ansetts vara matematiskt
vattentäta bevis för verklighetens proba-
bilistiska natur. Antagandet om att till-
varon är i grunden slumpstyrd skulle,
menar författaren, troligen inte ha gjorts
med samma tyngd om matematiken för

kaotiska system varit fullt utvecklad vid
tiden för kvantteorins framväxt. Dess-
utom har vi på senare år kunnat se expe-
riment på klassiska system som antyder
att de kvantmekaniska systemens kontra-
intuitiva uppträdande inte är fullt så
unikt som det gjorts gällande.

Kanske ska det alltså visa sig att Ein-
stein, om än på omvägar, ska komma att
få rätt till slut: Måhända spelar tärning-
en verkligen gud, men att denna gud i sin
tur spelar tärning är långt ifrån säkert.
Stewarts klara och ambitiösa framställ-
ning lyckas med konststycket att på en
gång avdramatisera osäkerheten och dess
verkningar, och lämna utrymme för det
mysterium som verklig slump, om den
alls existerar, innebär – oavsett om vi
kallar den gudomlig eller något annat. ✧

Helena Granström

**DO DICE PLAY GOD?
THE MATHEMATICS
OF UNCERTAINTY**
IAN STEWART
Profile 2019

Framtidens grisar: fyllda med attraktiva egenskaper.

FOTO: ISTOCKPHOTO

Den molekylära gensaxen

BIOLOGI

Vad virus har kunnat göra i miljontals år lärde sig människan göra 2012. Då blev det möjligt att klippa och klistra i den egna artens, liksom andra arters, arvs massa med en sådan precision att en enda specifik gen kan elimineras eller bytas ut. Upptakten var att man hittade en egendomlig sekvens på 30 nukleotider som upprepades ett antal gånger och som visade sig vara ett cellens immunförsvar; de nukleotider som fanns mellan upprepningen var främmande dna från sådana virus som kunde attackera just den cellen ifråga. Denna cell hade vaccinerats mot dessa virus och hade alltså ett "minne" som kunde aktiveras vid förnyade attacker. Den 28 juni 2012 publicerades en epokgörande artikel i *Science* där Jennifer Doudna och Isabelle Charpentier beskrev hur det gick till när bakteriecellernas immunförsvar aktiverades och hur man kunde utnyttja detta för att på ett nytt, enklare och oerhört precist sätt "redigera gener". CRISPR (Clus-

tered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats), den molekylära gensaxen, var skapad.

Det var inte det första gentekniska genombrottet. Det har i flera decennier funnits metoder att gå in i och förändra dna. Men det har varit svårt, dyrt och tidsödande och träffprocenten för modifierade celler har varit låg. Hoppet om att med genterapi bota eller åtminstone lindra genetiskt betingade sjukdomar infriades inte. I några avseenden har man dock varit framgångsrik. Insulin och tillväxthormon som tidigare måste tas fram ur mänskligt material har blivit tillgängligt i stor skala tack vare odlingar med genmodifierade bakteriekulturer.

Uppståndelsen var stor när man såg dessa första möjligheter att göra ingrepp i växters, djurs och människors arvs massa. Vad skulle kunna hända om genmodifierade organismer av misstag kom ut i naturen? Det var farhågor som ledde till en konferens 1973 i Asilomar i Mexiko. Forskarna kom där överens om ett moratorium på fortsatt forskning tills man hade tillräckligt säkra laboratorie-

miljöer. Ett slags motsvarighet till Asilomarkonferensen hölls 2014 i Napa Valley, Kalifornien. Det hade gått två år sedan Doudnas och Charpentiers artikel och forskningen med CRISPR var i explosiv utveckling. Det var en liten grupp bekymrade specialister som möttes; detta till skillnad från i Asilomar, där inte bara forskare utan också bioetiker, jurister och representanter för allmänheten deltog. Och något nytt moratorium blev det inte.

Jennifer Doudna som tog initiativet till mötet i Napa Valley oroade sig för att någon kunde ha börjat använda CRISPR på embryonala celler från människor. Det var redan för sent. Rykten om sådan forskning cirkulerade och snart bekräftades dessa av publicerade forskningsrön. Det som hade varit praktiskt taget omöjligt med tidigare tekniker, kunde nu utföras. Forskarna har förvisso ålagt sig vissa etiska begränsningar. Man kan göra dna-experiment med embryonala celler, men dessa får naturligtvis inte inplanteras i en livmoder och därmed ge upphov till en individ som i sin tur för det genredigerade arvet vidare till nya generationer. I Sverige gäller regeln att embryot inte får bevaras längre än 14 dygn.

Men allt som kan göras kommer någon förr eller senare också att göra. Den 28 november 2018 kallade professor He Jian Kui till en presskonferens i Southern University of Science and Technology i södra Kina. Efter en provrörsbefruktning hade tvillingarna Lulu och Nana fötts. Tvillingarnas far var hiv-positiv; professor He hävdade att han hade genredigerat tvillingarnas dna på ett sätt som gav dem hiv-resistens. Det är fortfarande oklart om He verkligen lyckades; någon granskad och godkänd vetenskaplig redogörelse publicerade han inte.

Att något sådant hände just i Kina var inte helt oväntat – åtminstone inte om man ska döma efter uppgifterna i Nessa Careys *Hacking the Code of Life*. Från Kina förekommer rätt ofta uppgifter om genredigering på människor med genetiska sjukdomar. Det är vad kinesiska läkare berättar för västerländska journalister, men några *papers* eller kliniska rapporter publiceras inte. Troligen ligger ribban för det etiskt godtagbara lägre, och man vet i Kina att välrenommerade västerländska tidskrifter inte skulle acceptera dessa.

Nessa Carey är gästprofessor vid Imperial College och har tidigare arbetat för biotekniska företag. Hennes är bok är lättsammare än Jennifers Doudnas egen redogörelse för CRIPR-revolutionen, *A Crack in Creation* (som också har kommit ut i svensk översättning). Doudnas bok är detaljerad och bjuder på relativt krävande läsning. Om ens intres-

se och tålmod inte räcker till kan man hålla tillgodo med Carey; priset är en och annan lucka och vissa frågetecken i framställningen.

Men tack vare Careys erfarenheter från näringslivet får man ett något annorlunda perspektiv på utvecklingen i *Hacking the Code of Life*. Precis som hos Doudna får vi ta del av en rad lovande tillämpningar av de nya metoderna. Flera nya genredigeringar på malariamyggor förefaller att vara så effektiva att man måste fråga sig vilka de ekologiska konsekvenserna blir om dessa försvinner helt. Kinesiska forskare har fått fram grisar som tål köld bättre; de vildlevande grisarna härstammar från tropikerna, men eftersom de flesta nu föds upp i tempererade regioner måste grisbönderna lägga ner en hel del arbete på att hålla djuren varma. Och nya grödor som tål torka och salthaltiga jordar håller på att tas fram.

Men det som gör Careys bok särskilt intressant är hur hon tar fram kontrasten mellan den snabba utvecklingen i laboratorierna och hur denna bromsas upp när produkterna ska ut på marknaden. Det kan vara opinionen mot modifierad mat, men också ett byråkratiskt regelverk som sätter käppar i hjulet. Ett praktexempel är det så kallade "gylle riset" som togs fram med en äldre teknik för genredigering och som var färdigt att spridas på marknaden år 2000. Ris är fattigt på betakarotin, som i våra kroppar omvandlas till vitamin A. Den nya risvarianten innehåller gener som producerar mer betakarotin. WHO uppskattar att upp emot en halv miljon barn årligen drabbas av blindhet på grund av A-vitaminbrist. 20 år har gått och fortfarande finns riset inte på marknaden; man hoppas att Filippinerna och Bangladesh ska få tillgång till det de närmaste åren.

Varför tar det så lång tid? Carey menar att det inte beror på vrånghet från profitthungriga multinationella företagsjättar. De har nämligen gått med på att sälja riset till småbönder till samma pris som vanligt ris. Dessutom kan bönderna utan restriktioner spara och använda utsäde. Den verkliga bromsklossen är ett antal opinionsgrupper, exempelvis Greenpeace. Motståndet från den sistnämnda organisationen skulle bygga på antagandet att släpper man fram ett slags genmodifierad gröda har tappan gått ur tunnan.

Som jag tidigare har konstaterat ser Carey på den gentekniska utvecklingen ur näringslivets perspektiv. Det är både en styrka och en svaghet. Hon lyfter fram sådant som populärvetenskapliga skribenter lätt missar. Men hon lägger inte så mycket krut på att beskriva hur genmodi-

fieringarnas kritiker resonerar. Eftersom Greenpeace har fått försvara sina ståndpunkter gentemot vetenskapligt kvalificerade kritiker, borde den diskussionen ha varit värd mer utrymme. Nog har miljörelsernas motstånd mot genteknik haft substans – till exempel debatten om genmodifierade grödor som fått egenskapen att tåla höga doser av ogräsbekämpningsmedel.

Det finns en markant skillnad i synen på genredigerade produkter mellan USA och Europa. Det amerikanska regelverket är liberalare. Den allmänna opinionen mot exempelvis genredigerad mat har inte heller varit lika negativ där som här. Det fanns signaler om att EU skulle släppa vissa restriktioner 2018, men senare samma år fastslog Europadomstolen att 2001 års regler alltså skulle gälla. Det innebär att grödor som har tagits fram med klassiska förädlingsmetoder kan släppas ut på marknaden medan det är stopp för genmodifierade grödor. I det förra fallet har man skapat mutationer med kemisk påverkan och radioaktiv strålning eller korsat varianter slumpvis, vilket har fått till följd att ytterligare mutationer utöver den eftersträfvade kan ha inträffat. När det gäller en gröda framtagen med CRIPR är det en eller flera specifika gener och inga andra som har förändrats, det vet man säkert.

De myndigheter som ska kontrollera den här sortens produkter har dessutom hamnat i en besvärlig situation. Det går nämligen inte att avgöra på dna-nivå om en förändring har åstadkommit på klas-

"Varför tar det så lång tid? Den verkliga bromsklossen är ett antal opinionsgrupper, exempelvis Greenpeace."

sisk väg eller med den nya genredigeringen. Regleringen blir ett slag i luften.

Det blev inte heller i år något Nobelpris i fysiologi/medicin till Jennifer Doudna och Isabelle Charpentier. De hör numera till favoriterna varje gång mediernas vetenskapsjournalister ska tippa nya pristagare. Och ur ett rent vetenskapligt perspektiv är dessa båda ytterst kvalificerade. Men det finns mer än vetenskapen som Nobelpriskommittén måste ta hänsyn till. I *A Crack in Creation* nämner Doudna på två rader att en patentdispyt har lagt sordin på ett från början gott kollegialt samarbete. Nessa Carey är desto mer utförlig på denna punkt, och det blir helt uppenbart varför ett Nobelpris i dagens läge skulle vara mycket kontroversiellt.

En månad före publiceringen av

Framtidens ris: stoppat av byråkrater.

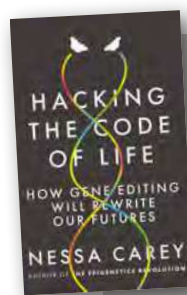
FOTO: ISTOCKPHOTO

Doudnas och Charpentiers banbrytande artikel hade deras universitet lämnat in en patentansökan. Ett halvår senare lämnade Feng Zhang från Broad Institute i Cambridge, Massachusetts, in en liknande patentansökan. Den blev godkänd innan processen med Doudnas ansökan var klar därför att Broad Institute betalade extra för snabb behandling – en märklig turordning. Doudnas och Charpentiers ansökan gällde patent på hur CRISPR kunde utföras i provrör medan Feng Zhangs ansökan gällde CRISPR inne i cellkärnan. När Doudna och Charpentier protesterade mot beslutet var det inte för att deras ansökan var den första, utan för att det Zhang gjort var ett uppenbart resultat av deras grundläggande arbete. Tvisten har sedan blivit än mer komplicerad därför att en tredje patentansökan har inlämnats av en medarbetare till Feng Zhang vid det brittiska universitet i

Rochester. Dessutom har de europeiska patentmyndigheterna inte godkänt Broad Institutes patent.

Det kommer uppenbarligen att ta åtskilliga år innan krutröken har skingrats. Men klarnar allt då för Nobelkommitten? Säkert inte. Hundratals forskare har på ett eller annat sätt bidragit till framtagandet av CRISPR. ✱

Göran Frankel

HACKING THE CODE OF LIFE
HOW GENE EDITING WILL REWRITE OUR FUTURES
NESSA CAREY
Icon Books 2019

Krim: Vill ryssarna ha krig?

FOTO: ANADOLU AJANSI/TT

Krig och/eller fred

GEOPOLITIK

Följande fråga – som också är titeln på en sovjetisk antikrigssång från tidigt 1960-tal, skriven av poeten Jevgenij Jevtusjenko – fick västvärlden onekligen anledning att ställa sig i februari/mars 2014, när ryska styrkor intog och annekterade ukrainska Krim: "Vill ryssarna ha krig?"

Under senare år har det dock funnits anledning att snarare ställa frågan: Vilken sorts krig vill Ryssland eventuellt ha? Inte bara i det svenska medietrymmet har ord som "påverkan", "informationskrigföring" och "cyberkrig" i kombination med "Ryssland" fått en ökad användningsfrekvens och alldeles särskilda, nya konnotationer. I en reviderad utgåva av sin doktorsavhandling undersöker Oscar Jonsson utvecklingen av den officiella ryska uppfattningen av begreppet "krig" från 1917 fram till 2016. Samtidigt gör han de på allvar Rysslandsintresserade en

tjänst när han slår hål på några seglivade myter. Frågeställningen är tydlig: Har den ryska förståelsen för krigets natur förändrats, och i så fall: Hur?

The Russian Understanding of War börjar och slutar med revolution. Den sovjetiska krigsvetenskapen föds mot en bakgrund av det bolsjevikiska maktövertagandet, som i sin tur möjliggjordes av Tsar-Rysslands deltagande i första världskriget. Det är under kommunistpartiets och marxism-leninismens vingar som den sovjetiska definitionen av krig och krigets natur utvecklas, och man influeras mycket utifrån. Lenin hade under sin exil i Schweiz närstuderat Carl von Clausewitz *Vom Kriege* (*Om kriget*), och tillsammans med Trotskij (som var krigskommissarie och ansvarig för att bygga upp Röda armén) utarbetade han en holistisk-eskatologisk syn på kriget som företeelse inom ramen för den marxistiska teorin, där så gott som alla delar av samhället inneslöt. Målet? En utopisk kommunistisk värld, där krig per definition inte längre är nödvändigt eftersom klasser-

na då har upphört att existera. Men fram till dess betraktades kriget som en absolut nödvändighet, till och med en förutsättning för att nå detta mål; det var revolutionen, klasskampen och partiet som skulle försvaras av Röda armén, istället för den nationalstat som var utgångspunkt för Clausewitz resonemang. I denna kamp om såväl resurser som ideologiskt herravälde var kriget oundvikligt som politiskt maktmedel, enligt Lenin och Trotskij.

Den sovjetiska hotbilden var således av ideologiska skäl mycket specifikt formulerad – de kapitalistiska länderna ville med alla medel störta den nya socialistiska ordningen. Från denna horisont förklarades också ofta inre problem med hjälp av yttre faktorer, något som tydligt går igen i dagens ryska förhållningssätt till omvärlden. Jonsson konstaterar att definitionen av kriget och krigets natur har legat mer eller mindre fast sedan Sovjetunionens bildande och fram till dess sammanbrott i slutet av 1990-talet, och att det först är mot slutet av detta turbulenta årtionde som det går att urskilja antydningar till en begynnande förändring i den ryska uppfattningen om kriget.

Efter en utförlig introduktion går Jonsson systematiskt igenom Ryska federationens militärdoktriner, säkerhetspolitiska strategier och utrikespolitiska deklamationer från 1990-talet fram till idag. Parallellt med detta undersöker han den militärteoretiska debatten på området, liksom den ryska politiska elitens utsagor i ämnet. Jonsson observerar en smygande förändring i den officiella ryska inställningen till krig – successivt inkluderar man från officiellt håll även icke-militära metoder med särskild betoning på information i den postsovjetiska militära diskursen om krig som växer fram. I ett tidigt 2000-tal börjar man instrumentalisera observationer gjorda utifrån (Kuwaitkriget, Jugoslavienkrigen), liksom egna erfarenheter från Tjetjenienkrigen, senare även från kriget i Georgien.

Under det för Ryssland omskakande 1990-talet sker den globala informationsrevolutionen parallellt i och med att internet på allvar gör entré världen över. Detta får en enorm inverkan på det nya ryska samhälle som är under framväxt. Det är viktigt att minnas att tillgången till information, liksom informationsvärdering som sådan, inte bara under Sovjet-tiden har varit traditionellt väsensskild från den dito västerländska – här hade boken vunnit på att infoga en kort men utförlig historisk kontext som sträcker sig bortom Sovjetunionen.

Jonsson identifierar två aspekter i den ryska synen på informationskrigföring –

den teknologiska, som inbegriper utnyttjandet av hårdvara respektive mjukvara, samt den psykologiska, där informationsinnehåll och budskap utgör kärnan. Det är den sistnämnda som han lägger emphasis vid i sin slutsats; informationskrigföring betraktas alltmer som ett effektivt

"Målet? En utopisk kommunistisk värld, där krig per definition inte längre är nödvändigt eftersom klasserna då har upphört att existera."

medel för att nå strategiska mål (exempelvis att destabilisera de stater och institutioner som utgör målet för insatsen, bland annat genom att ideologiskt splittra lokalbefolkningen), där informationen i sig är vapnet. Den betraktas till och med som mer effektiv än traditionella vapen i vissa avseenden.

Detta knyter an till konkreta förändringar i den ryska hotuppfattningen; händelser av betydelse för Rysslands intressen noteras uttryckligen i den militärteoretiska debatten under det tidiga 2000-talet, men speglas inte i lika hög grad i de strategiska dokument som fastslår den officiella hållningen. Trots stora folkliga protester i länder belägna i Rysslands intressesfär (rosenrevolutionen i Georgien 2003, orangea revolutionen i Ukraina 2004–2005) börjar inte uppfattningen om så kallade "färgrevolutioner" att förändras förrän efter arabiska våren 2011, då dessa på allvar börjar fungera som en projektionsyta i den samtida ryska synen på det moderna kriget.

Det råder enligt Jonsson en rysk konsensus om omöjligheten för Nato att angripa Ryssland med vapenmakt, däremot betraktar man nu de västerländska framstötarna i den liberala demokratiens namn i paritet med krigshandlingar; när definitionen av krig på detta vis oscillerar, menar Jonsson att gränsen mellan krig och fred också suddas ut – så ser den nu rådande ryska diskursen ut.

Den ryska maktens skräck för att västerländsk ideologisk påverkan (och uppviglade folkmassor som en följd av denna) skall spridas i riktning Moskva är central i förståelsen av detta skeende, eftersom den utgör ett direkt och existentiellt hot mot landets politiska ledning. Detta förklarar också enligt Jonsson det offensiva ryska agerandet i samband med Ukrainakrisen 2014, som man följaktligen betraktade som ett slags självförsvar.

Den ryska lösningen är att ge igen med samma mynt – genom ideologisk subversion och informationspåverkan, bland annat via sociala medier, sår man split i den västerländska publika informationssfären. Detta utgör enligt Jons-

son ett skifte, där de politiska målen med krig är viktigare än dess medel. Här rör sig författaren över postmodernismens allra mest förrådiska sankmarker; om även begreppet "vård" potentiellt måste omdefinieras, förutsätter detta ytterligare en näst intill dekonstruktivistisk

abstraktionsnivå av analysen, men denna diskussion smyger han sig klokt nog ur i tid.

Med detta sagt understryker Jonsson kontinuerligt att varken konventionella vapen eller massförstörelsevapen har förlorat sin relevans, snarare tvärtom, vilket är en mycket viktig poäng i sammanhanget. De parallella och motsägelsefulla ryska narrativen är förmodligen en av de viktigaste infallsvinklarna som en västerländsk Rysslandsanalytiker måste ha i sin intellektuella verktygslåda.

Den ryska militärteoretiska debatten om synen på kriget drar åt olika håll, men blir enligt Jonsson alltmer konsoliderad. Särskilt sedan mitten av 2010-talet har den politiska elitens uttalanden och den militärteoretiska debatten (som i stor utsträckning har följt varandra) slutligen fått fäste även i de strategiska dokumenten. Officiella uttalanden ger vid handen att såväl den politiska eliten som en övervägande mängd militärteoretiker redan uppfattar det som att man befinner sig i ett krig med väst, om än ej med traditionella vapen som medel – därmed har gränsen mellan krig och fred suddats ut. Men vad betyder det att diskursen blir alltmer enhetlig, och när till och med den mest hårdnackade motståndaren till en rysk omförhandling av begreppet "krig", general Machmut Garejev, rättar in sig i ledet bland såväl politisk elit som militärteoretiker? Att besvara denna fråga är trots allt inte avhandlingens föresats, men detta illustrerar djupet i avhandlingens ämne; den väcker flera relevanta frågor och inspirerar till vidare forskning.

Jonsson har skrivit en intressant och informativ studie som öppnar till dialog i ett komplext ämne bortom säkerhetspolitiska positioneringar. Men som alla avhandlingar har den sina skönhetsfel. Personkulten, osäkerhetsfaktorerna kring maktens succession och den ökande brutaliteten vid stora demonstrationer är alla symptom på det auktoritära samhällets svagheter. Den ryska maktens rädsla nämns ofta, utan

att den egentligen konkretiseras utanför färgrevolutionerna som tolkningsram. Det är knappast folkmassorna i sig man räds, utan att deras budskap ska spridas högre upp, till korridorerna i Kreml – detta skulle kunna delförklara det ständigt ökande kontrollbehovet. Färgrevolutioner identifieras helt korrekt som en nyckel i den sentida ryska hotuppfattningen, och Jonsson övertygar i sitt resonemang – men frågan är om det är klokt att helt låsa sig vid denna förklaring.

Lenin & Trotskij: Kriget är oundvikligt.

FOTO: GETTY IMAGES

Oscar Jonsson gör sina kolleger inom Rysslandsvetarskrået en stor tjänst när han redan inledningsvis tar upp ett antal fenomen som stundvis har bländat västerländska forskare när de blickat mot öst – Gerasimovdoktrinen (finns inte), gråzon (problematiskt), hybridkrigföring (anglosaxisk projektion?). Gott så. Men vad bör göras? Jonsson presenterar två konkreta förslag: att öka förståelsen för Ryssland och satsa på utbildning av Rysslandsexperten och slavister – det är svårt att inte instämma – samt, att väst måste stå enat för att kunna bemöta de aktiva försök som görs för att polarisera dess samhällen. I levande demokratier är detta dessvärre lättare sagt än gjort. ✨

Maria Engqvist

**THE RUSSIAN
UNDERSTANDING
OF WAR
BLURRING THE
LINES BETWEEN
WAR AND PEACE**
OSCAR JONSSON
Georgetown University
Press 2019

Thexit: Premiärministern knivhuggen i ryggen av egna.

FOTO: MARTIN CLEAVER/TT

Det bittra slutet

POLITIK

Margaret Thatcher var premiärminister i drygt ett decennium. Charles Moore har lagt dubbla tiden på att fullborda hennes auktoriserade biografi. Tjugotvå år. Han fick frågan 1997, skrev på sitt kontrakt 1998 och publicerade hösten 2019 den avslutande tredje och mest omfattande delen av detta mäktiga arbete.

Jag har anmält de båda tidigare banden mycket välvilligt i *Axess* – *Not for Turning* (6/2013) och *Everything She Wants* (1/2016) – och jag ser inga skäl att sätta lägre betyg denna gång. Moore har stått distansen ut. Han visar inga tecken på att ha tappat den första gnistan och har inte blivit det minsta disträ inför sitt ämne. Även i denna volym skriver han med seriositet och analytisk skärpa, men också med stor stilistisk säkerhet och lyhördhet för den tid som han beskriver.

Att en biografi är ”auktoriserad” betyder emellanåt att den är hagiografisk, tillrättalagd eller åtminstone vattenkammad, men Moores böcker kan inte skyllas för någondera. Margaret Thatcher kontaktade honom visserligen personligen, så hon räknade rimligen med att slutresultatet inte skulle bli något lustmord, men hon har inte betalat honom och inte läst manus före publicering. Inte heller efter publicering, för övrigt, vilket kan verka förvånande tills man får veta att deras överenskommelse bland annat stadgade att inget skulle publiceras under hennes livstid.

Vad det auktoriserade däremot har betytt är öppnade dörrar. Margaret Thatchers imprimatur har fått medarbetare, kolleger, statsmän och familjemedlemmar att ta sig tid att träffa Moore och berätta öppenhjärtigt för honom. För denna del av biografien har 300 personer intervjuats och sammantaget i de tre volymerna återfinns uttalanden från dubbelt så många. Moore har också fått tillgång med minsta möjliga restriktioner till hennes efterlämnade offentliga och privata arkiv i det brittiska finansdepartementet och riksarkivet, respektive Churchill College i Cambridge. Han har fått läsa president George H W Bushs personliga dagböcker och fått utförliga hälsouppgifter direkt från hennes läkare. När det gäller underlagen för skrivarbetet kan man bara konstatera att *more is Moore*.

Herself Alone börjar med Mrs Thatchers tredje valseger 1987 och avslutas med hennes bortgång och begravning 2013, fast framställningen är föga förvånande framtung. Fem sjättedelar ägnas åt de politiskt dramatiska tre och ett halvt åren mellan valet och hennes avgång som premiärminister 1990. Det var en motsägelsefull tid. Å ena sidan fick hon uppleva segern i kalla kriget och östblockets sammanbrott, å andra sidan vådorna över vad som skulle komma i dess ställe. Å ena sidan hade hon lett sitt parti till den tredje betryggande valvinsten på raken, å andra sidan växte det interna missnöjet med henne.

Till sist blev det inte heller väljarerna – de ratade henne aldrig – utan hennes egen regering som föllde henne. När hon utmanades av fribytaren Michael Heseltine om partiledarskapet i mitten av november 1990 fann hon det vara under sin värdighet att engagera sig i en motkampanj, och de som fick ansvaret för hennes återval agerade odugligt på en skala mellan håglöshet och illojalitet. Hon missade med knapp marginal att vinna en avgörande seger i första valomgången och tillkännagav några dagar

senare sin avgång efter en rad personliga möten där minister efter minister meddelade att de beklagligt nog inte såg hur hon skulle kunna vinna i andra omgången. Budskapet från flera var att "vi inte vill inte se dig bli förödmjukad", men för privatsekreteraren Andrew Turnbull som skötte minnesanteckningarna lät det i realiteten som "om du inte kliver av kan vi inte komma in och ställa upp mot Heseltine". Moore har naturligtvis talat även med Turnbull.

Resultatet av denna föga ärorika samtalsserie blev hur som helst att Mrs Thatcher tog sin mats ur skolan och att en era tog slut.

Varför gick det som gick? Varför valde dessa framgångsrika politiker att göra sig av med en partiledare som hade vunnit val efter val åt dem, ryckt upp ett land på dekis och intagit en plats på världsscenen?

Det fanns förstås flera skäl.

Ett första gällde inrikespolitiken och framförallt skatterna. Den konservativa regeringen ville på goda grunder att lokalpolitiken i högre grad skulle finansieras lokalt, så att (de inte sällan väns-

av en teknokratisk elit; det är precis vad folken i östra Europa rör sig bort ifrån."

En månad innan hon avsattes gick Storbritannien till sist ändå med i ERM, men kollegerna visste att hon accepterade det med största motvilja och att hon inte hade någon som helst avsikt att börja bejaka ökad överstatlighet och fördjupat EU-samarbete framöver. Detta motstånd ledde bland annat till förre utrikesministern Geoffrey Howes avgång under uppseendeväckande former och spelade helt klart stor roll för hennes fall. Det var en tröst för ett tigerhjärta när regeringen Major två år senare tvingades lämna ERM.

Ironiskt nog fäster jag dessa rader på pränt fredagen den 31 januari, bara timmar innan Storbritannien lämnar EU. Jordskredssegern för Tories och Boris Johnson i parlamentsvalet 2019 har till sist gjort brexit till verklighet. En åsikt som inte ens Margaret Thatcher gav uttryck för under sin tid som premiärminister är nu inte bara den nye premiärministerns åsikt utan en självklar hållning i hans parlamentsgrupp. Orsak och verkan går förstås inte att fastställa – det har gått 30 år, en generation, mellan thex-

nörskap och marknader. Men han tror att staten behövs för att det eftersatta norra ska få rimliga chanser, och signalspråket är nytt och annorlunda.

Ett tredje skäl till att Margaret Thatcher fick silkesnöret var hennes egen person. Enligt Moore bestod den konservativa ledningen 1990 fortfarande av "män som saknade radikalism, stridslystenhet och en längtan efter förändring". Det hade alltid funnits en klyfta mellan detta etablissemang och henne, men till sist blev den för stor och hon bidrog i allt

Boris Johnson: signalerar nytänkande.

FOTO: LEON NEAL/TT

"Där Margaret Thatcher strävade efter att minska det statliga inslaget i näringslivet, anser Boris Johnson att staten bör spela en mer aktiv roll."

terradikala) lokalpolitikerna fick ta större ansvar visavi sina väljare, men den tilltänkta lösningen hade havererat. Tanken var att man skulle gå över från fastighets-skatt till kommunal enhetsskatt, *community charge*, men under öknamnet *poll tax* blev denna snart hatad och utmålad som en fördelningspolitisk katastrof. Till en början hade i stort sett samtliga ministrar stått bakom tanken men efter hand drog sig de flesta diskret tillbaka och förslaget kom i allt högre grad att förknippas med Mrs Thatcher personligen.

Ett andra skäl gällde utrikespolitiken och framförallt Europa. Här låg premiärministern i konflikt med i stort sett hela sin regering. Gång på gång uppvaktades hon av utrikes- och finansministrarna som ville att Storbritannien skulle ansluta sig till det europeiska växelkursamarbetet ERM, men Margaret Thatcher spjärnade emot – och inte bara på denna front. Hennes glädje över den inre marknaden hade klingat av och ersatts av skepsis och kritik mot planerna på monetär och politisk union. Vid ett toppmöte i Dublin på försommaren 1990 deklarerade hon: "Människors största rädsla är att de ska förlora sin nationella identitet ... Vi bör inte röra oss mot styre

it och brexit – men det är klart att den Thatcherska inställningen till överstatlighet och nationellt självbestämmande har verkat inspirerande på många brittiska debattörer och väljare genom åren.

Och som om det inte med detta vore nog med ironi öppnar nu Boris Johnson för en ekonomisk politik som går på tvärs mot andra delar av det Thatcherska arvet. I likhet med Heseltine tänker han snarare i termer av partnerskap mellan stat och företagsamhet än i termer av marknadsekonomisk ortodoxi. Där Margaret Thatcher strävade efter att minska det statliga inslaget i näringslivet, anser Boris Johnson att staten bör spela en mer aktiv roll. Inför sina närmaste har han till och med använt sig av Heseltines smeknamn och sagt att han i grund och botten är en "pro brexit Hezza".

I sak handlar det knappast om någon 180-gradig kursomläggning. Johnson har inga planer på att nationalisera vad som privatiserades under Thatcher och han har en starkt positiv grundsyn på entrepre-

högre grad själv till att vidga den. Hon hade varit viljestark och uppfordrande från första stund, men med åren muterade dessa egenskaper och fick drag av halsstarrighet och översitteri. Ministrar som inbjöd till att hunsas blev hunsade. Hon slutade lyssna på sina kolleger och förlitade sig på en nära krets av icke folkvalda rådgivare. I kombination med en växande misstro i folkopinionen blev det för mycket.

En kraftfull ledare fick se sig besegrad av en grupp svekfulla medelmåttor? Ja och nej. Margaret Thatcher var den unika gestalten i sin generation, men framgångsrikt ledarskap bygger också på att omge sig med rätt personer, inspirera dem och vinna och behålla deras förtroende. Hon klarade mycket, mer än praktiskt taget någon annan i efterkrigstidens politik, men inte att sluta i tid. ✱

PJ Anders Linder

MARGARET THATCHER
THE AUTHORIZED
BIOGRAPHY
HERSELF ALONE
CHARLES MOORE
Allen Lane 2019

Algerietkriget: Frankrikes Vietnam.

FOTO: TT

Aktiv amnesi

HISTORIA

Det är inte många västländer som dras med ett nationellt trauma av samma djup som USA:s Vietnamkrig. Det går dock att argumentera för att Frankrikes förhållande till Algerietkriget mellan 1954 och 1962, som ofta beskrivs som "Frankrikes Vietnam", platser på samma lista. Till skillnad från Vietnamkriget är det dessutom i princip oarbetat, trots att det ligger längre tillbaka i tiden. Om Vietnamkriget är ett djupt sittande kollektivt trauma, är minnet av Algerietkriget snarare så traumatiskt att det trängts undan av en kollektiv amnesi. Ett tecken på hur känsligt ämnet fortfarande är kom under valrörelsen 2017, när Emmanuel Macron under ett besök i Algeriet slog fast att den franska kolonialmakten hade gjort sig skyldig till brott mot mänskligheten. Macron köhlades då av den franska högern och stora delar av etablissemangen.

Ett kanske ännu tydligare tecken är bristen på seriösa försök att på nationell nivå kollektivt förhålla sig till frågan. Hittills har ingen motsvarighet till Ken Burns och Lynn Novicks uppmärks-

sammade dokumentärserie *The Vietnam War* från 2017 gjorts i Frankrike. Algerietkriget har snarare varit ett ämne för utländska regissörer, från Gillo Pontecorvos klassiker *Slaget om Alger* (1966) till Michael Hanekes *Dolt hot* (2005), som behandlar just denna minnesförlust. Även i facklitteraturen produceras förvånansvärt litet om ämnet och bland det som skrivs är utländska författare också överrepresenterade.

Det senaste exemplet på det är den nyligen utkomna *La guerre civile en France, 1958–1962* som är baserad på en avhandling av den amerikanske historikern Grey Anderson. Trots att den från början är skriven på engelska, finns den ännu bara utgiven på franska. Det säger något om intresset för innehållet i Frankrike, där Anderson till och med har figurerat i tv-intervjuer. *La guerre civile en France* behandlar ett kort stycke modern historia som är centralt för förståelsen av dagens Frankrike och dess alltmer dysfunktionella politiska system. En av anledningarna till att denna period tillsammans med resten av Algerietkriget har undertryckts i det kollektiva medvetandet ges redan i bokens Marxinspireerade titel. På grund av Algeriets särskil-

da status bland Frankrikes kolonier upplevdes kriget nämligen som ett regelrätt inbördeskrig.

Redan 1848, knappt två decennier efter att erövringen hade inletts, gjordes de algeriska provinserna per dekret till en integrerad del av Frankrike och fick samma status som ett *département*. Algeriet var med andra ord inte bara "juvelen i kronan" på det franska imperiet; det var Frankrike självt. När självständighetsvindarna började blåsa på 1940-talet gjorde franska myndigheter inget större motstånd mot de marockanska och tunisiska protektoratens självständighetsrörelser. Men Algeriet skulle behållas till varje pris.

Anderson, som har studerat franska militära och byråkratiska arkiv, visar hur konflikten som började som ett väpnat uppror mot en kolonial övermakt snabbt utvecklades till en minst lika viktig kamp mellan olika krafter inom den franska militära och politiska makten. Det kontroversiella kriget, i vilket den franska armén snabbt gjorde sig ökad för att göra bruk av både tortyr och nya metoder för psykologisk krigföring som de hade lärt sig efter det ödesdigra nederlaget vid Diên Biên Phu i Vietnam 1954, lamslog regeringen och paralyserade det politiska systemet. 1958 hade missnöjet inom såväl armén som den politiska högern blivit så djupt att drastiska lösningar började sökas.

Kontakter etablerades mellan Charles de Gaulle, som sedan sin tid som krigshjälte och det befriade Frankrikes förste president alltjämt åtnjöt ett brett politiskt stöd i kraft av en helt egen ideologi, och en grupp generaler inom arméns kommando. Andersons slutsats är att det var under hot om en militärkupp som den femte franska republiken utropades i nationalförsamlingen den 13 maj 1958. De Gaulle fick nu maktbefogenheter som sällan skådats i ett demokratiskt land och som fortfarande idag gör det franska presidentämbetet till det mäktigaste i den demokratiska världen, inte minst vad gäller undantagstillståndet.

I nationalförsamlingen och pressen oroades såväl vänstern som liberalt sinnade centrister över att Frankrike snabbt rörde sig mot fascism. Enligt Anderson gör detta maj 1958 till ett om möjligt ännu viktigare historiskt skede än det som inträffade exakt tio år senare. Det räcker med en snabb blick på dagens Frankrike och de paralyserande konflikterna mellan folket och en allsmäktig president, som alltför ofta väljs med ett stöd av en minoritet av väljarna, för att inse riktigheten i denna analys. Här finns ursprunget till de tre huvudsakliga problem som enligt Anderson plagar det moderna Frankrike.

ke: ett antidemokratiskt konstitutionellt system, ett maktfullkomligt president-ämbete och en militärisk utrikespolitik.

Den nya republiken dämpade dock inte generalernas missnöje. Strax efter de Gaulles tillträde ändrade han sin dittills hårdföra ton och började tala om att sluta fred. Detta utlöste nästa kris. Den nybildade högerextrema organisationen *L'Organisation de l'armée secrète* (OAS) försökte mörda de Gaulle och 1961 försökte samma generaler som hade hjälpt honom till makten avsätta honom i en kupp. Den misslyckades och generalerna dömdes till skandalöst milda straff samtidigt som OAS upplöstes. Arvet efter det hårda militära motståndet mot Algeriets befrielse skulle dock leva kvar länge, inte minst i Jean-Marie Le Pens franska gren av den paramilitära organisationen *Front national pour l'Algérie française* (FNAF) som grundades i Algeriet 1960. Här ges den politiska och historiska bakgrunden till den miljö som Carl-Henning Wijkmarks roman *Sista dagar* utspelar sig i.

Det eskalerande våld som utövades av fransmän mot andra fransmän stod sig dock slätt mot det som algerier-

haft sedan krigets början. Kapitulationen inför FLN gjordes till en fransk seger och de Gaulles återkomst till makten presenterades, under hotet om en militärkupp som i själva verket hade organiserats med hans goda minne och som hade koordinerats av hans närmaste män, som ett "subversivt projekts misslyckande". Regimen fann sig därmed inte bara avskuren från sitt ursprung på Algers gator, skriver Anderson; den definierade sig även explicit mot det. Mot en sådan bakgrund är det inte konstigt att femte republikens ursprung i den franska armén i Algeriet lyser med sin frånvaro i den officiella franska historieskrivningen.

Andersons bok innehåller ovärderlig information om den moderna franska historien. Den är dock skriven för en specialiserad läsekrets och kräver relativt mycket förkunskaper. För den som vill veta mer om själva kriget och dess följder är den dessutom alltför inriktad på Frankrikes inre angelägenheter för att ge en heltäckande bild. Det algeriska perspektivet, vare sig det rör sig om det revolutionära eller det hos de hundratusentals så kallade *harkis* som stred på den franska sidan, ges helt enkelt inte här.

"Det faktum att den ansvarige polischefen Maurice Papon kunde sitta kvar på sin post i ytterligare tre år säger det mesta om den officiella inställningen."

na utsattes för, även i Frankrike. Anderson påpekar att algeriska motståndsmän torterades i källaren till en polisstation som låg ett stenkast från Élyséepalatset, och punkterar därmed en gång för alla myten att tortyr inte skulle ha utövats på europeisk mark sedan andra världskriget. I krigets slutskede dömdes ett hundratal algerier under några få månader bara i Paris. Den mest ökända händelsen är dock utan tvekan massakern den 17 oktober 1961, då mellan 40 och 100 algeriska demonstranter dränktes i Seine av polisen under en fredlig demonstration som genomfördes i strid med undantagstillståndet. Denna händelse, som utgör bakgrunden till Hanekes *Dolt hot*, hör till en av de många händelser som aktivt har glömts bort i Frankrike. Det faktum att den ansvarige polischefen Maurice Papon kunde sitta kvar på sin post i ytterligare tre år säger det mesta om den officiella inställningen till saken.

Anderson ger i sin slutsats en förklaring till hur denna amnesi kunde uppstå från första början. Efter det att freden hade slutits och Algeriet vunnit sin självständighet efter åtta års krig sommaren 1962, deklarerade de Gaulle i tv att Frankrike hade uppnått det mål hon hade

Om Andersons bok ger en ensidig bild av skeendet under Algerietkriget, kan dock Elaine Mokhtefis *Algiers. Third World Capital* sägas komplettera den. Det är också en väldigt annorlunda bok. Den är visserligen också författad av en amerikan, men där stannar likheterna. Här handlar det företrädesvis om det revolutionära Algeriet efter självständigheten, skrivet med djupt personligt engagemang.

Elaine Mokhtefis (född Elaine Klein) livshistoria är nästan ofattbart dramatisk. Hon kom till Paris 1951 som 23-åring efter att ha sparkats ut ur den amerikanska studentflygeln av United World Federalists, en rörelse som propagerade för fred under en enad världsregering. Där kom hon snabbt i kontakt med den undre värld av aktivister, hantlangare och vapensmugglare som var aktiva i kampen för Algeriets frigörelse. Trots att hon snabbt förfördes av det parisiska 1950-talets märkliga blandning av finess och smuts fann hon sig snart i ett långt mer exotiskt och dramatiskt sammanhang efter att ha gift sig med en algerisk revolutionär politiker.

I Alger fick hon i egenskap av engelskspråkig västerlänning snabbt i uppdrag

La Seine: Här dränker vi algerier.

FOTO: AMAZON

att representera det revolutionära Algeriet i olika internationella sammanhang. Hon skrev artiklar och pressmeddelanden i det officiella regeringsorganet för en internationell publik, deltog i delegationer till FN och olika samarbetsorgan med progressiva och revolutionära länder i tredje världen, utövade påtryckningar på politiker på högsta nivå och gavs rätt att signera officiella dokument i president Achmed Ben Bellas namn. Bland de personer hon frotterade sig med kan Frantz Fanon och Simone de Beauvoir nämnas. Hon har till och med en statistroll i Pontecorvos *Slaget om Alger*.

Boken *Algiers. Third World Capital* ger en radikalt annorlunda bild av Alger än den vi finner hos Anderson. Istället för ett centrum för fronderande högerextrema franska generaler är staden här, som titeln antyder, ett centrum för revolutionära rörelser i tredje världen. Mokhtefi tog emot besök från allsköns efterlysta revolutionärer, från nordvietnamesiska gästdelegationer till medlemmar av Baader-Meinhof-ligan. Viktigast är dock Svarta pantrarna, som grundade en egen avdelning i staden. Figurer som Eldridge Cleaver och Stokely Carmichael levde en tid i Alger och planerade flera aktioner därifrån. I en passage berättar Mokhtefi om hur hon på 1970-talet tog emot den kände hippiegurun Timothy Leary och hans fru efter att denne rymt från fängelset i USA. I Saharaöknen försökte Leary introducera nomader och herdar för LSD, något som inte föll i god jord hos de disciplinerade pantrarna. Cleaver förklarade därefter för alla amerikanska hippies därhemma att deras gurus hjärna hade "blåsts ut" av all LSD.

Även om detta är ett stycke självbiografi av det anekdotiska slaget kompletterar Mokhtefi också Andersons torrt akademiska framställning med viktig information. Till exempel går hon igenom de tortyrmetoder som fransmännen använde under kriget. Tiotusentals män och kvinnor greps på godtyckliga grunder och >>

utsattes för skendränkningar, elchocker mot genitalierna, krossade flaskor uppkörda i anus och summariska avrättningar.

När Mokhtefi i slutet av 1970-talet till slut deporteras från Algeriet efter att utan förklaring ha fallit i onåd hos presidenten Houari Boumediene upphör hennes personliga berättelse om det postkoloniala Algeriet. Hennes memoarer ger dock en bra bild av hur det revolutionära Algeriet redan tidigt började utvecklas i en auktoritär riktning och hur revolutionens söner kom att införa ett nytt slags förtryck. Mokhtefi kunde på nära håll se hur Algeriets förste president Ben Bella successivt övergav demokratin. När han störtades av Boumediene i en kupp 1965 riktades miss-tankarna mot utrikesministern Abdelaziz Bouteflika. Denne skulle senare själv komma att efterträda Boumediene som president, en post som han behöll till så sent som förra året då han tvingades avgå efter månader av gatuprotester.

Andersons och Mokhtefis böcker ger båda värdefulla om än väldigt olika inblickar i det moderna Frankrikes och Algeriets gemensamma ursprung. För den som vill förstå de kriser som skakar dessa båda länder just nu, eller deras traumatiska historia, är detta rekommenderad läsning. ✨

Jonas Elvander

**LA GUERRE CIVILE EN FRANCE, 1958-1962
DU COUP D'ÉTAT
GAULLISTE À LA
FIN DE L'OAS**
GREY ANDERSON
La Fabrique 2018

**ALGIERS, THIRD
WORLD CAPITAL
FREEDOM FIGHTERS,
REVOLUTIONARIES,
BLACK PANTHERS**
ELAINE MOKHTEFI
Verso 2018

The Economist: rapporterar om den värld den själv formar.

Gud talar till eliten

HISTORIA

Historikern Alexander Zevin försöker i *Liberalism at Large. The World According to the Economist* gå till botten med liberalismen som ideologi genom att studera den brittiska tidskriften *The Economist*.

Kan man skriva en biografi över en tidning? Ja, om den har publicerats sedan 1843 och format hur generation efter generation av makthavare tänker.

Det är tanken.

Överallt talas det om liberalismens kris. Vad kan då utvecklingen av *The Economist*, liberalismens själva husorgan, säga oss om vår liberala framtid?

Eller brist på sådan.

Karl Marx läste *The Economist*. Angela Merkel gör det. Både Friedrich Hayek och John Maynard Keynes läste *The Economist* (de var ju trots allt bägge liberaler). Benito Mussolini läste *The Economist*, liksom Hitlers finansminister Walter Funk, Barack Obama och Carl Bildt.

Alexander Zevins centrala tes är att *The Economist* inte bara har rapporterat om världen. Tidningen har dessutom i stor utsträckning format världen. Genom att

forma sina läsare. Alexander Zevin har gått igenom de gigantiska arkiven och intervjuat mängder av tidigare och nuvarande anställda. Han finner här en obruten linje i den liberala mittfåran som i högsta grad är värd att studera.

Från 1843 till idag.

Det var den skotske företagaren James Wilson som grundade *The Economist*. Publikationen började som en protestskrift mot den brittiska regeringens importtullar på säd. Den hette till en början *The Economist: or the Political, Commercial, Agricultural and Free Trade Journal*. Begreppet "The Economist" syftade inte på yrkeskåren ekonomer (som väl i ärlighetens namn inte riktigt existerade än), utan på sparsamhet. Redan från början var målgruppen "de högsta sfärerna bland de markägande och pengastarka klasserna". Och på den vägen har det fortsatt. *The Economist* är idag veckotidningen för den globala eliten. Och de som vill vara som den globala eliten.

"Titta på mig, jag läser *The Economist*", skryter Homer i ett avsnitt av Simpsons: "jag vet att Indonesien står vid ett vägskäl". Ingen tror på experter och fakta

Homer Simpson: ansluter till eliten.

FOTO: SCREENSHOT

mer än *The Economist*. Ingen kan likt *The Economist* snabbare ge dig, inte bara en överblick över vad som händer i sydöstra Asien, utan även en åsikt om det. *The Economist* kommer alltid med förslag på förbättringar av allt den skriver om. Tidningens tradition dikterar att alla som arbetar för tidningen oavsett personlighet måste skriva "som *The Economist*". Vad innebär det undrade en nyanställd journalist. "Skriv som om du vore Gud" blev svaret.

The Economist har trots västvärldens tidningsdöd nästan en miljon prenumeranter. Och i en tid när enskilda journalister, eller "profiler" blir allt viktigare rent kommersiellt i medierna kör *The Economist* fortfarande med osignerade artiklar.

Trots det har förstås en mängd kända personer arbetat på tidningen: till exempel Kim Philby, den ökände spionen som stod modell för förrädaren i John le Carrés roman *Mullvaden*. Andra tidigare medarbetare har blivit riksbankschefer och premiärministrar. I både Storbritannien och Italien. Just *The Economist*s ständiga närhet till den ekonomiska och politiska makten är något som Alexander Zevin hela tiden trycker på. Det är tidningens själva framgångskoncept.

Ideologiskt har *The Economist* mer eller mindre alltid förespråkat fria marknader, låga skatter, individuella rättigheter, pressfrihet, domstolars frihet och det brittiska imperiets storhet. "Vi är övertygade om", skrev James Wilson, *The Economist*s grundare, "att frihandel kommer att göra mer än någon annan faktor för att utvidga civilisationens moralens räckvidd – ja, för att avskaffa slaveriet som sådant." Och det tycker tidningen i hög grad fortfarande. Frihandel är botemedlet för de flesta av samhällets åkommor.

1843 som 2020.

The Economist skapades i exakt rätt ögonblick: precis när demokratin, finanssektorn och kapitalismen som vi känner den uppstod med det viktorianska Storbritannien som centralpunkt. Tidens politiska och ekonomiska tänkande tog form sida upp och sida ner i *The Economist*

under den globala kapitalismens första era. Tidskriften stod inte bara för den här typen av klassisk frihandelsvänlig liberalism. *The Economist* skapade den i hög grad, menar Alexander Zevin.

Tidskriftens mest inflytelserika redaktör genom tiderna var Walter Bagehot (som fortfarande har en stående kolumn döpt efter sig varje vecka). Walter Bagehot föddes 1826 och tog över tidningen 1861 genom att helt enkelt gifta sig med grundarens dotter. Vad Walter Bagehot skrev om imperiet, demokratin och kapitalismen definierar fortfarande *The Economist*. När Bagehot var ledsn påstods det att han gick till banken och kände på högar av mynt.

Vilket lugnade hans nerver.

Utrikespolitiskt har *The Economist* ofta tagit bomboliberalistiska positioner. Man backade CIA-finansierade regimkupper i Centralamerika på 1960-talet, stödde Vietnamkriget helhjärtat, samt välkomnade militärkuppen i Chile 1973. Kalla kriget tryckte generellt tidningen högerut. Det var ju en strid mellan marknadsliberalism och kommunism och *The Economist* hade tydligt valt sida. Från slutet av 1970-talet började man också mark-

"Både Trump och brexit var motreaktioner mot exakt den typ av globalisering som The Economist står för. Man må vara emot Donald Trump men har i någon mån skapat honom."

nadsföra *The Economist* i USA och Kanada. Idag står Nordamerika för hälften av tidningens imponerande upplaga.

Just tidningens kommersiella succé är fascinerande. Hur man konsekvent har stått upp för att man är en dyr tidning för dem som styr världen (eller vill styra världen). Därmed har man blivit nästan lika mycket av en livsstilsprodukt som en tidningsprodukt och pengarna rullar in.

Karl Marx kallade på sin tid *The Economist* för "finansaristokratiens europeiska husorgan". *The Economist* har hela tiden tagit den politiska position som marknaden själv hade gjort. Om den hade kunnat prata, menar Alexander Zevin. Hans bok är både en intressant historisk genomgång av *The Economist* och i någon mån en argumentation mot tidskriftens politiska linje.

The Economist faller just nu tårar över liberalismens kris utan att förstå sin egen roll i den, skriver han. Det liberala projektet som det har definierat sig genom *The Economist* har satt marknadens intressen framför demokratin. Både

Donald Trump och brexit var motreaktioner mot exakt den typ av globalisering som *The Economist* står för. Man må vara emot Donald Trump men har i någon mån skapat honom.

Och Alexander Zevin är förstås inte ensam om den analysen. Det finns idag nästan en konsensus om att detta är sanningen. Och det är mot den bakgrunden som boken är skriven. Många kommer antagligen att läsa *Liberalism at Large. The World According to the Economist* precis så: som en historisk exposé över förlorarsidan i dagens ideologiska krig.

Vår tid hade nästan krävt en motpublikation: *The Populist*. En veckotidning för den globala internationalen av nationalister, från Sannfinländarna till Nigel Farage.

Men det lär väl inte hända.

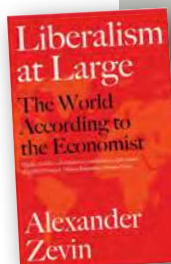
Å andra sidan visar Alexander Zevins bok också hur liberalismen har klarat sig genom kriser förr. I början av 1900-talet trampade *The Economist* vänsterut tillsammans med tidsandan. Tidningen började rentav närma sig det brittiska Labourpartiet. Bakgrunden var förstås att man som alltid ville rädda mark-

nadsekonomin. *The Economist* resonerade som så att enda sättet att rädda den fria ekonomin från tidens hot om folklig revolution (av det ena eller andra slaget) var att bygga mer av en välfärdsstat. Folket måste vara relativt nöjt för att företagen ska kunna fortsätta att tjäna pengar och skapa välbästand.

Oavsett allt prat om kris för liberalismen har *The Economist* faktiskt obestriddligen existerat sedan 1843. Dessutom går tidskriften fortfarande extremt bra kommersiellt. Marknadsliberalismens husorgan verkar onekligen fortfarande begripa sig på sin egen marknad.

Vilket trots allt säger något. ✨

Katrine Marçal

LIBERALISM AT LARGE
THE WORLD
ACCORDING TO
THE ECONOMIST
ALEXANDER ZEVIN
Verso 2019

Theo van Gogh: instabila perioder.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Galenskap inifrån

MEDICIN

Världens kanske äldsta, juridiska definition av galenskap härstammar från det medeltida England, och kallas ibland för *The Wild Beast Test*. En domare vid kung Edvard II:s hov stipulerade att en person bör betraktas som galen om hennes mentala förmågor inte överstiger dem hos "ett spädbarn eller

vilddjur". Under mina år inom psykiatri har jag träffat ytterst få patienter som uppfyller kung Edwards strikta kriterier. Desto vanligare, men minst lika skräckinjagande för en psykiater, är patienter som befinner sig vid den andra änden av den kognitiva kurvan – de som är smartare än läkaren själv. Sådana möten präglas ofta av frustration på bägge sidor, i synnerhet om patienten är manisk. Hon breder då ivrigt ut sig om sina intellektuella stordåd, medan doktorn i sitt stilla sinne

undrar: *Om du är så himla smart, vad gör du då inlåst på psyket?*

Dylika tankegångar härrör inte enbart ur avund eller irritation, utan även ur ren nyfikenhet. Hur kan dessa superhjärnor låta sig kapas så fullständigt av manier eller psykotiska vanföreställningar? Borde de inte vara kraftfulla nog för att värja sig mot sådana hot?

För den som önskar fördjupa sig i dessa frågor kan jag varmt rekommendera essäsamlingen *The Collected Schizophrenias* av den amerikanska författaren Esmé Weijun Wang. Wang är inte bara en talangfull skribent, utan också, som hon själv uttrycker det, galen. Redan i tonåren blev Wang tvångsintagen på mentalsjukhus, och erhöll där diagnosen *bipolärt syndrom*. Denna börda till trots lyckades författaren bli antagen till Yale University, varifrån hon dock senare blev utsparkad till följd av sina psykiska problem. Hon lyckades så småningom ta sig in på Stanford University i Kalifornien, men insjuknade där på nytt – den här gången med hallucinationer och vanföreställningar. Wangs diagnos uppgraderades nu från bipolärt till *schizoaffektivt syndrom*, vilket antyder en kombination av psykotiska och affektiva symtom. Författaren motsätter sig inte sin diagnos, men är smart nog att inse att det blott rör sig om ett par snofsiga ord för att beteckna underliga beteenden och upplevelser.

Schizoaffektivt syndrom må låta precist och vetenskapligt, men är ett synnerligen diffust begrepp, och i den kliniska vardagen ofta synonymt med "vet inte så noga". Wangs anamnes komplicerades ytterligare när hon i ett senare skede utvecklade ett *posttraumatiskt stressyndrom*, kopplat till sexuella övergrepp i tonåren. Denna diagnostiska mångfald må låta en smula rörig, men är på intet sätt ovanlig inom psykiatri. Snarare än att hjälpa oss läkare att differentiera mellan diskreta tillstånd, har sentida forskning förstärkt bilden av psykisk sjukdom som ett slags oformlig, patologisk smet, utan klara gränser mellan olika slags lidande. Som bokens titel antyder verkar det också alltmer troligt att diagnoser som schizofreni i själva verket motsvarar flera olika sjukdomar, vilkas symtom råkar sammanfalla med varandra. Som med snöflingor är ingen psykiatriker den andra lik.

The Collected Schizophrenias består av ett dussintal essäer författade av Esmé Wang under en tioårsperiod. Bokens teman är många, men fokus ligger på Wangs dubbelroll som litterär intellektuell och svårt psykiskt sjuk. För att klargöra hur litterär och intellektuell hon verkligen är, förser Wang sina läsare med en detaljerad förteckning över sina oli-

ka talanger och prestationer. Visste ni till exempel om att hon var den första eleven i sin mellanstadieklasse som slutförde varenda mattebok? Att hon redan som sextonåring utnämndes till *California Arts Scholar*, vad nu det är för något? Att hon gick ut gymnasiet med toppbetyg och att hennes debutroman *The Border of Paradise* rosades av kritikerna? Grandiöst skryt av detta slag genomsyrar Wangs bok, och varvas inte sällan med lika långa haranger om författarens allmänna uselhet och fåfänga. Detta intensiva navelskåderi och självdramatiserande kan verka tröttsamt, men fyller en viktig funktion. *The Collected Schizophrenias* är inte bara en bok om psykopatologi – den är också skriven på psykopatologisk prosa.

Wangs bok skiljer sig därmed från andra verk inom samma genre, såsom Kay Redfield Jamisons *An Unquiet Mind*. När Jamison beskriver ett av sina maniska skov är det som att läsa en fullt frisk person berätta om en traumatisk upplevelse i det förflutna. Sjukdomen kommer och går, och den kan i efterhand utvärderas nyktert av författaren. Wang, däremot, ger aldrig intrycket av att vara riktigt stabil. Trots behandling med tunga

”Det verkar alltmer troligt att diagnoser som schizofreni i själva verket motsvarar flera olika sjukdomar. Som med snöflingor är ingen psykopatient den andra lik.”

psykofarmaka står hotet om nya psykoser ständigt för dörren. Författaren drar sig till exempel i flera år för att titta på *The Hunger Games*, av rädsla för att förväxla filmens intrig med verkligheten. Under en längre, psykotisk episod låter sig Wang övertygas om att hon redan är avliden, och säljer följaktligen alla sina kläder på loppmarknad.

I första kapitlet av *The Collected Schizophrenias* sammanfattar Esmé Weijun Wang – som själv har arbetat vid Stanfords neurovetenskapliga laboratorium – aktuella rön inom psykiatrisk forskning. Med stor skärpa och objektivitet begrundar hon de genetiska och sociala faktorer som kan tänkas ligga bakom hennes sjukdom. Några kapitel senare hävdar författaren istället att hennes symptom nog har orsakats av ”kronisk borrelia” – en omstridd diagnos som inte erkänns av vetenskapen. Mot bättre vetande underkastar hon sig nu plötsligt skumma, intravenösa örtbehandlingar, förskrivna av kvacksalvare. Wangs ständiga vacklande mellan rim, reson och oförstånd är ofta omtumlande för läsaren, men mer illustrativt för hennes handikapp än någon lärobok.

Snöflingor: lika olika som patienter.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Det kanske mest slående med *The Collected Schizophrenias* är hur mycket dess svårt sjuka författare ängslas över sin sociala status. Dessa kval ställs på sin spets när Wang blir tvångsinta-

mycket skam och lidande. Därtill kommer svårigheten – särskilt stor i Wangs fall – att avgöra var personen slutar och sjukdomen börjar.

I stort bekräftar *The Collected Schizophrenias* mina misstankar om att senare års kamp för ”social rättvisa” knappast har gjort livet enklare för amerikaner med svår psykisk sjukdom, oavsett deras intelligenskvot. De med lägre funktionsnivå förpassas alltmer till en modern servicesektor där de har svårt att klara sig. För att ens få servera kaffe på *Starbucks* förväntas en anställd numera behärska ett komplicerat socialt och ideologiskt regelverk som ständigt uppdateras via sociala medier och mångfaldsinitiativ. Politiskt korrekta miljöer är föga välkomnande för personer som har svårt att tolka andras avsikter eller ens se främlingar i ögonen.

Akademiskt begåvade patienter som Esmé Weijun Wang har det förstås lättare, men står inför sina egna utmaningar. Att författaren pressades av Yale University till ett studieuppehåll på livstid förvånar mig inte alls. Det har på senare år blivit kutym att amerikanska universitet hålls ansvariga för sina studenter personliga tragedier. Trots arméer av kuratorer, skyddsombud och terapeuter kan lärosätena alltid beskylldas för att ”inte ha gjort tillräckligt” för att förhindra någons självmord eller vansinnesdåd. Att låta en svårt sjuk person som Wang vistas på campus är således ett avsevärt juridiskt risktagande, något som förmögna institutioner som Yale helst undviker.

Som läsare kan vi hur som helst glädjas åt att Esmé Weijun Wang till slut har funnit sig en nisch inom litteraturen, kanske den enda bransch där hennes diagnos kan vändas till något positivt. I sin bok från 1994 hävdade psykologen Louis A Sass att individer med schizofrena tendenser hade en unik fallenhet för modernism och postmodernism – formexperiment som uttrycker inåtvändhet och alienation. Wangs prosa är en smula spretig och kaotisk, men vad gäller inåtvändhet och alienation är hon onekligen i en klass för sig. Vår latent psykotiska hjältinna är alltså en författare för vår tid. Vad detta egentligen säger om den västerländska civilisationens tillstånd kan vara värt att fundera över. ✨

Erik W Larsson

**THE COLLECTED
SCHIZOPHRENIAS**
ESMÉ WEIJUN WANG
Greywolf Press 2019

Bara Astrid kom undan

DET FINNS NÅGOT med skatter som nästan gör mig fnissig. Rättare sagt, när man talar om dem som något man önskar sig så lite som möjligt av. Det är en strömbrytare som abrupt ändrar förutsättningarna för samtalet. Något slocknar i blicken tvärs över bordet.

När jag växte upp under 1970-talet fanns det något ohjälpligt suspekt över alla som klagade på skattetrycket. "Skattebetalarnas förening" förknippades med bittra, lätt haveristiska småföretagare. Det förekom tappra försök att lansera en slogan som lydde "hälften kvar", och som gissningsvis var ett försök att göra skattefrågan så enkel att ett förskolebarn kunde begripa den: om jag får tio kronor i veckopeng vill jag åtminstone behålla fem för egen del.

Men även det var suspekt. Varför är det så viktigt? Tänkte man. Vad ska du med den femman till?

Vissa politiska frågor intresserar mig till vinst, eftersom deras laddning inte tycks ha med politik att göra. Laddningen går djupt ner i det kollektiva medvetandet, eller "folksjelen" om man så vill. Den är kort sagt kulturellt betingad. Och jag blir som besatt av att fundera över hur och när laddningen uppstod.

Det fanns en enda person som kom undan med att kritisera skattetrycket, och det var Astrid Lindgren. Alla andra – även folkhemshjäl-tar som Björn Borg och Ingemar Stenmark – fick betala ett högt pris när de smet iväg till sydligare nejder för att få behålla mer av sina pengar. De betraktades som lättingar och lyxli-rare. Jaja, fnös man, de kommer väl hem igen när de får lungcancer.

Det handlar förstås om "solidaritet". Borg och Stenmark hade växt upp omgivna av folkhemmets slösande hävor. De hade nött folkhemmets gymnasalgolv, gått i folkhemmets skolor, tutat i folkhemmets blockflöjter. Och nu satt folkhemmet övergivet i sitt torparkök och sörplade sitt kokkaffe medan deras otacksamma barn lät sig bländas av den stora världens lullull och glömde var de kom ifrån.

INGENSTANS BLIR VÅR säregna syn på skatterna tydligare än när politiker och opinionsbildare ger sig i kast med att förklara och motivera stora offentliga utgifter på ett sätt som gemene man borde förstå. "Det kostar oss två quattrio stagioni, en stor Fanta och ett Netflixabonnemang att rädda livet på 80 000 människor i år", har vi fått höra. Eller att bensinskatteshöjningar bara kostar "en kvarts pizza i månaden".

Det är knappast en slump att de inte säger att bensinskatteshöjningen kostar lika mycket som en cd med "Nibelungens ring", eller ett besök på Vårsalongen.

De påminner om föräldrar som förklarar var-

för de bör förvalta hushållspengarna istället för att ge dem till sina sexåringar. Vi vuxna vet bäst hur pengarna ska användas. Vi har överblicken och livserfarenheten. Om sexåringen får ansvar för ekonomin blir det lösgodis och Minecraft för hela slanten, och det kommer att sluta med att vi blir hemlösa och förtvinar av näringsbrist.

OCH OM VI medborgare fick tillgång till mer av våra egenhändigt intjänade pengar kommer vi bara att smälla dem på något kortsiktigt, egen- nyttigt och hälsovådligt.

Sexåringarna finner sig i att föräldrarna bestämmer. Vad annat kan de göra? De får en veckopeng för att hålla sig lugna och lära sig spara. Men hur har vi burit oss åt för att få så många vuxna människor att tro sig vara oförmögna att hantera sina pengar?

När skattemedel använts på ett slösaktigt sätt, när det sjösatts en reform med tvivelaktig eller ingen nytta, eller när ett byggprojekt blivit tio miljarder dyrare än beräknat tar vi emot nyheten med jämmod, och jag kan inte tolka

"Vad ska du med den femman till, om man får fråga?"

det på något annat sätt än att vi inte är riktigt övertygade om att det är våra pengar som slösats bort, utan att pengarna var Magdalena Anderssons till att börja med.

Och när vi varit snälla och arbetsamma och hennes räknemissar tycker att det finns utrymme därtill medger hon nådigt en eller annan skattesänkning, och vi tar lite skamset emot den men tänker att det är synd, för nu kommer folk att rusa iväg till pizzerian och trycka i sig transfetter, vilket kommer att leda till skenande sjukvårdskostnader och så blir det bara elände av alltsammans.

Eller jo, det finns faktiskt en slösaktighet som lyckas sätta våra känslor i svall, och det är när det har köpts sprit för våra skattepengar. För att inte tala om när paraplydrinkarna intagits på varmare breddgrader.

Att en minister inrättat en onödig myndighet som tickar iväg tio miljoner i månaden passerar däremot obemärkt förbi. En myndighet är något amorft. Ingen vill ändå sitta i den där modulen och vända pärmar. Men en iskall caipirinha är både begriplig och god.

Det här är lätt att göra sig lustig över. Men alla länder och kulturkretsar har sina blinda fläckar och ömma tår. Ibland kan det bara vara mödan värt att reflektera över att det inte är självklart att se höga skatter som ett uttryck för solidaritet. På många håll vittnar det snarare om en tillit till överheten som är både naiv och världsfrån-vänd; ja, där man till och med tycker att om jag köper en quattrio stagioni för mina pengar eller överför dem till på UNHCR är det min ensak och ingen annans. Hur skrämmande vuxet det än kan låta.

Bengt Ohlsson

**Förstå vad som händer.
Innan det händer.
Upptäck Fokus!**

**8 nr
299:-**

Stad mot land. Folk mot elit. Liberalism mot konservatism.

Världen polariseras i motsatspar. Det föder rädsla och ilska, i stället för nyfikenhet och lyhördhet, inte minst bland journalister. Det gör det i sin tur ännu svårare att förstå och känna igen sig i den värld som beskrivs. I den myllan växer konspirationsteorier, extremism och en misstro mot fakta.

Fokus tassar inte kring de brännande ämnena. Vi tror på fakta, även om de är oönskade. Vi tror att människor med olika åsikter och olika bakgrund kan ha utbyte av varandra. Vi tror att måttfullhet, i kombination med nyfikenhet och klarspråk, fortfarande är det bästa sättet att lära känna världen. Vi utmanar gärna våra läsare, men vi uppfostrar dem inte. Vi är oberoende och självständiga: politiskt, men också i förhållande till vår egen bransch. Vi finns i samtiden, utan att vara samtidens fångar. Och vi gillar god stilistik.

Johan Hakelius, politisk chefredaktör

☐

Ja tack! Jag vill beställa 8 nummer av Fokus (lösnummerpris 552 kronor)

Du kan även beställa via webben: fokus.prenservice.se och fyll i kampanjkod **AXESS8** för 8 nummer.

SKICKA TIDNINGEN TILL:

NAMN	
E-POST	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

JAG SOM GER BORT PRENUMERATIONEN HETER/
SKICKA INBETALNINGSKORTET TILL:

NAMN	
E-POST	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

FPG Media AB – Prenumeration

SVARSPOST

204 720 55

110 27 Stockholm

Prenumerationen är tidsbegränsad och avslutas automatiskt efter de nummer du beställt. Erbjudandet gäller tom 30/4 2020 och endast adresser i Sverige. Vid beställning samtycker du till att dina personuppgifter inklusive e-postadress och mobilnummer får lagras och hanteras av FPG Media AB för marknadsföring och digitala tjänster. Samtycket gäller till dess du säger upp det. Läs mer om vår personuppgiftspolicy på www.fokus.se/personuppgiftspolicy.
Prenumerationsservice tel: 08-522 183 15, www.fokus.se

PosttidningB

Axess Magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

#BORN TODARE

BLACK BAY

KRONS

STOCKHOLM
krons.se

— 1851 —

NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

TUDOR